

מ ב ו א

א. רבנו מרדכי בן הלל הכהן * היה מתלמידיו המובהקים של המהר"ם מרוטנבורג. מדברי רבנו מרדכי בספרו מסתבר, שהוא למד תורה גם אצל חכמים נוספים בני ^{מסורת} זמנו של המהר"ם, כגון: רבנו יצחק ב"ר משה בעל ה,אור זרוע¹ מוינה, רבנו פרץ ב"ר אליהו מקורבייל (תלמידו של רבנו יחיאל מפריס) ועוד¹.

על חייו ואישיותו ידוע לנו אך מעט. נראה שנה² בראשית האלף השישי למנין שאנו מונים (מסביב לשנת 1240 לפנינו). מקום הולדתו אינו ידוע. מצד אביו התייחס רבנו מרדכי על רבנו אליעזר ב"ר יואל הלוי (הראבי"ה), אשר בתו היתה אם אבי אביו². לדעת כמה חוקרים³ היה רבנו מרדכי חתנו של רבנו יחיאל מפריס וגיסו של רבנו יצחק מקורבייל, בעל הסמ"ק, אולם רובם דוחים דעה זו⁴. מקובלת ומבוססת יותר היא הדעה, שר' מרדכי היה גיסו של ר' מאיר הכהן, מחברן של ההגהות המיימוניות⁵, אף הוא תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג. בספרות הרבנית המאוחרת מכונה ר' מרדכי, הקדוש שכן היתה מסורת בידם שהוא עם אשתו וחמשת ילדיו מתו על קידוש השם. ואכן סבורים רוב החוקרים, שהוא מצא את מותו בנירנברג בשנת ה' אלפים נ"ח (1298) בפרעות הצאר רינדפלייש; אולם יש המאחרים את המועד עד לשנת ה' אלפים ע' (1310)⁶. לא ברור גם אם היה לו עוד בן ששרד בחיים ואשר אולי השתתף אח"כ בקריכת ספרו⁷. מן הראוי לציין עוד שר' אשר ב"ר יחיאל (הרא"ש) היה יחד אתו מתלמידיו של המהר"ם מרוטנבורג.

ב. ספר המרדכי.

במרוצת הדורות נקרא קחיבור על שם מחברו וכך הוא ידוע עד היום - המרדכי, המחבר חי, פעל ויצר כאמור, בימי רעה ופרעות מן הקשים ביותר שידעה יהדות אשכנז למודת היסורים. הוה אומר, יצירת האיסוף והסיכום המקיפה ביותר של יהדות זו נעשתה מתוך סבל ומתח חברתיים ונפשיים. לימים עתיד

* הוא מכונה בספרות גם, אשכנזי. איש לשער, שכנוי זה ניתן לו מחוץ לארץ אשכנז - במיוחד בארצות המזרח או באיטליה. הגדרה זו באה שם, כרגיל, להבחין בין אדם מתחום התרבות האשכנזית לבין יהודים יוצאי תרבות אחרת.

- 1 ר' המונוגרפיה של ש' כהן, סיני, כרך י' עמ' ר"ט-רס"ו; מ' מרגליות, האנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל ח"ד, עמ' 1065 (בערכו); *Germania Judaica* עמ' 404 ו-405
- 2 ש' כהן שם; האנציקלופדיה שם; אביגדור אבטיצר, מבוא לראבי"ה עמ' 38, 62 ו-75, וכן *J. J.* עמ' 78
- 3 א"ה וייס, דדו"ד ח"ה עמ' 79 והחיד"א, שה"ג (בערכו)
- 4 ש' כהן שם; א"ה אורבך, בעלי התוספות עמ' 380 הערה 49 ועמ' 451 הערה 22; י"ל ביאלר, מן הגנזים, עמ' 43 הערה 27.
- 5 א"ה וייס, דדו"ד שם; א"ה אורבך, בעלי התוספות עמ' 436 והחיד"א שם.
- 6 חיד"א, שה"ג מערכת גדולים (בערכו); גרץ - שפ"ר, דברי ימי ישראל, כ"ה, עמ' 223; ש' כהן, סיני, כרך י', עמ' ו' - י"ב; א"ה וייס, דדו"ד עמ' 79; מ' מרגליות, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, ח"ד, עמ' 1065 ק' י"ל ביאלר, מן הגנזים, עמ' 28 וכן *J. J.* עמ' 79.
- 7 ר' ש' כהן, סיני, כרך י"ב עמ' ק"ד.

במה זכה ספר זה להתקבל על דורות רבים ולשמר ²¹⁰¹מקד לחידוש לימוד התורה ובן-לוויה לש"ס הנדפס? - נפתח בהתבוננות במבנהו. היא מוכיחה ¹², שהוא בנוי דיבורים דיבורים, מהם ארוכים ומפורטים

[illegible][illegible]

123

ומהם קצרים ביותר, בדומה לרש"י ולתוספות גם יחד.¹³ שלשה מקורות מוצא מודעים לו למחקר לגיבוש דיבוריו - בצד התלמוד גם רי"ף ורש"י.¹⁴ אין צורך לומר, שבכך הוא נבדל מרש"י ותוספות הבונים, דיבורים מן התלמוד בלבד, דיבוריו מלמדים - בתכנם ובניסוחם - שהמרדכי החכוון להיות קדם כל מפרט, כדרך שעשה רש"י, ולעתים קרובות אף פנה להיות פוסק הלכה למעשה. בדרך כלל חסרה בשיטתו המגמה הפלפולית-הניתוחית הנודעת במיוחד לתוספות.¹⁵ הגדרתו כמפרש הנוטה להיות גם פוסק נכונה הן לגבי שיטתו כאוסף מאחרים (ק' להלן) והן לגבי מה שהוא אומר משל עצמו. נדמה שהדברים משקפים שיעורים כפי שנתנו בביהמ"ד ואשר נרשמו ע"י רבנו מרדכי בעצמו כהכנה להם או ע"י תלמידיו כזכרון דברים מהם.¹⁶ יתכן שבשיטת הפירוש למשטרו שבחיבור זה באה לידי ביטוי אסכולה ישנה, שהתכוונה תמיד לפשוטי הלומדים והמשיכה להתקיים גם בכל ימי בעלי התוספות בצד האסכולה השניה שפיתחה מאד את שיטת הפלפול.¹⁷

על אופיים של חלקי החיבור כשעורים לתלמידים מצטרפת להעיד גם תכונתו הסלקטיבית בפירוש הסוגיות. אין הוא מפרש על אתר ברציפות, אלא פונה לקטעים מהן שנראו לו טעונים פירוש מיוחד.¹⁸ ואולי גם מסיבה זו מתעלם המרדכי לגמרי מחלקי האגדה שבתלמוד, בזה הוא דומה לבן דורו ולחברו מביהמ"ד - הרא"ש, אולם עולה עליו בעקביותו בנדון.

לעדות על האופי של הדרכת תלמידים לתועלתם הם ולא של חידוש אישי בלבד תעיד גם מעובדה שהמרדכי מרבה להביא בפירושו דברים משל אחרים מאשר משלו. וכבר עמדו רבים על אופיו הקומפילטורי.¹⁹

בדרך כלל נתפלה ונפוצה ההנחה, שהמרדכי חובר, על ספר הלכות הרי"ף²⁰ והוא בא להשלימו מדברי הפוסקים האשכנזים והצרפתים; או בניסוח זהיר יותר הקובע, שהוא נתחבר, כפיפול ותוספות להלכות רב אלפס, אבל הקשר בין המרדכי לבין הרי"ף הוא רק חיצוני, שכן אין הוא מפרש את דברי הפוסק הספרדי

- 13 החלוקה לסימנים, שהוכנסה לספר - ללא כל ספק - בתקופה מאוחרת למדי אינה תואמת לגמרי לא את מנהגו ולא את תוכנו. ועל זה ידובר עוד להלן.
- 14 בשני הפרקים דידן רק דיבור אחד מתחיל בהבאה מרש"י (דף 135 ע"ב ש' 12). אולם בכל המקורות מקב' ר הפתיחה גם כאן היא מן הגמרא ודברי רש"י הם הפירוש (ר' חה"ג לנ"ל והערה 100 שם); ולפי זה אין בפרקינו בכלל פתיחות מרש"י.
- 15 ר' א"א אורבך, בעלי התוספות, פרק י"ג מעמ' 523 ואילך, וען גם דברי הרש"ל על בית מדרשו של הרי"ף הזקן המובאים שם בעמ' 210, ור' גם האמור בעמ' 18-19 שם.
- 16 ר' סוף עמ' 29 שם; ור' גם גידמן, התורה והחיים, ח"א, עמ' 93, ואלה דבריו שם; וכך היה מנהג הלמוד בשיבה: המורה משמיע דרשתו בהלכה בע"פ, והתלמידים כותבים מפיהו איש איש לעצמו על הקונטרס אשר לפניו ור' גם: במאמרו הגדול של רש"י של הרא"מ ליפשיץ, בכתביו כרך א' עמ' נ"ז והערה 2 שם; ובמונוגרפיה של ש' כהן על ר' מרדכי ב, סיני' כרך י"ב, מעמ' צ"ט ואילך.
- 17 ר' א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 22-24; ור' גם גידמן, התורה והחיים, עמ' 65, ואלה דבריו שם, בכלל נראה בספרות הזמן ההוא (המאה ה"ג) הנטיה לענינים פשוטים והחפץ לפעול על העם בכלל לפי השגתו הפשוטה, וזו מעלת העצמית של מחברי הדור ההוא שלא הלכו בגדולות ולא עשו ספרים בעד יחיד סגולה בעד "לומדים מופלגים" כמנהג החכמים שבתקופה שעברה. ובעמ' 67 שם; וגם זה הרי תוצאות הזמן ההוא, שבו למדו חכמינו לבלתי לכת בגדולות ולכתב רבי ספריהם בעד העם.
- 18 לעתים משנה המרדכי בפירושו את סדר הדברים שבגמרא והוא מצרף - לפי הקשר עיניני - מוקדם למאוחר ולהיפך, אולם יש להדגיש, שבכל המקרים הללו תואם סדרו לסדר הדברים שבר"ף; ועל זה ר' גם להלן בפרק ה'.

19 את מקורותיו של המרדכי לפרקינו, צורת הבאתם אצלו והסתמכותו עליהם נפרט להלן בפרק ה'.

20 ר' מרגליות, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, כרך ד' עמ' 1065. ור' גם: ש' כהן, סיני, כרך י"ב עמ' צ"ט; א"ה וייס, דוד"ד, ח"ה מע' 79; ח' צ'רנוביץ, תולדות הפוסקים, ח"ב, עמ' 140-144.

ואין הוא דן בדבריו במיוחד. מטרתו היתה - בדומה לזו של בעל ההגהות מיימוניות - לצרף לדברי החיבור הנפוץ את תורתם של חכמי אשכנז וצרפת, מטקיהם וחשובותיהם.²¹ הנכון הוא, שהמרדכי השתמש הרבה ברי"ף,²² וכאמור לעיל שמשו דבריו - בצד דברי הגמרא ודברי רש"י (?) - כפתיחה לדיבוריו. יש ובהמשך פירושו מסתמך אמנם המרדכי על הרי"ף או גם חולק עליו. אולם אין עדיין מכאן ראיה מספקת להנחה שהמרדכי יסודו במירוש הר"ף.²³

כללם של דברים, רוב סימנים וסגולות שבחיבור המרדכי כמות שהגיע לידינו מסיים לראות בו יצירת מורה, שלא הפגנת מקוריותו הוא העיקר אצלו אלא מתכוון הוא לפרנס את תלמידיו ואת בני דור הצריכים הוראה והלכות למעשה.

ג. כתבי היד שביסוד עבודה זו ומשפחותיהם (אושטרייך וריינוס).

האבחנה בין שני נסחים של המרדכי מצויה כבר בדברי כמה מהקדמונים, כמו ר' יעקב הלוי מולין (מהרי"ל), ר' ישראל איסרליין (מהרי"א), ר' ישראל ברונא, ר' יוסף קולון (מהרי"ק), ר' משה איסרליש (רמ"א) ואחרים. מוזכרים על ידיהם שני נסחים שלו, בלשונם - דבני אושטרייך ודבני ריינוס - אשר יש לעתים קטעים באחד מהם שאינם במשנהו. בשער דפוס קראקא של המרדכי משנת משי"ח (1598) מצוין במפורש ריינוס. דפוס זה אינו אלא, כקודמו דפוס ריווא די' טרונטו (שי"ט - 1559), העתקה מדפוס ונציה (רפ"א - 1521), וזה האחרון הנו העתקה מדפוס קושטא (רס"ט - 1509). כל יתר הדפוסים המאוחרים הם, בעצם, העתקה מאלה.²⁴

הערה: *הערות על המרדכי* (הוצאת מוסד הרב קוק, תש"ח) עמ' 436.

על נוסח ב נ י ר י נ ו ס. גם השוואת עשרות כה"י, שעל פיהם עובדו חה"ג לפרקי המרדכי צלהן, מצביעה בעליל על השתייכותם לשתי משפחות, כשכל אחת מהן כוללת חמשה כ"י מן העשרה.²⁵ לאחת המשפחות מכה"י מצטרפים - מבחינת הדמיון הרב בנוסח - גם כל הדפוסים שפורטו לעיל. למשפחה השניה מצטרף דפוס אחד ויחיד בלבד, דפוס שונצינו רמ"ד (1484),²⁶ אשר הנו גם הראשון בזמן מביניהם. יתר על כן, הוא אינו, בעצם, אלא העתקה כמעט מדויקת מאחד מכה"י - ל - ממשפחה זו. בדפוס זה, כמו בחמשת כה"י מאותה המשפחה, יש גם וחזיר וגם יתיר בחשואה לבני המשפחה האחרת.²⁶ מתבקשת מאלה המסקנה

21 א"א אורבך, בעלי התוספות, סוף עמ' 436.

22 ר' גם להלן פרק ה'.

23 ולגבי צירוף המרדכי לרי"ף בכ"י ובדפוסים - ר' להלן פרק ח' ופרק ט'.

24 על הדפוסים ר' המפורט בפרק ט' להלן.

25 תיאור מפורט של כה"י - בפרק ח' להלן.

26 לגבי השוני של ד"ש מיתר הדפוסים עמד כבר רנ"נ רבינוביץ במאמרו על הדפסת התלמוד (עמ' י' הערה 3) וכן בדק"ס למכילתין ה' ע"ב אות ב' בהגהות (הוא מציין שם, שהמרדכי שנדפס עם הגמ' בד' שונצינו, שהוא קצר ומשונה). ש' כהן במונוגרפיה שלו על המדרכי מציין את ד"ק כדפוס ראשון (סיני, כרך י"ג, עמ' רצ"ד) וכלל אינו מזכיר את ד"ש. כ"כ כל שלשת כה"י שהוא השתמש בהם והתבסס עליהם שייכים - לפי כל הסימנים - למשפחה אחת, דבני אושטרייך, בלבד. מכאן גם השוואת שני נסחים אשר בינם לבין הדפוסים כלם (מחוץ ל-ד"ש!).

27 הענין עשוי לבוא לכלל בירור סופי רק לאחר השוואת המובאות משני הנסחים, שזיינו בתור שכאלה

28 רנ"נ רבינוביץ, המאמר על הדפסת התלמוד, עמ' ה' הערה 2.

30 ר' א"ה וייט, דדו"ד, ח"ה, עמ' 174; מ' מרגליות, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, עמ' 1066

עמ' 235 . יד אברהם, יצחק ואסתר חלל בספר המדבר, הענין של חלל בספר יצחק

32 בעית העיבודים, הקיצורים, הליקוטים והטקסים מן המרדכי טעונה ~~עדין~~ חקירה מיוחדת. החמר

ברובו שלול עדיין בכ"י שונים.

המורדכי למכילתין ששרדו עד ימינו. ידוע לי על קיומם של כ"י אחדים נוספים שטרם השגתי מעתקים

הרי מתאשר בזה ההנחה - שאין ושלל היו שתי מהדורות של המדרכי - אחת ארוכה ואחת קצרה.

34 ש' כהן, סיני, כרך י"ב, עמ' צ"ט ואילך.

החלוקות לסעיפים או לסימנים במדרכי.

כיון שהמדרכי כמות שהגיע לידיו, ערוך לפי המסכתות והפרקים שבתלמוד הרי מעצם היותו זו אין חלוקה לסעיפים או לסימנים טבעית לו. ואמנם ב כ ל כה"י לא צוינו תחילה כלל, סימנים. באחדים כה"י נוספו הציונים ע"י אחרים במאוחר³⁵. וכך הוא גם בדפוסים - אין סימנים בכל הדפוסים הראשונים, כ בשונינו, לא בקושטא ולא בונציה. הם מופיעים לראשונה בדפוס ריווא די טרונטו ושוב אינם בדפוס ואקא המאוחר. ~~החלוקה בדפוסים~~

החלוקה בדפוס ריווא טרונטו אינה מקבילה כלל לזו שבדפוסים המאוחרים. בפרק הראשון דמכילתין בדפוס זה יש נ"ב סימנים ובדפוסים המאוחרים (ע"פ מהדורת ראם, וילנא) - רק ל"ג. בפרק השני - ל"ה ול כ"א סימנים, ובכל המסכת - ש' מול רט"ז (ולאחר מכן באה, כסימן נוסף, הבאה מספר הפרדס).
 זנאמר לעיל על חסר ההתאמה בין המבנה הפנימי של המדרכי לחלוקה המקובלת בו חל גן על דפוס ריווא³⁶.
 אמור בנוי המדרכי דיבורים - דיבורים המתחילים ב³⁷טוטה גמרא, הרי י"ף או רש"י
 כן הוא בשני הפרקים שעובדו בזה) ולאחר מכן בא הפפרוש וההסבר. לרוב צורפו בדפוסים כמה דיבורים ולה ביחד לסימן אחד; אולם לעהים - במיוחד בדפוס ריווא - חולק דיבור אחד בין כמה סימנים.
 ושר כה"י מקב"ר³⁷, אשר למשפחתם שייכים גם הדפוסים הנ"ל, יש ציון סימנים רק באחד מהם -
 י"ו וט - ואף הם שם אינם תואמים את החלוקה שבדפוסים; יש בו בכ"י זה גם צירוף סימנים וגם
 צוללם בחשואה לדפוסים. ס"ה ספימנים אשר בשני הפרקים דידן בכ"י זה הוא נ"א ובמסכת כולה -
 מ' שעה שבדפוסים אנו מוצאים לעומתם נ"ד ורט"ז סימנים (ללא התוספת מ, ספר הפרדס' שבטוף). סדר
 ימנים בכ"י הוא שוטף למדרכי כולו וע"פ סדר המסכתות שבו השונה מסדר המסכתות שבש"ס³⁸, ולכן
 לא מתחיל במכילתין בסימן תתע"ח, ומסתיים בסימן תתרנ"ז (והתוספת מ, ספר הפרדס' נושאת את
 ימן תתרנ"ח). גם בכה"י מקב"ר א³⁷ יש חלוקה לסימנים רק בכ"י אחד בלבד - ב-ג(ב). גם בו נראה
 ליל, שהסימנים נוספו, ובדיו אחרת, לאחר ההגהות שבגליון - בכל מקום שיש הגהה נדחה ציון הסימן
 וזה לצידה. מספר הסימנים בכ"י זה לפרק הראשון דמכילתין הוא בס"ה ארבעה (מסימן תתנ"ט עד
 ט"ב) וכל הפרק השני כלול בסימן אחד בלבד (תתס"ג). בכל המסכת כולה רק ל"ב סימנים (עד סימן
 צ', ללא התוספת מ, ספר הפרדס' הנושאת בו את הסימן תתצ"א). גם בכ"י זה סדר הסימנים הוא שוטף
 רדכי כולו מתחילתו ע"פ סדר המסכתות שבו³⁸. במהדורת בנעט³⁹ בא יחד עם שני סדר הפסקאות
 שני ציונים.

כיון שכל החלוקות הללו אינן תואמות, כאמור, את מבנהו ואת תוכנו של הספר והן מעשי
 י מגיהים או מהדירים מאוחרים אין בעצם לחקדיש להן חשומת לב מיוחדת ואין להביאן בחשבון.

ר' להלן פרק ח'.

על שיטת החלוקה של המדרכי לסימנים בדפוס ריווא ועל תכליתה בו ר' להלן בפרק ט'.

ר' להלן פרק ח'.

ר' לעיל פרק ב' וחצרה 10 שם.

ר' להלן פרק ט'.

ה. מקורותיו של המרדכי.

צינו כבר לעיל, שפתיחותיו של המרדכי לדיבורים באות - אחרי הגמרא - מרי"ף ומרש"י. זיקתו החזקה לרי"ף בולטת גם מעוד כמה עובדות: א) במקום שהרי"ף מצרף לסוגיה על אחר הפאות ממקומות מאוחרים או מוקדמים מן המסכת הולך גם המרדכי בעקבותיו ובונה את דיבוריו על אותו סדר; ב) יש והמרדכי משתמש לפתיחת דיבורו בהבאה ממסכת אחרת כיון שהיא נמצאת ברי"ף על אתר. ג) כאשר הרי"ף מביא ירושלמי משמש, לעתים, לשון ירושלמי זה לפתיחת דיבורו של המרדכי. ד) יש ופתיחת דיבורו במרדכי שהיא מן הגמרא שונה מנוסח הגמרא שלפנינו. במקרים אלה מתאים, בדרך כלל, נוסח המרדכי לכי"מ ולרי"ף כאחד.

אולם עם כל הליכתו של המרדכי בעקבות הרי"ף יש בו גם דיבורים הפסחחים בהבאות מן הגמרא נדונים שאינם ברי"ף. כמו כן יש והמרדכי מכניס דיבורים שלא ע"פ סדר הגמרא אולם ללא כל זיקה לרי"ף. זאת אף זאת, יש ואשר דבלין הרי"ף מובאים לאו דוקא בפתיחות אלא לפעמים הם מובלעים בתוך הדיבור בדברי פרשנותו של המרדכי.

זיקתו החזקה של המרדכי לרי"ף גרמה לא"א אורבך לשער⁴⁰, ש,חבור זה נכתב תחילה לפי הנראה על גליונות הרי"ף ואף הגיעו לידינו כתבי יד כאלה. אולם מכל עשרת כתבי היד דידן אין אף אחד כזה⁴¹. ידועים לי אמנם שני כ"י בהם בא המרדכי יחד עם הרי"ף: האחד, זהו כ"י המבורג⁴² ובו גם המרדכי וגם הרי"ף, אולם יחד עם עוד שלשה פרשנים נוספים. וכח"י השני הוא כ"י מינכן⁴³, אשר אמנם בו, ובו בלבד (מכל הידוע לי), נמצא המרדכי - יחד עם רש"י - ס ב י ב הרי"ף.

הוא אומר, שאין מצב כתבי היד מאשש כלל את השערתו הנ"ל של אורבך. יתר על כן, גם בדפוסים רק פעם אחת ויחידה נדפס המרדכי עם הרי"ף לבדו וזה בדפוס קושטא (ד"ק) רס"ט, וגם זה לאחריו ולא סביב לו⁴⁴. תמכה לכך קביעתו של ש" כהן, שהמרדכי נדפס בתחילה מסביב לרי"ף⁴⁵.

ובנוגע ליחסו של המרדכי לרש"י - לגבי פתיחת דיבורים ממנו⁴⁶ זיין כבר לעיל. אולם עיקר השימוש ברש"י הוא בתוך הפירוש גופו. מתוך חמישים וששה דיבורים שבשני הפרקים דידן (לפי כה"י ג) אשר על פיו נערך להלן הטכסט) העתקו דברו רש"י בששה עשר מהם. בתוספות לסכסס היסודי מתוך כה"י האחרים (ביחוד מקב"ר) יש עוד חמישים ושמונה דיבורים (והם, בדרך כלל, קצרים ופרשניים בלבד) ובהם שלשים יחידות הבאות מתוך רש"י, כהמש הבאות מרש"י שבטכסט ובהבאה אחת שבתוספות⁴⁷.

40 בעלי התוספות, עמ' 436

41 להם מצטרף עוד כ"י אחד, ג(א), אף הוא מאוסף גולדמסיד, הנמצא כעת במקורו ברשות הסמנריון החיאלוגי בניו-יורק. כיון שחסרים בו שני הפרקים האשונים של מסכתנו (וראשית הפרק השלישי בו גם היא אינה קריאה) לא כללתי במסגרת עבודה זו. אולם גם בו אין רי"ף!

42 צילום ממנו הגיע רק לאחרונה למכון התלמוד השלם שליד יד הרב הרצוג בירושלים (לאחר השלמת עבודה זו).

43 אחד משלשת כה"י אשר ש" כהן מסתמך עליהם במונוגרפיה שלו. תיאורו ניתן בסיני כרך ט'. ויש בו רק הסדרים מועד ונוזיקין (ור' גם דק"ס בהקדמה למט" ביצה, עמ' 13 ד"ה גם).

44 ר' להלן פרק ט'

45 סיני, נאך י"ב, עמ' ק"ו.

46 בפרק ב', וע"ש בהערה 14.

47 דף 135 ע"א ט' 46, דף 135 ע"ב ט' 13, וס' 20 ודף 136 ע"א ט' 2 ובה"ג דף 135 ע"ב ט' 43

הבאות מתוך רש"י, בחמש הבאות מרש"י שבטכסט ובמבאה אחת שבתוספות ⁴⁷ צוין במפורש, מרש"י או פירש הקונטרס (לעתים בר"ת, פ"ה) ⁴⁸ וביתר המקרים שולבו הדברים בתוך הפירוש מבל לציין את מקורם. מענין לציין, שלעתים קרובות יש במרדכי קטעים זהים, מילה במילה, לרש"י, שעל הרי"ף. טכסט של אלה (והמדובר רק כאשר לשונם שונה מלש"י על הגמרא) בשני הפרקים דידן - ע"פ הטכסט של כ"י ג(א) - הוא חמשה ובתוספות (במיוחד ע"פ כה"י מקב' ר) - עוד שלשה עשר. הדעה המקובלת היא שפירוש זה הוא לקט מתוך רש"י שעובד והותאם לרש"ף - לדעת פרופ' ש' אברמסון, שנמסרה לי בע"פ - בתקופה מאוחרת יותר למרדכי ⁴⁹.

המקור השלישי המצוטט הרבה במרדכינו (עשרים וחמש פעמים בטכסט שע"פ כ"י ג(א) ועוד פעם נוספת כה"י מקב' ר) - אם מילה במילה ואם תוך קיצור ותמצית או גם שנוי הסדר הפנימי - הן התוספות. מובאות בעצם אך ורק התוספות - או קטעים מהן - העוסקות בפירוש או בטשט בלבד. המרבצי מתעלם לגמרי מכל החלק הפלפולי שבהן ⁵⁰. אין כל ספק שבפני ר' מרדכי היו כבר התוספות למכילתין בנוסח שבדפוסים שלפנינו והוא לא השתמש כלל בתוספותיו של ה"י (רבנו יהודה ב"ר יצחק) שירליאון מפריס, אשר לדעת החוקרים שמשו יסוד להן ⁵¹.

כל ההבאות במרדכי הן במדויק לפי לשון התוספות אשר לפנינו בדפוסים, ולא בלשון ובניסוח תוספות ר"י שירליאון שבפני עצמן. ואם נכונה ההנחה, שעורך התוספות שבדפוס היה אשכנזי ושהכיר גם את רבנו משה מאייברא, צעיר תלמידי הר"י שירליאון, אשר גם הוא בנוסף לחבריו הקשישים: ר' שמשון מקוצי ור' משה מקצני (אף הם תלמידיו של הר"י שירליאון) נזכר בהן ⁵² הרי - תוך השוואת

47 דף 135 ע"א ש' 46, דף 135 ע"ב ש' 13, ש' 20 וש' 36 ודף 136 ע"א ש' 2 ובח"ג לדף 135 ע"ב ש' 43;

48 כה"י ל - ובעקבותיו גם ב-ד"ש - בא באופן עקבי חבטוי, פירש הקונטרס (או: פ"ה) במ' מרש"י (אולם קבטויים, וכן פסק רש"י - שף 135 ע"א ש' 36; וכן החיר רש"י (ולגבי זיהוי השם הנכון כאן ר' א"א אורבך, בעלי התוספות עמ' 227 הערה 9) - דף 136 ע"ב ש' 3 - אין שנוי. שני מקומות אלה אינם במלצין ההבאות מרש"י דלעיל). נוטים לייחס את השימוש בכינוי, הקונטרס לציין מרש"י למקורות הצרפתיים (ר' א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 533). ואולי נפוץ היה במקומות אלה פירוש של רש"י לתלמוד בקונטרסים - קונטרסים ולא בחיבור אחד (לשם, בדפוסים (ד"ק, ד"ו והד"ח) בא השימוש בשני הכנויים כאחד, וזה ללא כל שיטה עקבית (ור' גם להלן פרק ט' על האקלקטיקה של ד"ק).

49 בפירוש זה עצמו למס' שבת, פרק על הכלים, סי' תס"ה ד"ה, אסוכב ינוקא נאמרו, ואני הכותב מצאתי בערוך... ו ל פ י ר ו ש ר ש " י צ ר יך לומר...; אצלם מיהו אותו, הכותב - לא ידוע.

הרא"ם לימשין במאמרו על רש"י (כתביו, כרך א', עמ' ע"ד) מעלה השערה לגבי פירוש רש"י לעין איעקב מס' מוע"ק כי, היות לפניו (של המחבר) פירוש שונה מפרושנו וממנו העתיק את הפרוש לכל דברי אגדה וזה עורר את קיצור רש"י לאל פסי העתיק מן הפרוש ההוא את כל דבר ההלכה. והאם באמת היה פירוש שונה של רש"י גם לגבי כל יתר המסכתות שהוא שיימש מקור לרש"י שעל הרי"ף שבכל מקום? - אשמה.

רנ"ג רבינוביץ בחשלמת השמטה למאמרו על הדפסת התלמוד (נדפסה בדק"ס אחר מסכת שקלים ובמחדורה המיוחדת של הברמן ליתא) מצוין, כי הרש"י שבריי"ף לא נמצא בדפוס קושט' והוא נדפס בראשונה בד"ו רפ"ב, וע"ז הערתי כי העתקת מ"י רש"י מן התלמוד על הול"ף היא משנה מאד ובריי"ף כ"י... הנכתב לדעתי בין שנת ק' לק"נ (היינו בין חמישים למאה שנה אחר ר' מרדכי. א"ה) כבר נמצא שם פ"י רש"י. והבעיה - ע"י מי ואימתי נערך פירוש זה בעונה עומדת ולא באה עדיין אל פתרונה (הפיזור בהבאות דלעיל הוא משלי. א"ה).

50 ר' גם לעיל פרק ב'.
51 ר' א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 469.

התאריכים ⁵³ - מתבקשת אולי המסקנה, שמלאכת העריכה נעשתה בעצם בבית מדרשו של המהר"ם מרוטנבורג. הר"ם (רבנו משה) מאייברא נזכר כאן שלש פעמים ⁵⁴, וכולן בתוך הבאות מן התוספות. בתוספות, כפי שהן בדפוסים השתבשו ראשי התיבות, ר"מ ל, ר"ח ו, ר"ת - בגלל דמיון האותיות בכתיב רש"י ⁵⁵.

דברי רבנו משה מקוצי נזכרים בפרקיננו פעמיים: פעם אחת בשמו ⁵⁶ בתוך דיבור שלם המובא מן התוספות, ופעם שניה - כהבאה מספרו, ובספר המצוות כתוב ⁵⁷.

רבנו שמשון מקוצי נזכר פעם אחת ⁵⁸, ובה - ברוב כה"י - בכנויו, הש"ר מקוצי ⁵⁹, וזה בתוך הבאה מן התוספות.

הכנוי, ר"י נזכר בפרקיננו - בשכסט שלמי כה"י ג(א) - עשר פעמים ועוד פעם אחת בכה"י מקב' ר, בלשונות: ר"י פי', ור"י פי' ⁶⁰; ור"י פסק', ור"י פסק', וכן פוסק ר"י ⁶¹, ול"ג לר"י', ונר' לר"י ⁶²; ור"י היה מחמיר ⁶³; אור"י ⁶⁴. עשר מהנ"ל הן במסגרת הבאות מן התוספות. בשבע מהן נזכר, ר"י גם בתוספות, בשתיים - מובאים הדברים בהן בסתם ⁶⁵ ובמקרה אחד - בשם ר"ת ⁶⁶. למקרה היחיד שהשם, ר"י נוסף רק בכה"י מקב' ר ⁶² לא זכיתי למצוא המקור. גם המרדכי - כמו התוספות - סתם ולא מירש אימתי הכוונה לר"י הזקן (רבנו יצחק ב"ר שמואל מדנפירא) ואימתי לתלמידו הר"י שירליאון (רבנו יהודה ב"ר יצחק מפריס). מתוך השוואה ל, תוספות ר"י שירליאון מתברר שכרוב המקרים שמדובר בהם בא בסוף הדברים בתוספות ר"י שירליאון הציון, מר' (=מפי רבנו), היינו שהם מיוחסים לר"י הזקן ⁶⁷. כיון שתורתו של הר"י הזקן נמסרה לנו בעיקר סרך תוספותיו של הר"י שירליאון יתכן שכבר בדורות הראשונים שלאחריהם לא ידעו להבחין בין דברי שניהם.

- 53 הר"י שירליאון חי בשנים 1166-1224 למנינם, והמהר"ם מרוטנבורג - בשנים 1215-1293 והוא היה, אפוא, בן דורם של צעירי תלמידיו. ר' מרדכי, שחי בשנים 1240 (?) - 1298 היה תלמידו המובהק של המהר"ם מרוטנבורג וקיבל את תורתו ממנו מכלי ראשון.
- 54 דף 136 ע"א ש' 15, ש' 21 וש' 25. פעם נוספת נזכר הר"ם בכ"י ש בהגהה הנמצאת רק בו בסוף פרק א' (והיא העתק מן התוספות).
- 55 ר' ההערות מט' 93, 103 ו-109 לפרק א' שבשכסט וכן הערה 423 לתה"ג שם. ור' גם א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 470; ושם לא צוין - משום מה - החילוף, ר"מ ב, ר"ת'.
- 56 דף 136 ע"ב ש' 12.
- 57 דף 135 ע"ב ש' 42; ור' גם חה"ג שם וההערות להם מט' 244, 245 ו-247.
- 58 דף 135 ע"ב ש' 1; ור' גם חה"ג שם.
- 59 ר' א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 282.
- 60 דף 135 ע"ב ש' 13, ש' 36 ודף 136 ע"א ש' 18.
- 61 דף 136 ע"א ש' 10, ש' 21 וש' 41.
- 62 דף 135 ע"ב ש' 22, דף 136 ע"א ש' 47 ובכה"י מקב' ר בתוספת לדף 135 ע"ב ש' 30 (ר' בוחה"ג).
- 63 דף 135 ע"ב ש' 19.
- 64 דף 136 ע"א ש' 34, ~~דף 136 ע"א ש' 34~~ ~~דף 136 ע"א ש' 34~~.
- 65 ר' הערות: 42 לפרק א' ו-29 לפרק ב'.
- 66 ר' הערה 97 לפרק א'.
- 67 ור' גם א"א אורבך, בעלי התוספות: עמ' 202 הערה 46 ועמ' 209 הערה 85.

במסגרת הבאות מן התוספות נזכר בפרקינו רבנו תם שמונה פעמים⁶⁸ ופעם אחת הוא נזכר בתוך הבאה מן הראבי"ה⁶⁹.

הראבי"ה (ר' אליעזר ב"ר יואל הלוי, אבי סבו של רבנו מרדכי) מצוטט בפרקינו שש פעמים⁷⁰, וכל הדברים הנמצאים ב,ספר הראבי"ה". אחד מאלה מובא גם בתוספות, אולם בסתם ללא הזכרת שמו של הראבי"ה עליו⁷¹. הכנוי שלו, העזר"י נמצא רק בכ"י מקב" א ואיננו לגמרי בכ"י מקב" ר וכן גם איננו בכ"י ל וב-ד"ש.

את רבנו יצחק ב"ר משה מוינה, בעל האור-זרוע, שהיה רבו של רבנו מרדכי, מזכיר המרדכי בפרקינו רק פעם אחת⁷² תוך כדי הבאה מספרו. פהבאה זו נזכרים רבותיו של רבנו יצחק: הר"ר יהודה חסיד והר"ר אברהם; והכוונה בר"ר אברהם היא כנראה לר' אברהם ב"ר משה מרגנסבורג⁷³. מחכמי אשכנז מזכיר המרדכי כאן עוד: את רבנו שמעיה - ,ומסק רבי' שמעיה⁷⁴ - והכוונה היא לתלמידו ומזכירו של רש"י⁷⁵; ואת רבנו יצחק ב"ר יהודה⁷⁶, והכוונה היא - לפי הנראה - לאביו של הר"י שיריאון⁷⁷.

כ"כ מובאת בפרק א⁷⁸ פסקה מ,ספר קוקח" לר' אלעזר ב"ר יהודה מגרמיזא; ואשר ל,ירושלמי' המצוטט בה נחזור עוד לדון בסיום פרקנו זה.

בניגוד לדעה נפוצה על תדירות הבאות של המהר"ם מרוטנבורג במרדכי ואשר, אותם הוא מזכיר בספרו בכל דף⁷⁹. בשני הפרקים דידן אף פעם ציטוט ממנו. נוסף לכל המקורות הנ"ל מסתמך המרדכי בשני פרקים אלה פעם אחת על רב עמרם גאון - ,גמ' רב עמרם כת' בספר שלו⁸⁰, אולם הדברים כלשונם כאן אינם בסדרו של רב עמרם גאון בשתי המהדורות שבידינו⁸¹.

~~פעם אחת, בספר פרק א, את מחכמי ספרד דבת"ר הר"ף מביא המרדכי פעם אחת, בפרק א, את הרמב"ם - , והמיימוני כת' 82. ושוב, הדברים כלשונם כאן אינם אף הם ברמב"ם לפנינו⁸³.~~

68 דף 135 ע"א ש' 38, ש' 41 וש' 42; שם ע"ב ש' 18; דף 136 ע"א ש' 3, וש' 4 וש' 45 ודף 136 ע"א ש' 6.

69 דף 135 ע"א ש' 45.

70 דף 135 ע"א ש' 45, שם ע"ב ש' 2 וש' 48, דף 136 ע"א ש' 26, ש' 42 וש' 46. משום מה קובע א' אופטביצור (מבוא לראבי"ה ע"פ 153) ש, רובו הגדול של המרדכי הוא מדברי ראבי"ה. מן החסר שלנו אין סיוע לכך.

71 דף 136 ע"א ש' 42 ושם בא ברוב כה"י, גר' לר"י ולראבי"ה; ור' גם הערה 21 שם. א' אפטוביצר ב,מבוא לראבי"ה' אינו מכליל, משום מה, התוספות דידן ברשימת תוספותיו של הראבי"ה (ר' שם עמ' 61).

72 דף 135 ע"ב ש' 40.

73 ר' א' אפטוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 342 והשגת א"א אורבך עליו, בעלי התוספות, עמ' 358 הערה 48 וכן שם ריש עמ' 322 ועמ' 361. אולם ידועים לנו מן הזמן ההוא עוד שני חכמים אשכנזים בעלי אותו שם והם: ר' אברהם ב"ר שמואל החסיד (אחיו של ר' יהודה החסיד) ור' אברהם ב"ר עזריאל (תלמידו של ר' יהודה החסיד), ואולי בכ"ז הכוונה בזה לאחד מהם.

74 דף 136 ע"א ש' 33.

75 א"א אורבך, בעלי התוספות עמ' 33 והערה 2 שם.

76 דף 136 ע"ב שורות 8-9.

77 ר"א א"א אורבך, בעלי התוספות, עמ' 91, 114-115 ו-268.

78 דף 135 ע"ב שורות 32-34.

79 מ' מרגליות, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, עמ' 1065.

80 דף 135 ע"ב ש' 8.

81 ר' הערה 29 שם.

8282 דף 136 ע"א, 83 ר' הערה 116 שם.

ולבסוף, לענין השימוש בירושלמי ע"א המרדכי. בשני פרקינו מצוטט הירושלמי חשע פעמים, מהן: פעם אחת בתוך העתקה מן הרי"ף⁸⁴, חמש פעמים במסגרת הבאות מן התוספות⁸⁵, פעם אחת במסגרת מבאה מספר הרוקח⁸⁶ ופעמיים גוספות - לפי הנראה - בציטוט ישיר ללא מקור ביניים. בשלשה מקומות - שניים מן המבואות⁸⁷ ובמסגרת התוספות ואחד שבציטוט ישיר - שונה נוסח הירושלמי מזה שבידינו⁸⁷. הירושלמי המובא בתוך הפיסקה המועתקת מספר הרוקח אינו כלל בירושלמי דידן⁸⁸. להסבר דבר זה יתכנו שלשה פתרונות: א) שהיה בידי הראשונים טופס (בנוחם) אחר של הירושלמי. ב) שהראשונים כתבו מתוך הזכרון ונשתבשו אצלם המאמרים⁸⁹. ג) שהיה בידי הראשונים, סמך ירושלמי שכלל גם תוספות מן הבבלי, מן הגאונים ו, ממקורות אחרים⁹⁰.

למרות ההבאות המרובות מן הירושלמי שבמרדכי אין בזה עדיין כדי ראייה, שבבית מדרשו נלמד באורח שיטתי תלמודה של א"י, שכן יכלו כל הבאות אלו להגיע לחיבור כמות שהן גם מכלי שני.

ו. לשונו של המרדכי.

מבחינת צחות הלשון נופל הספר בהרבה בהשוואה לראשונים שקדמו לו והוא נמצא בשלבי המעבר בין סגנונם לסגנון הרבני שהתפתח אח"כ ביהדות אשכנז. כאמור לעיל (ר' פרק ב') - חלק גדול מדבריו הם העתקה מדברי קודמיו, אולם הוא חשכיל לשלבם בהרצאתו לרצפאות אחת. יש לעתים שהוא משנה לצורך זה, במידת מה, את הניסוח כפי שהוא לפנינו במקומות. מעניין לציין, שבטכסט שלפנינו⁹¹ ובחלק מכה"י בא הבטוי, גויצי' או, גוויצי' כלש' רבים מן, גוץ'. כ"כ נמצא בו במקום אחד⁹² בטוי סתום: אתוא", אשר בכמה מכה"י נמחק וחוקן, או שונה מראש - לפי ההקשר שם - לבטוי, יודעים. ולפי השערת⁹³ אינו אלא צירוף של שתי תמלים: אות הוא; אולם אין במקורות סיוע לכך.

84	דף 136 ע"א ש' 49 לציון התחלת הדיבור.
85	דף 135 ע"א ש' 37, שם ע"ב ש' 43, דף 136 ע"א ש' 9 וש' 37 ושם ע"ב ש' 2.
86	דף 135 ע"ב ש' 32.
87	ר' הערה 7 והערה 65 לפרק א' והערה 14 לפרק ב'.
88	ר' הערה 51 לפרק א'.
89	לגבי המובאה הנ"ל שבספר הרוקח כותב ז"ו רבינוביץ (שערי תורת א"י עמ' 313, לפט' מגילה פ"ד ה"א): (שהחוקר) כתב מאמר זה ע"פ זכרוננו ונתחבר אצלו הא דאיתא בירושלמי כאן בשם ר' שמואל ב"ר יצחק ומה דאיתא בבבלי ברכות (י"ג ב') והא ר' יוחנן מילי וקרי שאני ר' יוחנן דבעל בשר בזה". מעין זה ר' גם שם עמ' 33 (למס' מגילה סוף פ"ח) ועמ' 98 (למס' תרומות פ"ח ה"י ד"ה ר' יוחנן). והמרדכי אצלנו העתיק - לפי דעה זו - את הרוקח מבלי לבדוק אחריו.
90	א' אפסוביצר, מבוא לראבי"ה, עמ' 276. ור' גם א"א אורבך, בעלי התוספות, ריש עמ' 551 וכן הערה 40 בעמ' 327.
91	דף 135 ע"ב ש' 8.
92	דף 135 ע"ב ש' 27.
93	ר' הערה 27 שם.

ועוד פרט מעניין, שיחבן והוא מעיד על צורת המבטא, האשכנזי' של הלשון העברית בימים
ההם: התיבה, איסטניס⁹⁴, העתקה בחלק מכה"י, איסטניס' (או, איסטניס') ויש מקום להשערה, ששגיאת
הכתיב היא כאן תוצאה של ההגייה האשכנזית של האות, ת' כשהיא רפה.
מן המונחים הלועזיים יש בפרקיננו רק אחד, אלמברא⁹⁵ (ובכה"י האחרים גם, אלמנרא', אלמבנרא'
ו, אנמברא') והוא כנוי לבימת הקריאה בתורה שבבית הכנסת. מונח זה חדר, כנראה, ללשון היהודים
מסביבתם הנוצרית, מן האלמימר' שבכנסיות, ששימש שם כבימת המטריף (ומקורו - לפי המשוער - מן
הערבית, אל-מנבר', שהוראתו הוא: מקום מוגבה)⁹⁶.

ז. הגהות המרדכי שנספחו בדפוסים שלפנינו לגוף הספר אינן - משום מה - במסכת ברכות.

ה. תיאור סתבי היד.

כאמור כבר לעיל (בפרק ג') נחלקים עשרת כה"י שרוכזו בזה לשתי משפחות. העלתה שם ההשערה
ונעשה ניסיון להוכיח, ששתי משפחות אלו מייצגות את שני הנסחים של המרדכי - דבני אושטרייך ודבני
ריינוס - שעל קיומם ידוע לנו עוד מן האחרוני הראשונים. בכל אחת משתי הקבוצות חמשה כ"י, ואלה הם:

קבוצה א (אושטרייך)

1. ג(א) - מאוסף מאיר גולדשמיד מפרנקפורט דמיין, כעת ב, היכל שלמה' בירושלים. תיאורו המלא של
כה"י ניתן ע"י ר' י"ל ביאליץ בחוברת, מן הגנזים' (עמ' 33-42). כה"י הוא, בהתאם למפורט
בקולנון שבסופו, משנת קמ"ד (1384), כתוב על קלף משורטט ע"ג דפים בגדל 29x38 ס"מ, וחשורות בו
הן ארוכות - לרחב כל העמוד. הכתיבה היא מטיפוס רבני-צרפתי, נקיה מאד ומדויקת. גם הסכסס בכ"י
זה נראה כמוגה ומדויק ביותר. בגלל קדמותו (והוא הקדום מכל כה"י שלפנינו, אשר צוין בהם תאריך
כתיבתם) ודיוקו הרב בחרתי בו שם כמשתית מהדורת זו.

2. ג(ב) - גם הוא, כקודמו, מאוסף מאיר גולדשמיד ונמצא כעת ב, היכל שלמה' בירושלים ותואר כמוהו
ע"י ר' י"ל ביאליץ באותה חוברת, מן הגנזים' (עמ' 42-44). וכמותו הוא כתוב בכתיבה רבנית-צרפתית
ע"ג קלף משורטט. גדל הדפים בו הוא 18x27.5 ס"מ. בהרבה דפים נחתך הקלף שבגליונות וכן נתלשו
ממנו דפים שלמים בתחילתו ובסופו וגם דף אחד באמצע (מס' 125) וכן נחתכו בו פה ושם עוד כמה
חצאי דפים (וזאת גם במסכת דידן). בגליונות וביה"ש יש הרבה הגהות, אשר בחלקן נראות כמשל הסופר
עצמו (אולם כתובות באותיות יותר דקות) וברובן - מאוחרות ומשל אחרים (והן כתובות בציו אחרת -
מצבע אדמדם). יש בו גם צינני, סימנים' שהם מאוחרים עוד יותר מן ההגהות (ועל זה ידוין כבר לעיל
בפרק ד'). על סמך ההערות שהכניס, פה ושם, הסופר המעתיק לתוך הסכסס מתברר, שהוא תלמידו של
ר' יוסף וחתנו של ר' יחיאל מפריס⁹⁷. זמנו הוא אם כן - לכל המאוחר - סוף המאה הי"ד.

3. ל - נמצא במוזיאון הבריטי בלונדון (מספרו שם: 537/Add 19972) ומיקרופילם ממנו במכון לכ"י
שליד הספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מס' הסרט 5018). כה"י הוא משנת קנ"ג (1393), כתוב
ע"ג דפים בגדל 18.5x24 ס"מ ובכל עמוד שני טורים צרים. אין בו גמרי (במסכת דידן) שום הגהות

94 בתוספות אשר בכ"י מקב' ר - ר' חח"ג לדף 136 ע"ב ש' 1 והערה 155 שם.

95 דף 135 ע"ב ש' 17. נספח 17.

96 ר' מילונ-החדש-השלישי-העתיק שם שושן בערכו.

97 י"ל ביאליץ, מן הגנזים, עמ' 43.

בגליון או ביה"ש. ע"פ כ"י זה סודר הדפוס הראשון של המרדכי בשונצינו בשנת רמ"ד (1484)⁹⁸.

4. ב - נמצא בספריית האוניברסיטה בקמברידג' (מספרו שם: Add. 490.1) ומיקרופילם ממנו במכון לכ"י שליד הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מס' הסרט: 16784). בכל עמוד של כה"י שני טורים צרים. כתיבתו אשכנזית. ברכות היא המסכת האחרונה שו. בסופה קולופון שבו צוין כי כתיבתו נסתתמה/בהשגחה ימים לירח אדר ראשון של שנת קג"ז לפ"ק למניין שאנו מ[1] גין כאן בבזאנשון (היינו, בשנת 1397 למנינם). בכ"י זה מעטות מאד ההגהות בגליונות ובין הטורים נדמה שכולן הן מעשה ידי אחר.

5. אוקס (א) - נמצא בספריית בודליאנה באוקספורד (מספרו שם: 60.60) ואופנהיים, ובקטלוג נויבוירן: 668) ומיקרופילם ממנו במכון התלמוד השלם שליד יד הרב הרצוג בירושלים (מספרו שם: 335). כה"י כתוב באותיות מרובעות ע"ג קלף ונראה כמאוחר. העמודים הם בגדל פוליו קטן ובכל עמוד שני טורים רחבים. בגליונות ובין הטורים, וכן גם ביה"ש, הגהות שנוספו ע"א ונראות ע"פ כתיבתן כמאוחרות ביותר. יש גם מקום לשער, שבחלקן העתקו מתוך הדפוסים. כה"י מכיל גם הוספות מן האו"ז, מן ההוספות ועוד. בראש העמוד השלישי במנין העמודים במסכת שלנו נרשם באותיות מרובעות: יוסף אשכנז לוי, ואולי מציין השם את בעליו של כה"י או את המעייין בו.

קבוצה ר (רייזוס)

1. ו (א) - נמצא בספרייה הלאומית האוסטרית בווינה (מספרו שם: 72/2) ומיקרופילם ממנו במכון לכ"י שליד הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מספרו שם: 1294). כה"י הזה הוא מהמהא (הי"ד, כתוב ע"י שלשה סופרים בכתיבה רבנית-גרמנית יפה ע"ג דפים בגדל 35.5x49 ס"מ, ובכל עמוד שני טורים. מועטות בו מאד השגיאות ואין בו לגמרי הגהות בגליונות.

2. ו (ב) - גם הוא בספרייה הלאומית האוסטרית בווינה (מספרו שם: 73/208) ומיקרופילם ממנו במכון לכ"י שליד הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מספרו שם: 1470). כה"י הזה מאוחר יותר מקודמו, כנראה מהמהא (הט"ו, וגם הוא כתוב ע"י כמה סופרים בכתיבה אשכנזית-רבנית ע"ג קלף. הדפים בו הם בגדל 17.3x23.5 ס"מ והשורות ארוכות - לרוחב כל העמוד. יש בו הרבה סטיות מנוסח יתר כה"י מקבוצה זו. לרוב מתבטא הדבר בניסוח מקוצר ומתומצת. נדמה, שאין הוא העתק נאמן מן המרדכי, כ"א מעובד ו, מ"ופר" במקצת ע"י מעתיקו. יש בו בגליונות הגהות אשר לפי כתיבתן נראה שנוספו בחלקן ע"י הסופר עצמו ובחלקן - ע"א. חלק מן ההגהות מושגש ואינו ניתן לקריאה.

שני כה"י הללו אינם מתאימים לתיאור כ"י וינה שהשתמש בו ש' כהן לחיבור המונוגרפיה שלו על המרדכי.⁹⁹

98 ר' לעיל פרק ג' ולהלן פרק ט'.

99 ר' סיני כרך ט' עמ' רט"א.

3. וט - בספריית הוסיקן ברומא (מספרו שם: 141) ומיקרופילם ממנו במכון לכ"י שליד הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מספרו שם: ש"ס 627). כה"י הזה הוא כנראה מהמאה הי"ד, כתוב ע"ג קלף בכתיבה רבנית. בכל עמוד שלשה טורים. יש בו הרבה הגהות ותיקונים בגליונות, בין הטורים וביה"ש. בכ"י זה יש בצד הטורים ציוני, סימנים (ר' לעמל פרק ד'). קשה לקבוע אם הם מעשה ידי הסופר עצמו או שנוספו במאוחר עי"א. עכ"פ ברור, שרישום תוספת הסימנים קדם להגהות, כי לעתים כתובה ההגהה מסביב לציון הסימן.

4. אוכס (ר) - נמצא בספריית בודליאנה באוקספורד (מספרו שם: Mich. 582 ובקטלוג נויבויר: 666) ומיקרופילם ממנו גם במכון התלמוד השלם שליד יד הרב הרצוג בירושלים (מספרו שם: 445) וגם במכון לכ"י שליד הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים (מספרו שם: 20582). הכתיבה בו אשכנזית ולפי אופיה נראית כמאוחרת. הדפים הם מניר, בגדל 4פוליו רגיל, והשדרת - לרחב כל העמוד. בגליונות וביה"ש יש הגהות ותיקונים | אולם קשה לקבוע אם הם נוספו ע"י הסופר עצמו או עי"א.

5. ש - בספריית שזון באנגליה (מספרו שם: 534). תיאורו המלא והמפורט של כה"י, יחד עם הערות והערכות, ב, אהל דוד, כרך א', עמ' 172-193 ומיקרופילם ממנו במכון התלמוד השלם שליד יד הרב הרצוג בירושלים (מספרו שם: 40). כה"י כתוב ע"ג קלף, הדפים בגדל 21.5x29 ס"מ ובכל עמוד שני טורים. הכתיבה נקיה ורהוטה, בסגנון אשכנזי-צרפתי מן המ"ה. כל מיטקה, הזהה לעתים עם, דיבור, מתחילה בשורה חדשה ובאותיות גדולות ומרגבקות. הטופס נראה מוגה יפה ומדויק, יש בו רק קצת הגהות בגליונות וביה"ש. בקולפון נזכר שם הסופר: לוי בן אהרן חלמן וגם תאריך הסיום: בשנים עשר לירח תשרי ג'ד (1) למ"ק יום ב' פרשה זאת הברכה אשר בך משה¹⁰⁰, התאריך הנ"ל חל עוד בחייו של ר' מרדכי ב"ר הלל, ואולי יש לתקנו ל-קנ"ד¹⁰¹ (1394).

נוסח כ"י זה הוא מיוחד במינו - יש בו אמנם דמיון רב לנוסח כה"י מקב' ר (ולכן שייכתי אותו אליהם), אולם בניגוד לכך יש בו גם התאמות רבות לנוסח כה"י מקבוצה א. לו היינו בטוחים, שהתאריך הרשום בו (ג'ד למ"ק) הוא מדויק ונכון היתה מתבקשת מאליה המסקנה, שזהו בדיוק הנוסח המקורי של המרדכי אשר ממנו השתלשלו - גם ע"י הוספות וגם ע"י השמטות - שני הנסחים האחרים: דבני אושרטייך ודבני ריינוס. ואם נאחר את המועד במאה שנה (כפי שהוצע לעיל) נוכל לראות בו, במידה רבה, גרסה אקלקטית ממקורות של שני הנסחים גם יחד, יחכן ובדיקת כה"י לספר כולו האיר עוד את עינינו בנדון.

100 ע"פ אהל דוד, כרך א', עמ' 193, טור א'.

101 ב, אהל דוד' שם מובא גם שאותו סופר צוין כמלקט וכמעתיק של כ"י אחר (ספריית בודליאנה מט' 658) אשר בו נרשם תאריך כתיבתו, שחל בשנת 1436.

ט. הדפוסים.

המסכת הראשונה מן התלמוד, מסכת ברכות, היא גם נדפסה ראשונה לכל המסכתות בעיר שונצין, ונשלמה בעשרים לחדש טבת בשנת רמ"ד והיא נדפסה עם פי' רש"י ותוספות ופסקי תוס' .....
ומרדכי ה' ג' ד' ו' ל' ופי' המשניות להרמב"ם¹⁰². וזהו הדפוס הראשון של המרדכי, בערך מאתיים שנה לאחר מות המחבר.

תוך בדיקה והשוואה של חה"ג לפרקים דידן עולה הדמיון שבין דפוס זה לכ"י ל, עד שנראה בעליל שבא אינו אלא העתקה כמעט מדויקת ממנו. המביא לבית הדפוס תיקון והגיה מה ושם את השגיאות והשיבושים שנמלו בכח"י. לעתים השתמש, לפי הנראה, בכ"י אחרים והגיה על פיהם ולעתים הגיה מסברה בלבד, ויש שבמקום לתקן שיבש עוד יותר וחרי בו לפנינו שבשטא בתר שבתא, וזה בנוסף לשגיאות רגילות הבאות - בדרך הטבע - בזמן העתקה (ר' לוחות ההתאמות, התיקונים והשיבושים המובאים בנספח א'). כבר צוין בעל הדק"ס, שדפוס זה חנוץ קצר ומשונה מאשר אתנו אצל הרי"ף¹⁰³ ובו חסר בהרבה מקומות מהמרדכי הרגיל אצלנו¹⁰⁴. ואמנם שונה דפוס זה מכל יתר הדפוסים שלנו ומכל כה"י מקב' ר' אולם מתאים לנוסח כה"י מקב' א'¹⁰⁵.
שונה ממנו ההדפסה השניה של המרדכי שלפני¹⁰⁶ לאחר עשרים וחמש שנה, בשנת רס"ט (1509), בקושטא (ד"ק). כאן נדפס המרדכי, כאמור (בפרק ה' לעיל) לא עם הש"ס פי' אם עם הרי"ף, לאחריו (ולא סביב לו!). ו, הרב ר' אליה הלוי אחד מהמחברים המחזיקים ידי הדפוס¹⁰⁶ קראהו שם (בדבריו לאחר מ' מוע"ק): מרדכי הארוך¹⁰⁷. בדיקה מדוקדקת של גרסת דפוס זה מוכיחה, שהיא מתבסס בעיקר על כה"י מקב' ר. אולם, בניגוד ל-ד"ש, הוא אינו מכוסס על כ"י אחד בודד כ"א על כמה כ"י. יתר על כן, יש בו גם כמה גרסאות המצויות רק בכה"י מקב' א, ובמיוחד בולט הדבר בהשמטת כמה קטעים המצויים בכל כה"י מקב' ר' ואינם בכה"י מקב' א'¹⁰⁸, או בהוספת קטעים אחרים המצויים רק בהם ואינם לגמרי בכה"י מקב' ר'¹⁰⁹.

- 102 רנ"ג רבינוביץ, המאמר על הדפסת התלמוד, עמ' ט' (המיזור בהבאה - שלי. א"ח) ובהמשך שם; וחולגה ע"י הרב ר' גבריאל בן הר' אהרן שטרשבורק וע"ש.
103 דק"ס לדף ה' ע"ב במכילתין, אות פ' בהגהה.
104 המאמר על הדפסת התלמוד, דף ט' הערה 3.
105 משום מה נעלם קיומו של דפוס זה (ד"ש) מאת ש' כהן והוא אינו מזכירו כלל - בפירוט הדפוסים - במונוגרפיה המקפת שלו על רבנו מרדכי וספרו. ור' סיני, כרך י"ג מעמ' רצ"ד ואילך.
106 המאמר על הדפסת התלמוד, עמ' רנ"ו (על, חרי"ף דפוס קושטנדינה).
107 שם עמ' י' הערה 3.
108 ר' חה"ג: לדף 135 ע"ב ש' 43 וש' 49, לדף 136 ע"א ש' 18 וש' 24, שם ע"ב ש' 1 וש' 3.
109 ר' דף 136 ע"א ש' 22 וש' 37-40 ושם ע"ב ש' 5.

- 16 -

קשה להכריע אם היה לפני המביא לביה"ד גם טוספ מ-ד"ש, אולם יש בו משפט אחד שאינו בכל כה"י שתי הקבוצות אשר לפנינו והוא נמצא רק ב-ד"ש בלבד¹¹⁰. כ"כ יש בו גם כמה תיקונים ושנויים שהם, כנראה, מעשה ידי המביא לביה"ד עצמו¹¹¹. אין ספק, אפוא, שגרסת דפוס זה היא אקלקטית. סביר, שזה מעשה ידי המביא לביה"ד, אם כי אפשרי גם שהיה לפניו כ"י מאומילאקטי והוא העתיק ממנו (אפלט) לא מצאנו בכל כה"י דבר מעין זה).

לאחר ד"ק נדפס המרדכי - בפעם השלישית - בונציה, יחד עם הש"ס, בשנת רפ"א (1521). דפוס זה (ד"ו) אינו אלא העתקה מדויקת - עם תוספת כמה הגהות ותיקונים וכן גם עם קצת שיבושים - מהד"ק (ר' לוחות ההשוואות בנמפח ב'). כנראה, שמדפיסי ונציה לא נמנעו מלהעתיק את דפוסי קושטא שקדמו להם¹¹².

לאחר מכן, נדפס המרדכי - יחד עם הש"ס או בנפרד - הרבה פעמים, אולם כל הדפוסים הללו הם העתקה ישירה או עקיפה מ-ד"ו.

בהדפסה נפרדת הופיע המרדכי לראשונה בליווא די טרינטו (במקור: דטרינט) עם, הגהות ועשרת בון מראה מקום מכל הדינים בראשו לא נעשה כן יקר וגדולה מימי קדם נדפס ע"י הגאון מהר"ר יוסף אוטגלינג י"ץ... בסלו שנת שלש מאות וחשעה עשר למרט קטן¹¹³ (1559). לצורך עריכת רשמת הדינים וציונם הכניס והדפיס ר' יוסף אוטגלינג הנ"ל סימוני אותיות בצד העמודים במקור (אולם אין זה תואם כלל את החלוקה המאוחרת של המרדכי לסימנים) ולחם מקבילים חדישים שחדפנס בפ"ד בנפרד¹¹⁴. במעט השניה הופיע המרדכי בנפרד בדפוס קראקא משנת משי"ח (1598) עם פירוש קצר של המבשרים (ר' מנחם דוד ב"ר יצחק) מטיקטין, תלמידו של הרמ"א. בשער הספר צוין מתחת לכותרת, ספר רב מרדכי - באותיות קטנות ובסוגריים, ריגוש¹¹⁵.

שונה מכל יתר ההוצאות של המרדכי היא מהדורת בנעט, וינה תקע"ג (1813), שממנה הופיע רק חלק א' הכולל את המסכתות: ברכות ופסחים. המהדיר שינה מן בהרבה מקומות את הסדר המקורי של הפוסקים והתאימו לסדר שבגמרא. כן הוסיף על הטכסט פירוש נרחב - ביאור מרדכי - העוסק בצד ההלכתי של הנושאים הנדונים במקור.

110 ר' חה"ג לדף 135 ע"ב ש' 38.

111 ר' לשל חה"ג לדף 135 ע"ב ש' 7: במ', דאישתכור' בן מתחיל הדיבור בכה"י מקב' ר בא: דאי שתי פושחור והוי ישן' כמחשך רצוף לדיבור הקודם, או בדף 135 ע"ב ש' 15: כשמסיב עם אשתו' במ' כשישן עם אשתו', שבכל כה"י. וכן מצוי בו גם שיבוש בולט, רב יהודה' במ', רב' - שם ש' 13 - שעבר אח"כ לכל יתר הדפוסים.

112 על העתקת המכילתא ר' מאמרו של ע"צ מלמד, תרביץ שנה ז' ו', ספר ד', עמ' 498-509; ועל מגיה דפוס זה: קורנילוי (ישראל) בן ברוך אדיל-קינד מפאדובה ר' שם עמ' 509 ובמבשר על הדפסת ההלמוד של רנ"ג רבינוביץ, ע"מ ל"ט וכן הערה 8 שם.

113 מתוך השער.

114 בעברו השני של דף השער בא גלוי דעת (אל הצופה) מאת המכין לדפוס (הוא, המגיה הראשון).

ובו הוא אומר, השמחים אלי גלל. ישישו כי ימצאו גבר. ירא ה'... ה"ה הגאון מהר"ר יוסף אוטגלינג י"ץ. בראותו מעלת ספר הרב מרדכי הנז'... ויצו עלי לאמור אחוז בזה. ואל תנח ידיך... ואעשה כדבר איש האלהי. ויהי בעברי עליו יום ויום ואבא לעשות מלאכתי. ואראהו בלתי

י. שיטת העריכה

הבעיה הראשונה שהתעוררה תיכף בהתחלה היתה מה לקחת כיסוד למהדורה זו - אם את הדפוסים המקובלים ולציין לגביהם את חילופי הגירסאות מן המקורות השונים או לבחור לשם כך באחד מכתבי היד, במידת האפשר מן הקדומים שבהם והפחות משובשים, ולבסס אותה עליו. בחרתי בדרך השניה מתוך ההנחה, שעל ידי כך נקבל טכסט קרוב ונאמן יותר למקור. מעשרת כה"י שעמדו לשם כך לרשותי¹¹⁶, נראה כמתאים ביותר לבן כה"י ג(א)¹¹⁷. הוא העתק, אפוא, בזה ללא כל שנויים או תיקונים, על סדר הדפים, העמודים והשורות שבו, בתוך הטכסט הוספתי רק:

א. סימני פיסוק נוספים, נקודה או נקודותיים, שהסופר לא ציינם. אלה הובאו שם בתוך סוגריים מרובעים: [.] [:]

ב. ציון הדף והעמוד בגמרא לפני הפסקאות המוסבות עליהם. גם זה הובא בסוגריים מרובעים כנ"ל, כגון: [ה.], שפירושו דף ה' ע"א, או [ז:], שפירושו דף ז ע"ב.
ג. סימני הפיסוק ומבנה המשפט, כמיותרים הוקפו בסוגריים ע"צ צינים: (.) או (:).

לשם זהוי לשון הגמרא, הרי"ף או רש"י שבפתיחות הדיבורים¹¹⁸ נמתח מתחת להבאות אלה קו רצוף, ואם המקור הוא לא בגמרא כ"א ברי"ף או ברש"י - צוין הדבר בהערות. ההבאות מכל המקורות שבתוך הפירוש גופו סומנו בקו מרוסק מתחתיהן - ובהערות צוין מראה מקומן.

חילופי הגרסאות הובאו בשני טורים מקבילים - לפי שתי הקבוצות של המקורות: א(אושטרייך) ו-ר (ריינוס) - ע"פ סדר הדפים, העמודים והשורות שבטכסט (כה"י ג(א)). בראש העתקה התיבה או קבוצת התיבות מן הטכסט ולאחריה - חילומיה לפי המקורות השונים. במידה ובמקורות האחרים יש תוספת או השמטה נרשמה בה"ג התיבה האחרונה שלאחריה בא השו"ץ, ותוך פירוט המקורות צוינה התוספת בסוגריים מרובעים וההשמטה - בעגולים. במקרה של תוספת משותפת לכמה מקורות הובא בתוך חה"ג נוסח אקלקטי ובהערות צוינו השנניים לפי המקורות השונים. במקרה של תוספת או השמטה במקורות אלה צוין הדבר בהערות במפורש: נו' (=נוסף), אי' (=איתא) או לי' (=ליתא) מבלי להשתמש כאן בסוגריים מרובעים או עגולים. גם בה"ג - כמו בטכסט - צוינו פתיחות הדיבורים בקוים רצופים וההבאות האחרות - בקוים מרוסקים מתחתיהן. כך סומנו גם כאן הדפים והעמודים

116 קבלתי גם העתק מכ"י נוסף מספריית הסמ"ד התיאולוגי היהודי בניו-יורק, אף הוא מאוסף גולשמיד מפרנקפורט שנתגלגל לשם (והוא תואר בביוליטין של הסמינר לשנת 1939 עמ' 65 ונזכר גם בהקדמה ל, תשובות בעלי התוספות' לדר' א"י אגנוס, עמ' 13), אולם - לרוע המזל - חסרים בו לגמרי שני הפרקים הראשונים ממסכתנו וגם תחילת הפרק השלישי משושטת מאד ואינה נתנת לקריאה.

117 ר' פרטים עליו בפרק ח' לעיל.

118 ר' לעיל פרק ב'.

שנגמרא בסוגריים מרובעים. כ"כ הושלמו כאן סימני הפיסוק, אולם בכדי למנוע סירבול יתר לא צוינו בהם התוספות וההשמטות בסוגריים מרובעים או עגולים.

בחה"ג לא הובאו, בדרך כלל, שנויים של כתיב מלא או חסר, וכן לא קיצורים או ר"ת או הציונים, וגו' וכו'. רק במקרים שנראה היה, שיש לשנוי מעין זה משמעות מיוחדת (כגון, לגבי זהות בנוסח או להוכחת העתקה של מקור אחד ממשהו) הוא הובא, למרות האמור בזה, בתוך חילופי הגרסאות.

כ"כ לא צוינו בחה"ג אותיות בודדות או ^אף חלקי מלים שבסוף שורה, אשר הסופר חוזר עליהן בראשית השורה הבאה. כן גם לא הושם לב לשנויות הסופר שתוקנו על ידי עיצמו בו במקום. ולגבי ההגהות השונות המצויות בכה"י - יש ונראה בפירור שהן נעשו ע"י הסופר עצמו או ע"י אחר, ואז צוין הדבר בהערות. במקרים שקשה היה לוודא זאת - השאר הדבר בסתם. בתוך חה"ג הובאו רק ההגהות הנובעות לנוסח. כל יתר ההגהות רוכזו בנפרד והעחקן ניתן בגססה ג'. בציון המקורות הביבליוגרפיים הובאו רק שם המחבר וספרו, והפרטים הנוספים נתנו במרוכז ברשימה הביבליוגרפית שבמוספים.

ולבסוף: ריכוז החמר, בין של המקורות ובין של ספרות העזר, היה לכשעצמו משימה די קשה, שאילולא העזרה האדיבה שהוגשה לי ע"י כל אלה שפניתי אליהם אין לי כל ספק שלא הייתי עומד בה. בתחום זה עלי לציין במיוחד את מר י"ל ביאלר מהיכל שלמה בירושלים, שהעמיד לרשותי את כה"י היקרים הנמצאים שם, איפשר לי להעתיקם וגם לעיין בהם שוב ושוב כל פעם שנזקקתי לכך. כן גם בא לעזרתי ידידי הרב יהושע הוטנר, המנהל הכללי של יד הרב הרצוג בירושלים, אשר העמיד לרשותי את העתקי כה"י הנמצאים במכון התלמוד השלם שליד מוסד זה. הוא התעניין גם כל הזמן בהתקדמות העבודה לשלביה ואיפשר לי להשתמש במקורות נוספים המצויים במכון. נעניתי גם בחיוב ע"י כל הספריות בארץ ובחו"ל שפניתי אליהן בבקשת חומר או בירורים.

תודה מיוחדת למורי ורבי הפרופ' הרב ע"צ מלמד, שהקדיש לי הרבה מזמנו והדריכני בקריאת כה"י, בפיענוח הסתומות שבהם ובשיטת העריכה של חה"ג וציון המקורות. ותפילתי, שיהיה ה' בעזרי לסיים המסכת מן המרדכי שתחלתי בה וגם מטכות נוספות הבאות אחריה.

- 34 [ב.] מאימתי קורין את שמע בעינין. [ג.] איב' אימ' סימא'. [ד.] דעד סוף האשמות כר' אליעזר ² [ז.].
 ריש' ¹ [ז.] דמשע' שהכהנים
 35 נכנס' לאכול בתרומתן ולא ר' אליעזר ולא רבנן ³ [ז.] וכיון דאיתא לרבנן עבדינן כוותיהו ⁴.
 וכן פסק
 36 רש"י ⁵ כדברי האלפס"י. ואנן היכי קרינן ק"ש מבעוד יום ואין אנן ממתיני' עד צאת הכוכבי' שק"ש
 37 שלפני המיטה הוא עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי אית בירושלם ⁶ אם קרא קודם לכן לא יצא
 וא"כ למה קורין אותו בבית
 38 הכנס' כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה ⁷. ור"ת פירש ⁸ דק"ש של בית הכנסת עיקר כי אז קורין
 כל הג' פרשיות שמע והיה אם שמוע
 39 פרש' יציאת ומברכ' שתיים לפניה ושתיים לאחריה כדתנן במתני' ⁹ אבל ק"ש שלפני המיטה אינו אלא
 בשביל מויקין ¹⁰ (.) מדקאמ' ר' יהושע
 40 בן לוי לקמ' בשמעתין ¹¹ על כן אין קורין בק"ש שלפני המיטה אלא פרש' ראשון' ושלא בברכותיה. וכן
 פסק ¹² שאין לברך כלל על ק"ש
 41 שלפני המיטה. והא דאמ' ביר' ¹³ למה קורין אותו בבית הכנס' אור"ת שהיו רגילי' לקרות ק"ש קודם
 תפילה כמו שאנו רגילי' לומר אשרי
 42 ונתבטל ע"י שמד ¹⁴ ואותו ק"ש אינו אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה ¹⁵. ואנן היכי קרינן
 ק"ש בבית הכנס' מבעוד יום אור"ת דלא
 43 קיימא לן כמתני' דמשע' שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן אלא קיימ' לן כהני תנאי דפליגי עליה
 בברייתא בגמ' ¹⁶ משע' שקדש היום בע"ש
 44 ומשע' שבני אדם נכנסים לאכול פתן בערב שבתות והיינו מבעוד יום וגם קיימ' לן כר' יתודה דאמ'
 מר' תפילת השחר ¹⁷ דמפלגא המקלע
 45 ואילך ליליא הוא והוא שעה ורביע קודם צאת הכוכבים ¹⁸. וראב"י העזר"י כת' ¹⁹ ג"ל עיקר דברי ר"ת
 [...] והמאחרים לקרות ק"ש ולהתפלל בלילה מיתחי
 46 כיוחא שכל העושה דבר שאינו צריך נקרא הדיוס אא"כ הורגל בפרישות בשאר דברים: [ט.] ובלבד
 לא יאמר חשביננו. פ"ה דקאי

1. הנוסח בתלמוד שלפני המחבר היה כנראה ככ"מ, ר' דק"ס אות ק', וכך הוא גם ברי"ף ²; 2. לש' רש"י שעל
 הרי"ף; 3. ובגל' חוקן עי"א; אלא רבנן, ור' גם חה"ג; 4. לש' הרי"ף; 5. ד"ה ואיבעית, אולם שם אין
 פסק; 6. בפירקין ה"א, ב' ע"א; 7. לש' תורה מאימתי, אולם ביר' לפנינו; 8. תני הקורא קודם לכן לא יצא
 ידי חובתו א"כ למה קורין אותה בביהכ"נ אמר רבי יוסי אין קורין אותה בביהכ"נ בשביל לצאת ידי חובתו
 אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה (וכה"ג בשרדפי ירושלמי); 8. בהמשך התוס' שם; 9. י"א סע"א;
 10. ר' בפירקין להלן ה' ע"א; 11. ד' ע"ב; 12. ר"ת בתוס' שם; 13. ר' לעיל ש' 37; 14. ודברים אלה אינם
 לא בתוס' שלפנינו ולא בפירושם ¹⁵ אחרים של המרדכי; 15. לש' תוס' שם; 16. ב' ע"ב; 17. במכילתין
 כ"ו ע"ב; 18. ע"כ ע"פ התוס' שם; 19. ספר ראב"י ה"ה סי' א'

- 1 אמילתיה דר' שמעון בן יוחי דקודם עמוד השחר דמשום דאין עתה תחילה זמן שכיבה אלא סוף זמן שכיבה.
 וחש"ר מקוצ"י פי' ²⁰ דקאי
- 2 עוד הנך החמנו דטליק מיניה אבל קודם עמוד השחר יכול לקרות השכיבנו וכן פסק ראבי"ה העור"י ²¹
 ועוד כת' דווקא השכיבנו לא יאמר אבל
- 3 מערב ערבים יאמר עם כל הברכו שחרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאית' לקמ' ²² [ז:]
 הני כולו הילכתא גינהו ²³ [.] בתרי לישני דר'
- 4 שמעון בן יוחי דזמן ק"ש דלילה עד שיעלה עמוד השחר כר"ג וכלישנא קמ' דר' שמעון בן יוחי ומעלות
 החד עד הנך החמנו וכן ²⁴ ק"ש
- 5 דלילא ודיום דלילא ע"י הדחק ודיום דקודם עמוד השחר וק"ש דלילה אחר
 הנך החמנו לא יצא ידי חובתו
- 6 [ד.] אוכל קימעה וישן קימעה ²⁵ משמ' מכאן דמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה שאין לו לאכול סעודה
 ראונ' עד שיקרא
- 7 וי' ויתפלל תפילת ערבית: הסומך גאולה של ערבית כו' ²⁶ וכ"ש של חרית דעיקר גאולת מצרים כדכתי' ²⁹
 ומחרת ²⁸ ומחרת ²⁵ הפסח
- 8 יצאו בני יש ראל וגו'. ונכון לה' ולחמיר מלספר בין גאולת ערבית לשמונה עשרה. מי' רב עמרם
 כת' בספר שלו ²⁹ דמה שאנו אומרים
- 9 קרי' בין גאולת של ערבית לתפילת ערבית כדי לאשמועינן דלא בעינן למסמך גאולה של ערבית לתפילת
 ל ערבית רק גאול' שחרית ³¹
- 10 לתפילת שחרית: בגאולה אריכת' דמיא. ויראו עינינו וי"ח פסוקים שאחר השכיבנו תיקנו חכמי' בשביל
 שנתנו כנ' יות שלהם
- 11 בשה היו ותקנו וי"ח פסוקים כנגד י"ח ברכות וברכת יראו עינינו לאחריתם כדי שימתינו זה את זה
 ולא ישאר אחד יחידי ויסתכן
- 12 דמעתה ה"ל בגאולה אריכת' ולא חשגב הפסק': [הז:] כל ימי נזחתי לא לעשות מלאכה ולעסוק בתורה
- 13 כשדתי ממתי עד ^{כך כנ"ל} ³⁰ ער"י פי' ³¹ דשרי לעמוד קודם תפילה דלקמ' אמ' ³² רב מקדים וקאי ומשי
 יריה ומני מרקיה וקרי ק"ש

20. תורה ובלבד; 21. ספר ראבי"ה סי' כ"ה; 22. י"א ע"ב וי"ב ע"א. כ"ז לש' הראבי"ה שם; 23. לש' הרי"ף
 24. פ"ס, וצ"ל, זמן'. ור' ח"ג; 25. לפנינו בנמ' וברי"ף; ואוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה;
 26. לפנינו בנמ', הסומך גאולה לתפילה של ערבית, אולם בכ"מ וברי"ף כגר' המחבר. ר' דק"ס אות ג';
 27. המדרש ל"ג ג'; 28. והוא א"ס, וצ"ל: גממחרת; 29. בשתי המהדורות שבידינו (וארשה תרכ"ה, דף י"ט
 י"א וירומקין ירושלים תרע"ב, עמ' קצ"ג סי' צ"ב) נאמר: ... בתפילת [ערבית] ליכא למסמך גאולה לתפילה.
 ור"י בתפילת ערבית אפשר למעבד כן, אבל שחרית דבתר גאל ישראל (וארשה: גואל) לאלתר בתפילה (וארשה:
 לאפלה) קיימינן לית אפשר: לזה מדובר שם ב, בפסוק דשבקא דקב"ה ופסוקי דרחמי' ולא נזכר שם כלל המונח
 דקב"ה. אולם לפנינו בתורה אמר כמו במדכ"י, 30. לש' רש"י - בכמה שינויים - ד"ה סמוך; 31. תורה שם
 32. ארון; 32. י"ד סוף ע"ב

- 14 לכמטא זמן ק"ש צפון ודרום ³³ [ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום מפני שהשכינ' במזרח או במערב צריך להטב דרב]
- 15 תשמישו לרוחות אחרים ³⁴. ודווקא כשישן עם אשתו משום שנאי כדמוכח קראו אבא בנימין אומ' מנין למתפלל שלא יהא
- 16 דבר חוצץ בינו לבין הכותל שנ' ויטב חזקיהו פניו וגו' ³⁵. /דווקא דברים שאינן קבועי' אבל חקבועי' בבית הכנסת כגון שולחן או
- 17 חיבה שלפני שליח ציבור או בימה שקו' אלמבר"א אין מפסיקין וכן אדם ארוך אין מפסיק בפני קצר כדאמר בסוטה פ"ר אילו נאמרי' ³⁶
- 18 לענין ברכת כהנים ששיט' אריכי באפיה גויצי (!) לא מפסיקין שורפין לו תפילה ³⁷. פ"ח ³⁸ דזהו ³⁹ בבתי כנסיות שלהם שהיו
- 19 בשבות. ור"י היה מחמיר אף בבתי כנסיות שלנו ואם בתוך כך היה שום אדם בבית הכנס' היה מעיין בספר עד שגמר תפילתו
- 20 ונאח' אף לנו להחמיר [ז:] [ו:] אמ"ר חלבו אמ' רב הונא ³⁹ כל המתפלל אחורי בית הכנס' נקרא רשע. פרש"י כל פתחי בתי כנסיות הן למזרח
- 21 ואחוריהם למערב והמתפלל אחורי בית הכנסת במערב ואינו מחזיר פניו בבית ⁴⁰ הכנסת נר' כמו שכופר במה שהציבור מתפללין ⁴¹.
- 22 ומנצי לה אביי להא דרב הונא בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא. ול"נ לר"י ⁴² דאדרבה כי הדר אפיה לבי כנישתא מיחזי כשתי רשויות שהקהל
- 23 מתפללין למערב והוא מתפלל למזרח. לכ"נ אחר' בית הכנסת מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחו' למערב. ולהכי קאמ' דלא
- 24 מהדר אפיה כן ⁴³ ש"נ ככופר שהעם משתחוים למערב והוא מתפלל כנגד מזרח ומיחזי כשתי רשויות אבל כי מהדר אפיה כי בנישת'
- 25 שנס הוא כנגד מערב כשאר העם שרי. ודווקא הם שהיו מתפללין לצד מערב אלא אנן מתפללי' לצד מזרח שאנו במערב של ארץ
- 26 יראל כחתי' והתפללו ליי' דרך ארצם. וכמו שפי' להם לצד מערב כן תפרי' לנו לצד מזרח ⁴³ [ח:] אבל איכא חד מיני' הו' ⁴⁵ לית לן

33. וכח"ג בכי"מ, אולם לפנינו בגמ' וברי"ף; צפון לדרום, ונעלם מבעל הדק"ס; ³⁴. לש' רש"י - בכמה שינויים - ד"ה צפון; ³⁵. כגר' כי"מ, ולפנינו בגמ'; ,והאמר ר"י אמר רב ואיתימא ריב"ל מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנ' ויטב חזקיהו וגו'". ור' דק"ס אות ע' ואות פ';

36. ל"ח ע"ב; ³⁷. לפנינו בגמ'; ,תפילתו' וכך הוא גם ברי"ף; ³⁸. תוד"ה המתפלל; ³⁹. לפנינו בגמ' ל"י; ,אמ' ר' חלבו', אולם אי' בכי"מ, ר' דק"ס אות ז', וכן אי' ברי"ף; ⁴⁰. ברש"י לפנינו ובתוד"ה אחורי; ,לביח'; ⁴¹. ש"ס, נר' ככופר במי שהציבור מתפללין לפניו; ⁴². בתום' שם ל"י; ,אולם ר', תוספות ר"י שיליאון' עמ' ס"ה הערה 438 ועמ' ס"ו הערה 445; ⁴³. לש' תוד"ה אחורי; ⁴⁴. מלכים א' ח', מ"ח; וש"ס, והתפללו אליך וגו'; ⁴⁵. לפנינו בגמ'; ,מהנך/

27. בה דאם דר' תונא ⁴⁶ אתוא ⁴⁷ דבשביל המשווי הוא עובר ללכת לביתו. וכן אם מנח תפילין ניכר שהוא ירא מיס' [נ.] ואי איכא פתח אחרי
28. או כניחא אחריתי לא יחדוהו כי יאמרו הוא יכנס לפתח האחר או ילך לבית הכנסת האחר; [ח.]
- ע' רצון [נ.] ⁴⁸ אלמ' יש עת
29. שהוא של רצון ⁴⁹. בשע' שמתפללין דאפי' יחיד המתפלל בביתו מחמ' אונס טוב לו להמתין עד שיתפלל הציבור שיעור שני
30. מתחית. י"מ ⁵⁰ שיעור שני פתחי' ממש ש' צריך ליכנס לבית הכנסת שיעור שני פתחים. ול"נ דמאחר שהוא יושב בבית הכנסת מה לי
31. סמוך לפתח מה לי אינו סמוך אלא ה"פ שלא ימחר להתפלל מיד כשיבוא לבית הכנסת אלא ישב מעט עד יתישב דעתו עליו שלא
32. יהא תפילתו נראי' עליו כמשוי': אסור לקרות בתורה בסמיכ'. כדאמ' בירוש' למי' ⁵¹ ר' יוחנן איקלע לההוא אחרא חזא
33. דהוה קרי בסמיכ' א"ל אסור לך שני' ⁵² ואתה פה עמוד עמדי א"ל בעל בשר אני והתיר לו אבל שאר אדם אסור וכ"ש תפילה. מספ'
34. רוקח ⁵³: מהדר אפי' וגריס ⁵⁴ [נ.] החזיר פניו מן הציבור כדי שיוכל לכוין לבו לגרסתו וגריס בלחש והא דאמ' בסוטה ⁵⁵ כיון שנפתח
35. ספר תור' אסור לספר אפי' בדבר הלכה דהיינו בקול רם. וכן משמ' לשון אסור לספר וכן נר'. א"נ אפי' רב ששה שתורתו זוהי אומנותו [נ.]
36. א"נ הכא מיירי שהיו שם עשרה בלא הוא: [חז] אפי' עטרות ודיבון [נ.] קריש"י דאין בו תרגום וצריך לקרות העברי ג' פעמים. ור"י פי' ⁵⁶ דמ"ה
37. נקט עטרו' ודיבון ולא שאר פסוקי' כגון ראובן ושמעון משום דאפי' ג' דאין בו תרגום ידוע אלא צריך לקרות עליו תרגום ירושלמי צריך לקרותו
38. ג' פעמים: ישלים פרשיותיו. נר' דכל הש' בוע מכיון שהתחיל לקרו' הפרש' דהיינו משע' המנחה ואילך עד ש'בת הבאה

46. כנ"ל, טונא; 47. לא ידעתי פתרונו. ואולי נשתבשה מילה זו מן: אות הוא, אולם אין לכך סמוכין מכה"י האחרים; 48. מובא בגמ' מתהלים ס"ט י"ד; 49. לש' רש"י; 50. רש"י ד"ה שיעור; 51. ואין זה ביר' שלפנינו, אולם ר' מגילה פ"ד ה"א, ע"ד ע"ש ומה שמוכא ע"ז בתורתן של ראשונים' (לעמ' 54 ש' 8 בירושלמי בדפוס ראם וילנא), בשערי תורת א"י עמ' 313; 52. דברים ה' כ"ח; 53. סי' נ"ג ושם אחרי חוה' לו, ההוא גברא, וכן במ', ואר אדם' הלש' ש"ס, שאר בני אדם' ובסוף שסו, וכל שכן לתפילה אסור לסמוך; 54. במכילתין, רב ששה מהדר וכו'; 55. ל"ט ע"א; 56. תור"ה ואפילו (ושם לא נזכר ר"י) ור' גס, תוספות ר' יהודה שירליאון עמ' פ"ו-פ"ח וזעירות 567 ו-572 שם.

47. אפי' רש"י דאין בו תרגום וצריך לקרות העברי ג' פעמים. ור"י פי' דמ"ה

- 39 נקראת עם הציבור אע"ג דלא ניין גיטין לא מיקרי קמי' שבתא עד מרביעי ואילן ⁵⁷ ומצות לה' לים' ב.ב. קודם אכילה והכי איתא
- 40 במד' דצוה רבי' הקדוש את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה ⁵⁸ וכת' הר"ר יצחק באור ורוע ⁶⁰ ראיתי את מורי' הר"ר
- 41 יהודה חסיד ואת מו' הר"ר אברהם שהיו קורין שנים מרא ואחד תרגום בשע' קריא' התורה משום דבאותו ענין עסקו. וכן נ"ל דמלמדי
- 42 חינוקו' את הפרשה יצאו ידי חובתן. ובספ' המצור' ⁶¹ כתו' וכן דנתי לפני רבותי שהפירו' או חלע"ז מועיל יותר מן התרגום והורו ⁶² רבותי
- 43 עכ"ל: [טז] כדי שיראה חבריו כו' ⁶³. בירושלם' ⁶⁴ מוקי לה בחבירו הרגיל אצלו ואינו רגיל לגמרי בהדא אכסניא דאתי לשצין ⁶⁵:
- 44 לע"ש כוותי' ינן. פי' מצו' מן המוכרח לעשות כוותיקין, מי שהיה יכול לפוין לקרות עם הנץ חממה סמוך להנץ החממה מעט כדי
- 45 תהא תכיל' אחר הנץ החממה מיד. ומי' אם הקדים וקרא אחר עמוד השחר מיד ~~תהא תכיל' אחר~~
- 46 לקרוא עד ג' שעות יצא דהכי פסקינן לקמ' ⁶⁷ הלכה כר' וכן אם איחר שלא
- 47 שומע תפילה כו' ⁶⁹ (. לא בחפי' יוצר ולא בתפיל' ערבי' דהואיל ולא קבעוהו חכמי' בתפילה אינו כגאולה אריכת' והוי הפסק בין גאולה
- 48 לתפילה. ויש נמנעי' לומ' כי שם י"י אקרא ⁷⁰ כמו כן מסעם זה: [יז] כל האוכל ושותה. פי' ראב"י הקור' ⁷¹ דוקא מיד דמשכר
- 49 אבל מים מותר ליהנות דבמים לא שייך לומ' אחר שנתגאה: [יא] בשחר מברך שתים לפניה ושתיים ⁷² לאחרית כו'. בירושלם' ⁷³ מפר'

⁵⁷ פסחים ק"ו ע"א וס"ג; 58. ר', שערי תורת ככל' ריש עמ' 10 המציין לחופת אליהו רבה' (שבסוף סע', ראית חכמה') ונמצא גם ב, פרקי רבינו הקדוש' (יצא לאור בראשונה ע"י - ר' שמואל שיינבלום חל"ו ובשניה ע"י ר' א' גרינהוט ב, ספר הליקוט' ח"ג עמ' ל"ג; 59. עכ"ל תוד"ה ישרים וכך הוא גם בספ"ג, עשין י"ט, ושם גם ההמשך בשם האו"ז שלפנינו; 60. הל' ק"ש סי' י"ב, ושם כל הפסקה החל מד"ה ילום' (ש' 38) עד, ידי חובתן' (ש' 42), אולם המשפט, ראיתי את מורי'... באותו ענין עסק' לי' שם. ור' גם, תוספות ר' יהודה שירליאון' עמ' צ'-צ"ב; 61. ספ"ג, עשין י"ט; 62. ולפנינו בספ"ג הנדפס; ואני דנתי וכו' ולי', או הלע"ז' ומסתיים; והורו לי רבותי'; 63. גר' כי"מ (ר' דק"ס עמ' 38); כדי שיראה את חברו' כך הוא גם ברי"ף ובגמ' דידן; משיראה את חברו'; 64. בפיקין ה"ה, ג' ע"א; 65. וכך הוא גם בתוד"ה אחרים, אולם לפנינו ביר', כההוא דאזיל ליה לאכסניא ואתי לקיצין' (ובשרידי יר': לקיצים'); והנה גם, תוספות ר"י שירליאון' עמ' ק"ח

⁶⁶ ח' ע"ב; 67. י' ע"ב; 68. תהלים נ"א י"ז; 69. שם מ"ח ג'; 70. דברים ל"ב ג'; 71. ספר ראבי"ה סי' ל'; 72. לפנינו במשנה שם; ואחת'; 73. בפירקין ה"ה, ג' ע"ג

דני: ברכות הללו על שם שבע ביום הללתיך ⁷⁴. וברכת יראו עינינו לא קחייב דלא נחקן אלא בדורות
שינוי' מיום ככנ' כדתי' לעיל ⁷⁵ וכן ברכת

יחבב אינה מן המניין שהיא לאחריתן דפסוקי דזמרה כגון ברכת יהללך אחר הלל ⁷⁶; אחר ⁷⁷ ארוכה
ואחת צרה. שרש"י ⁷⁸ ארוכה

אמ' ואמונה קצרה היכלטנו (.) [מיום שאמרו להאריך] [כמו אמת ואמונה לא יקצר] [ז] לקצר [ז]
כגון בהשכיבנו [ז] אינו ראוי להאריך. ול"נ לר"ת ⁷⁹

ח"א ⁸⁰ דהשכיבנו נמי ארוכה דהרבה מאריכי' בה לפעמים כגון אור היום הנץ וכמה מעריבים בפסח
ובעצרת ובסוכות. ופי' ר"ת אחת ארוכה ואחת

קצרה יהכל קאי אברכ' אמת ואמונה. כלום' בין יאריך בה בין יקצר בה. ולכן אשכחן הת' ⁸¹
אחת ארוכות ואחת נשוא' [ז] מקום שאמרו

להאריך. אכל ברכות ארומו' קאי [ז] לקצר [ז]. כגון ברכות קצרות כגון ברכת הפירור והמצות
אינו ראוי להאריך: ⁸² [יא:] וקיימ' לן כרבנן. והא

דאמר לית' כו' שכבר נפטר באהבה רבה ⁸³ [ז]. משמ' דבשחרית אומ' אהבה רבה [ז] שמואל לטעמי' כו' ⁸⁴ [ז].
כדמפ'. ופסק האלפסי' דיל"מ (!) בין בשחרית בין

בערבי' אהבת עולם [ז]. ומי' אנן לא נהיגינן הכי אלא בשחרית אהבה רבה ובערבי' אהבת עולם
לאנן נפש' מפלוגתא: שכבר נפטר

באהבה רבה. בירושלם' ⁸⁵ מפר' והוא ששנה על אתר פי' לאלתר שלמד מיד באותו מקום ⁸⁶ ומשמ'
דאם הפכים בינתיים אחר ק"ש צריך לדרך ברכ'

התורה. ופסק ר"י ⁸⁷ דדווקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכת לברכ' התורה אלא לק"ש איחטר ⁸⁸
להכי בעינן שנה על אתר ואם לא ילמוד מיד דאינ'

פוסקת אבל ברכת בחר בנו וברכ' לעסוק בתורה שנתקנו עיר לברכת התורה היא פוסקת כל היום ⁸⁹.
כל כמשכים לעסוק בתורה צריך

לברך ⁹⁰ על זה אנו סומכי' שאין אנו לומדים מיד לאחר ברכת אהבה רבה שאנו שרודים והולכים
בן בלא לימוד עד חצי היום או יותר. ואי' להק'

ש' מסוכה שצריך לברך על כל סעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני גבי תור' שאינו מייאש דעתו
דכל יום חייב אדם ללמוד דכתי' ⁹¹ והגית

74. תהלים קי"ט קט"ד; 75. ד' ע"ב; 76. וזו גם הלש' ב, רש"י' שעל הרי"ף; 77. ט"ס, וז"ל: אחת;
78. י"ה אחת, וט"ס מו-א בסוגריים כנ"א, וכך הוא גם ב, רש"י' שעל הרי"ף; 79. תוד"ה אחת. וב, תוספות
י' ירליאון' (מעמ' קכ"ד ואילך) הקושיא והתירוק ל, רבינו יעקב'. 80. בתוס' הנ"ל וב, תוספות
י' ירליאון' שם איתא בהמשך גם, ועוד... קצ' גם חז"ג; 81. יבמות מ"א ע"א; 82. תוד"ה מקום;
83. ל"ז לז' הרי"ף; 84. ובריי"ף לפנינו; ההוא מימרא דשמואל הוא דהוא מריה דשמעתא קמייתא הוא'.
85. בירין ה"ח, ג' ע"ג; 86. תוד"ה שכבר ור' גם, תוספות ר"י שירליאון' עמ' קל"ה ואילך;
87. ט"ס, ובתוס' לפנינו, נתקן. ור' גם חז"ג; 88. לש' התוס' שם; 89. וב, תוספות ר"י
ירליאון' שם (כריש עמ' קל"ח) מובא מפסקי ר' שמעיה שכתב על רש"י: כמשכים ר' לעסוק בתורה מברך
בכת התורה; 91. יהושע א' ח'.

-ד-

- 14 בן יו' דהוי כמו יושב כל היום ולומר. אבל לאכילה בסוכה יש שעה קבועה [ו] ואין להק⁹²
 למה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכ' דאכילה
 15 פוסרת' א"נ שמא שלא ישן והוי ברכ' לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. והיה אומ'
 הר"ם⁹³ דכשארם עומ' ממסתו בלילה שחרית
 16 ללמוד לא היה צריך להברך ברכ' התורה מפני שבברכ' התורה של אומול שחרית פוסט עד שחרית אחר.
 ובצפת נהוג לומר פסוקי דבר'
 17 מהנים וגם אילו דברים אין להם שיעור⁹⁴ שהיא משנ' ואילו דברי' שאזים א'וכל פירותיהם⁹⁵
 היא בריית' מפני הירושלמי דבעי שילמוד
 18 על אחר. אבל אין צריך כמו שכתבתי⁹⁶ : הערב נא כו'. ר"י פי' דברכ' לעסוק בדברי תורה
 והעבר נא ברכ' אחת היא ויש לקרות
 19 והערב בוי"ו⁹⁷ [ו] ברוך אתה י"י השלם תורה לעמו ישראל. ול"ג ברוך אתה י"י למדיני חוקי⁹⁸
 יאין זה ברכה והודי' על שעבר אלא לשון בקשה⁹⁹ :
 20 [יב] פתח בדשיברא וסיים בדחמרא¹⁰⁰. פתח וא' ברוך אתה י"י כדי לומר 'שהכל נהיה בדברו'.
 וכיון שהגיע למלך העולם נזכר שהוא
 21 יין ואומ' בור' פרי הגפן | : | ולקולא עבדינן ולא מהדרינן ליה¹⁰¹. ור"י פסק¹⁰² לחמרא
 שמו ירין אותו. ומי' היה אומ' הר"ם מאיברא¹⁰³ דאם היה יודע
 22 בטוב מה הוא כגון שיודע שהוא יין וטעה בדיבורו ואמ' בורא פרי העץ תחת בורא פרי הגפן
 דבתוך כדי דיבור יצא¹⁰⁴ אחרי שהוא יודע
 23 בטוב שהוא יין או כגון שהיה יודע שהוא י"ם וטעה ואמר¹⁰⁵ מקדש השבת וחזר בתוך כדי דיבור
 יצא מאחר שהוא יודע שהוא י"ם :

9. בתוס' לפנינו; וא"ח⁹³; בכ"י עתיק מאוסף גולדשמיד הנמצא בהיכל שלמה בירושלים (והוא
 עתיק של מרכי הכולל קטעים ממנו, קיצורים והוספות; ר' "מן הגנזים" לר' י"ל ביאלר, ירושלים
 ה"כ"ו, ע"ב, 29, המדכי נוסח א') נאמר כאן במפורש, מהר"ם מאיברא, והוא ללא ספק רבנו משה
 בר שניאור מאיברא (EVREUX), אחיהם הגדול של ר' שמואל ור' יצחק מאיברא, כולם תלמידיו
 לרבנו יהודה (הר"י) שליאון מפריש. ולפנינו בתוד"ה שכבר השתבש השם ר"ם לר"ת בגלל דמיון
 האותיות חללו בכתיב רש"י ור' גם להלן בעמ' זה ש' 21 והערה 102, וש"ורה 25 והערה 108. וכ"ז
 אנוס ליתא ב, תוספות ר"י ש'ירליאון' שם; 94. ריש פאה; 95. שבת קכ"ז ע"א ור' גם אבדר"נ ר"פ ט'
 96. כ"ז ב' בכמה שנויי לשון בתוס' ר"ה שכבר; 97. עייין גם כתובות ח' ע"א תוד"ה שהכל, ופסחים ק"ד
 ו"נ תוד"ה חוץ וש"ם בשם ר"ת; 98. תהלים קי"ט קל"ה; 99. תוד"ה ה"ג; 100. לפנינו בגמ'; , פתח
 ומכין ארעא דשכרא וכו' אולם ברש"י שם כבר' המדכי כאן; 101. לש' הרי"ף; 102. תוד"ה לא; #
 103. ולפנינו בתוס' ש"ם; ר"ח' ר' גם לעיל ש' 15 והערה 92 ולהלן ש' 25 והערה 104; 104. ובתוס'
 שם; יכול לחזור בו; 105. כנ"ל; , וכן ביי"ט בחתימה של י"ט אם טעה בין מקדש ישראל והזמנים ואמר
 וכו' ;

להלן ג' כ, תוספתא ד' שיליאון ע"ה ק"ה
 והערה 102 שם (המדכי חולק' המ' האומ'
 דמצינו שם א"מ, דהכל' דמצינו
 י' ואלה ג' וזאת ד' ;

- 24 במהו כורע ¹⁰⁶ [ז] [יב:] וכיון
שלא יצא צדיק לחזור ¹⁰⁷, וכן יש פוסקין ¹⁰⁸ שצריך לחזור
 25 גם בזכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים בט"פ חיים. והר"ם מאיבר"א ¹⁰⁹ פסק דאין מחזירין אותו
מאתן וברים שלא פסק הספר בפירו' והביא
 26 ואייה לדבריו [ז] וכן פסק ראבי"ה ¹¹⁰ דאינו חוזר דקיימ' לן פר' במת מדלי' יין ¹¹⁰ דימים
זאין בהם קרבן פוטף שעה ולא הזכיר אין מחזירין אותו ¹¹². ה"פ
 27 ר' אליעזר אומר את האל הקדוש יצא ¹¹³ כלום חכא לימלך אומ' לו שכן יצא בהאל הקדוש כמו
המלך-חכא בהמלך הקדוש ¹¹⁴ ושניהם כאחד טובי' אבל לרבה
 28 עדיף המלך הקדוש. ומי' בדיעבד יוצא אפי' לרב [ז] עיי' לקמ' ס"פ אין מעמידין ¹¹⁵. והמיימוני
כת' ¹¹⁶ שיש מקומות שלא נהגו לומר. מכלל דמשטינן
 29 ואין מחזירין בזכרנו ומי כמוך וכת' לחיים בספר חיים טובים

הדרן עלך פ"ק קטא

106. ע"פ רש"י שכ; 107. לש' הרי"ף בסימא דפירקין; 108. תוד"ה והילכתא; 109. שם בסוף; ור"ח,
 והזוה"מ האמור לעיל בהערה 92 ובהערה 103; 109א. ספר ראבי"ה סי' מ'; 111. בבת כ"ד ע"א; 112. לש'
 הראבי"ה שם; 113. ולפנינו בגמ' ז, ורבי אליעזר אומר אפילו אמר האל הקדוש יצא; לעומת זאת בכי"מ;
 ר' אליעזר אומר (שנוי קל זה נסלם מעיני בעל גמ' הדק"ס ולא צוין על ידו) אפי' בעשרה ימים וכו'...
 ור' דק"ס אות ר'; 114. כ"ז לש' הראבי"ה שם; 115. ל"ד ע"א, וצ"ל, אין עומדין. ור' גם ח"ג;
 116. חל' תפילה פ"ב הי"ט ולטונו ש"ס; יש מקומות שנהגו להוכיף... לע"ש, וב, סדר תפילות כל השנה
 זכרון ספר, אהבה' לי' כלל).

פ ר ק ב

[יג.] היה קורא בחורה [פ] פרש' ק"ש¹ [ז:] אם כיון לבו יצא [ז:] אע"פ שלא בירך
 שחם לפניו ושחם לאחריה. ובירושלמי² מוכיח מכאן דבר' כו'
 אינו מעכב³ [ז:] מפני הגראה [ז:] שהוא ירא לפניו שלא יהרגנו אבל מפני הכבוד לא.¹
 ואמ' לקמ' בפ"ק דיומא⁴ ודברת במ⁵ ולא בתפילה פי' שאין משיבין
 בה מפני הכבוד אתי' בין ברכ' לברכ' ופסק רבי' שמעיה דבמקום שאסור לספר במקום⁶
 וול אסור לספר אפי' בלשון הקודש⁷;
 וחכמי' אומ' בכל לשון. אור"י דהלכה כחכמי' דהלכה כרבי מחברו ולא מחבריו⁸.
 ועו' ורבנן סבירא להו כמ"ד לא השמיעו לאזנו יצא
 וכוותיה פסקינו לקמ'⁹ [זג:] אמ' רב אחא¹⁰ ובדל"ת. דכל מה דאמ' אי' 11 בלא ד'
 לא משחמץ מדי ומה בצע בהארכהו¹²: שלא
 יחסר' בח'. בשביל אריכו' הדל"ת לא ימהר בקריא' תח"ת פו' יקראנה בחסר בלא פחה.
 ואין זה כלל¹³. ובירושלמי¹⁴ רב נחמן בר יצחק אמ'
 ובלש' שיוגיש¹⁴ בדל"ת: על לבך בעמיד' [ז:] בירושלמי¹⁵ מפר' לאו דאי היה יושב
 עומד אלא אם היה מהלך עומד. ואע"ג דב"ה אמרי¹⁶
 כל אדם קורא בדרך מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך שאינו כל כך מיושב
 ואינו יכול לכוי' כשהוא מהלך כאשר אם היה
 עומד. וכן הלכה ומהלך בדרך מצוה מן המובחר לעמוד כפסוק ראשון נביא¹⁷ כוונ'
 בפסוק ראשון לבד כרב' שהוא בחרה וכן אית'
 בתנחומי¹⁷ רב יהודה בשם שמואל אמ' אסור לקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך
 אלא יעמוד ויקרא וכשיגיע לוהבת הולך לו¹⁸;
 ומשיב שלום לכל אדם [ז:] אפי' אינו נכבד¹⁹. וכן הלכה וכן פוסק ר"י²⁰ משום ר'
 מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה דאמ' אפי'
 באמצע [ז:] ומשיב מפני הכבוד. וא"כ נר' לראבי"ה העזרי²¹ שמוחך לענות קדיש
 וקדושה באמצע ק"ש דאין לך כבוד גדול יותר מזה אבל

17/ 51 ע"א, מלמד כ"ו שו"ת/ה"א ק"ש

ל"א רש"י; 2. ברגש פדוקין, ד' ע"א; 3. ע"פ תוד"ה היה; 4. י"ט ע"ב; 5. דברים ו' ז';
 אין ספק שזה ט"ס וצ"ל: בלשון ר' גם ח"ג; 7. לאש' תוד"ה ובאמצע - בשנוי הסדר ובשנוי
 מה בסוים; 8. עירובין מ"ו ע"ב; 9. ט"ו, ע"ב. פ"ק ד' תוד"ה וחכמי' 10. ולפנינו בגמ':
 11. לפנינו כדש"י: אח' ר' גם ח"ג; 12. לאש' רש"י דתה דפדוקין;
 13. בפירקין ה"א, ד' ע"א; 14. לפנינו ביר' לג'; 15. שם; 16. במכילתין י' ע"ב; 17. ריש
 ד' לן. דתה"ג כדלקריבה פר' ואתחנן פס' כ"ב ושם: רב יהודה בשם רב; 18. לאש' תוד"ה על,
 19. מן המובחר ויקרב' שהוא בחרהו/ ובסוף: ילך לדרכו; 19. לאש' רש"י; 20. תוד"ה
 21. ויש נסח: 21. והדברים הללו הם בהמשך התוס' הנ"ל ד"ה שוא, אולם לא נזכר שם
 דאני העזרי' וב"ה (גם אי') בספר ראבי"ה סי' מ"ז, וע"ש.

בתפילה אין לענות דמשמ' לקמ' פר' אין עומדין²² דבין גאולה לתפילה אין לענות
 וכ"ש בתפילה עצמ' וּמִי שֶׁמִתְפַּלֵּל לְבָדוֹ וְשִׁלַּח צִיּוֹר
 מִגֵּיעַ לַמּוֹדִים שֶׁשָּׂחָה לַמּוֹדִים אֲבָל לֹא יֵאמַר מוֹדִים וְדוּקָא כְּשֶׁעוֹמֵד בְּאַמְצַע הַבֵּרֶךְ
 אֲבָל בְּסוֹף הַבֵּרֶךְ לֹא מִשּׁוֹם צִנֹּר' כְּכֹחַ שֶׁבְּכִיל הַבֵּרֶכָה
 וְאִם²³ דאין לכרוע²⁴ באותו ברכו' שתקנו חכמי' ור"ת היה רגיל שהיה ממחין
 בעושה פלא בדי לומ' קדיש וקדושה עם הציבור והיה טובר אפי'
 שהיה בדי לגמור הכל אינו חוזר לראש²⁵ [טו.] יפנה [ו.] לנקביו²⁶ [ז.] יקנה ידיו
 בצור²⁷. נר' לראבי"ה²⁸ כגון שלא הסיח דעתו אך נהלכלכו ידיו בטיט
 וה"מ בק"ש אבל בתפילה בעי לאהדורי. ונר' לר"י²⁹ דל"ג לגה דמ"ש ק"ש מתפיל'
 כמו כן יש לירא שמא יעבור זמן תפילה וההיא דאמ' משב"ל³⁰
 לתפילה ארבע מלין פרש"י³¹ דאם יש מימ' ³² לפניו חור ד' מילין צריך שימחין עד
 שם כדי להתפלל עמהם במניין: [טו:] צריך
 להחזיז למען חזכרו³³ [ז.] שלא יהא נשמע חשכרו ע"מ לקבל שכר³⁴: וכורכין את שמע³⁵.
 כלום' מדביקין ולא היו מפסיקין בין אחד לואהבה

(130 ע"ב)

וצריך להאריך באחד ולהפסיק בין קבלת שמים לדברים דפסוק שני לשון צוואה³⁶: [טז:]
 וחז' לילה ראשונה³⁷ במסכ' שמחו' פי' ³⁸ [ז?] דאית'
 בירושלם³⁹ אבל אסור ברחיצ' של תענוג אבל רחיצ' שאינ' של תענוג מותר כדאמ' ⁴⁰
 מי שיש לו חטטין בראשו סך פורכו כיום הכפורים ואינו חושש

ללי' שם בכל הפרק²³ במכילתין ל"ד ע"א; ²⁴ הסופר דילג כאן, ללא ספק, על ג' חיבות:
 ג' חובות רק' או על חיבה אחת; רק'. ור' ח"ג וכן קהוס' שם; ²⁵ ע"כ ל"ש' החוס'; ²⁶ ל"ש'
²⁷ לפנינו בגמ'; מקנה (ובכג"מ; קנה, ר' דק"ס אית' ח' ידיו, בעפר ובצור; ²⁸ סי'
 וע"י; ²⁹ ר' בחוד"ה אמאן, ושם בסתם ולא נזכר ד"ש; ³⁰ פסחים מ"ד ע"א; ³¹ שם ד"ה
 וז"ל... וכן לתפילה אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל אם יש ביח כנסת לפניו
 ארבע מילין הולך ומתפלל שם וכן לנסילת ידים לאכילה אם עתיד למצוא מים לפניו בד'
 הולך לשם ונוטל את ידיו. ב"ד, ור' גם שם חוד"ה ולתפילה; ³² ונכתב למעלה בין
 ין, וכנראה ע"א; נ"א מניין'. ור' האמור בהערה הקודמת; ³³ יר' פ"ק פירקין ה"ד, ד' ע"ד.
 נרי"ף בסוגיין; ³⁴ וכה"ג ברש"י' שעל הרי"ף, והשוה גם חוד"ה בין; ³⁵ פסחים נ"ד ע"א.
 נרי"ף בסוגיין; ³⁶ וקדמא לש', רש"י' שעל הרי"ף כאן אולם ל"ש' רש"י' בפסחים שם, ד"ה
 ין, הוא; בין אחד לואהבה אע"פ צריך להאריך באחד ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים
 שכל אחד מקבל עליו ואומר אחד הוא עלינו (נ"א: אלהינו) בפסוק ראשון ופסוק שני לשון
 הוא; ³⁷ לפנינו במשנה: הראשון, אולם בכי"מ כגר' המחבר. ור' דק"ס; ³⁸ שלש החיבות
 שמחו' פי' נמצאות רק בכה"י מקב' א ואינם לגמרי בכה"י מקב' ר (אולם בדפוסים ישנו!).
 יג(ב) נרשם בגל' ע"א; אין שם. לפנינו במס' שמחות פ"ד ה"א ישנו אמנם פירוט המלאכות
 דוח לאבל וכ"ש המעשה בר"ג, במסופר במשנתנו, אולם לא כל תוספות ופירושים. ואולי כוונת
 ד' היא לפ"ד ה"ד (ואותם הדברים חוזרים גם שם בהי"ט); ואיזה אנינה וכו' וקשה לפתור
 זו. ולגר' כה"י מקב' ר מחקש יפה הגר' המובא בזה לפסקאות הבאות שם לאחר מכן ואשר
 כלל בכה"י מקב' א (כ"ז אינן קדושים ור' ח"ג). ואולי יש לציין הפסק אחרי החיבה פי'
 נג(ב), והמשך הוא התחלת ענין חדש בפסוק דאיתא³⁹ ודאיתא³⁹ בפירקין ה"ד,
 וכן גם במוע"ק פ"ג ה"ה. פי"ב ע"ד. ור' גם לפנינו חוד"ה אסטניס, ור' ח"ג פ"ג ק"ג

וכן לחוץ ראשון⁴¹ בימי אבלו מותר אם יש לו עירובי נאכל ברישית. וכן החיר רש"י⁴² לילודת אבלה⁴³ יכולה לחרוץ בחור ו' ימי אבלה⁴⁴ [והלכה כח"ק⁴⁵]. ואע"ג דאמ' 46 בכל מקום ששנה רבן גמליאל במשנתו הלכה כמותו. מי' אנו שבשום פעם אין אנו מכווני' היטב גם חתן יש לו לקדוח דאדרכה נר' כיוחרא אם לא יקרא כלום' אני מכירין בכל שעה: [יד'] או וילמ' הנאה קביל מיניה⁴⁷. האי לישנא משמ' דמיירי בחעני' שקבל עליו אבל בתענית הכתוב לא⁴⁸: טועם ואין בכך כלום. פי' ר"ח שחוזר ופולט ולא חשב הנאה מן הטעימה אבל בולע לא אפי' בשאר תעניות. ומכאן יש לפסוק דאדם טועם ובר' ופולט אינו צריך ברכה שאינו נהנה⁴⁹: במשכים לפתחו [י]. וכן הלכה⁵⁰ אקראי בעלמ' מותר: [יד:] מנה תפילי' ומצלי⁵¹ מכאן משמ' שמוחר להניח תפילין בין גאולה לתפילה וכן בטלית מניח אדם סליחו בין גאולה לתפילה. וכן מצ' שר"י⁵² בר' יהודה שלח אחר סליחו ושהה השליח וכבר קרא ק"ש בברכותיה ונתעטף בטליתו וזמן שמנ' עשרה והביא ראיה מהכא. מ"מ יש לחלק בין תפילין לטלית דעיקר ק"ש ותפילה שייכי בתפילין כדאמ' בסמור כאילו מעיו עוות שקר בעצמו שהוא קורא והיו לטוטפות ולאחר על ידכה ואין לו ותפילה נמי כדאמ' 53 ק"ש ומתפלל וזוהי קבלת עול מלכות שמים שלימ' אבל ציצית שאינו חובה שאם יש לו טלית חייב ואם אין לו פטור מציצ' ויכול לקרות בלא ציצית ודאי הו"א הפסקה. והר"ר משה מקוצ'י היה אומ' ואפי' מכאן אינו ראיה ומצינ' למימ' והניח תפילין בלא ברכה ולאחר שמנה עשרה משמש בהן ובכיר עליהו ובהכי סגי שגם מותר להתעטף בטלית בעת שיור מוטפות ואחר כך ימשמש בטליתו ומברך⁵⁴:

הדרן עלך פ"ב

4. יומא ע"ז ע"ב; 41. ר' יר' שט; 42. וכתוס' לפנינו שואל' ור' גם חה"ג. ובהלכות ונן המובאות במדוכי' לאחר פ"ב במסכת מוע"ק, סי' תתקי"ז, מסופר ג"כ כנ"ל ושם נחמד (לפי ופוסקים שלנו): שרבינו שמשון התיר...⁴³; 43. ומחק הסוהר חובה זו (ע"י נקודות מעליה) במקום מחוק את החובה ויכולה' הבאה אחריה. ור' ח"ג; 44. כ"ז כתוס' שם בשנוי הסדר ובשנוי כמה טויות; 45. לש' הרי"ף בספא דפירקין; 46. כחובות ע"ז ע"א; 47. לפנינו בגמ'; עליה; 48. לש' נוס'; 49. לש' תוס'; 50. ונו' עי"א ביה"ש; אבלי', ור' גם ח"ג; 51. פגור' כי"מ, אולם לפנינו בגמ'; ואנח תפילין וצלי'. ר' דק"ס אות ז'; 52. לפנינו בחוד"ה ומנה מפורש, שרבי יצחק חסרה כאן התיבה: "קרי". וכ"ה כתוס' שם, ור' גם ח"ג; 54. כ"ז - בשנויים קלים - לש' תוס' שם.

חילופי הגירסאות

פרק א'

פרק ב'

34. קורין ו (א) ו (ב) וט אוכס (ר) (את שמע בערבין) [וכו']
שמע ש (בערבין) [שחכהנים] כל כה"י והדפ' [נכנסין לאכול
בתרומתן] ד"ו [פירוש] ³ הדפ' [כהנים] כל כה"ע
והדפ' [שנסמאו וטבלו והעריב] ⁵ שמען ⁶ והיינו ⁷ זאת
הכוכבים ואז מתחיל זמן ⁸ ק"ש עד סוף האשמורה ¹⁰
הראשונה. מכאן ואילך ² עבר ¹³ הזמן דלא מיקרי תו
הפך שכיבת ¹⁴ : [בז] בערבי שבתות. ממחרין לאכול
שחכל ¹⁶ מוכן ¹⁷ : שקדש היום ¹⁸ בערבי שבתות. היינו
בין השמשות שהוא ספף יום ספף לילה. וכיון דספף
הוא קדש ¹⁹ היום מספף ²⁰
איב' אימ' אוכס (ר) איכ' דאמ' וט (סיפא) [מוסיפין]
דעד וט עד (סוף)
האשמורת וט אשמור' ש (כר' אליעזר ריש') ²¹
כר' אליעזר: רישא. וט ר' אליעזר דריש' ²²
דמ"ע' וט משעה ד"ו דמשעת ²³
שחכהנים אפכא (ר) (נכנסין) ²⁴
נכנסין וט (לאכול בתרומתן)

35. לאכול ו (א) אוכס (ר) והדפ' (בתרומתן)
בתרומתן ו (ב) (לא ר' אליעזר ולא)
ולא כה"י ²⁵ והדפ' אלא
36. האלפס"י ו (א) אוכס (ר) והדפ' האלפס ו (ב) רב אלפס
אנן ו (א) אוכס (ר) והדפ' אנו

37. הוא ו (ב) (הוא)
וא"כ ו (ב) וא"ת

38. מתוך ~~באפכא~~ אוכס (ר) ומתוך
פירש אוכס (ר) מפרש
של בית ו (ב) דבית
הכנסת כה"י ²⁷ והדפ' [הוא]
כי אז ו (ב) דאז
קורין וט (כל)

39. פרש' כה"י ³⁰ והדפ' ופרשת
כדתנן ו (א) כדתני'
אינו ו (א) אילו

(ג) ל (מאימתי) ג (ב) ל ד"ש (קורין...בערבין)
[מש' שחכהני] ⁴ נכנסין לאכול בתרומת' :
והיינו והעריב שמען ⁶ והיינו זאת הכוכבי' ואז
תחיל זמן ק"ש עד שלש לילה עד ⁹ אשמור' ראשון ¹¹
ועיל' ע"כ זמן דלא מקרי תו זמן שכיב' ¹⁴ דרגש ¹²
כאני תחילת ש"כיבה ומתעסקי' לשכב עד אשמור'
ואנ"ו אבל ר"ג ורבנן דרשי בשכבך כל זמן שכיב'
היינו כל הלילה. רש"י ¹⁵ [:]

וה"ל (סיפא)
ע"כ אוכס (א) (סוף)
ההנהגה אוכס (א) האשמורה ג (ב) [הראשונה]

נכנסתן : אוכס (א) בתרומה
ולא ג (ב) ד"ש אלא
ורבנן ל רבנן

וה"ל ד"ש (כדברי האלפס"י)
מלפס"י אוכס (א) האלפס
גון אוכס (א) ל ד"ש אנו

ק"ש ב [ק"ש]
קודם ל (לכן)
קנין ל ד"ש (אוחו)
בניית הכנס' ל ד"ש לבית הכנסת

על בית ל ד"ש דבית
הכנסת ל (עיקר) ²⁶

כי אז ל דאז אוכס (א) שאז ²⁸
כל חג' אוכס (א) בג'
והיה אם ל ואם היה (ש מוע) ²⁹

פרש' כל כה"י וד"ש ופרשת
ומכר' אוכס (ר) ומכרך
ושמ' לאחריתן ל (וש"תים) ולאחריה

ב'

בשכיל קדפ' משום א'
מזיקין ו (א) ו (ב) והדפ' המזיקין
מדקאמ' ו (א) ש כדקאמר ו (ב) ארכס (ר) והדפ'
כדאמר

40 ר' יהושע בן לוי לקמ' ו (ב) לקמן ר' יהושע
ועל כן הדפ' ע"כ
אין ו (ב) ארכס (ר) [אנן]
קורי' כהי"י 34 (בק"ש שלפני המטה)
וכן פסק כהי"י 34 וכן פסקו ד"ק וכן פי'
ד"ר וכן פירשו כהי"י 35 והדפ' [החוספון]
שארין ארכס (ר) שלא

41 דאמ' כל כהי"י והדפ' דקאמר
למה ו (א) וט ארכס (ר) והדפ' [היו]
קורין וט (א) וט
ארתו הדפ' ארתה
שהיו ו (א) היו וט שמא 36
רגילי' לומ' קדפ' קורין

42 אשרי כל כהי"י והדפ' (ונחבטל... תורה)
ק"ש ו (א) [קודם חפילה]
בבית ו (א) וט ש דבית
בבית... יום ארכס (ר) מבעור יום בבי' הכנס'

43 כמחני' ארכס (ר) (דמשע')
דמשע' שהכהנים וט דמשעת הכהנים (נכנסי')
כל כהי"י והדפ' (לאכול בתרומתן) [כו']
כהני כהי"י 39 כהנך
היום כל כהי"י והדפ' (בע"ש)

44 פר' ו (א) ארכס (ר) ש כר"פ ו (ב) די' פ' (ד"ה י"ה)
וט בסוף 42 פר'

45 לילא ו (א) לילא ו (ב) לילה
ורביע ד"ק ורביעי' 45
וראבי' כל כהי"י והדפ' (העזרי')
כתב... רחל ו (א) וט נראה לו עיקר דברי ר"ח
עיקר דברי ר"ח ו (ב) דברי ר"ח עיקר
כהי"י 46 והדפ' [וכתב]

א'

נחנן ל כדחנא

בשכיל מזיקין ל ד"ש מפני המזיקין
מדקאמ' ג (ב) ארכס (א) ל ד"ש כדאמר ב כדקאמר

בן לוי ארכס (א) (לקמן)
שלפני המטה ד"ש לפני מטתו 33
פסק ד"ש [רבינו יצחק]
לכך ל ד"ש (כלל)

דאמ' ג (ב) ב ל דקאמר
למה ג (ב) ב ארכס (א) [היו]
לקרות ב ארכס (א) לקרוא
חפילה ג (ב) ד"ש החפילה

אשרי כל כהי"י וד"ש (ונחבטל... תורה) 37
ו (א) ד"ש (בבית הכנס')
ל [שניא]

דמשע' (ב) משעה
בחרומה ד"ש בחרומה
לן ב [כמחני' דמשעה שהכהני' נכנסי'] 38
כהני ל כהאי
נכניחא ארכס (א) בריית'
היום כל כהי"י וד"ש (בע"ש)

שכחתי ארכס (א) (והיינו) 40
חפלה ג (ב) ובחפלה 41

לילא ארכס (א) 43 ל ד"ש לילה
וראבי' ארכס (א) ל ד"ש ראבי"ה
ג (ב) ארכס (א) ל ד"ש (העזרי')
ד"ש (כת') ג (ב) (כת' נ"ל) 44
לקרות ב ארכס (א) לקרוא

ב'

והמאחרים ו(א) ארכס(ר) והדפ' המאחרים
ו(ג) שהמאחר וט דהמאחרים
לקרות ו(ב) ארכס(ר) והדפ' לקרוא
מיחזי ו(א) ממחזיא⁴⁷

46 | שאינו ארכס(ר) שאין
| בפרישות כל כה"י והדפ' [גם]⁴⁸
| פה כה"י⁵⁰ והדפ' פרש"י
| דקא... דקודם הדפ' דאמילח' דר' שמעון בן
| יוחי קאי אקודם

א'

שכל ב דכל
| נזין ב ארכס(א) מצורה
| בפרישות ג(ב) [גם]
| השכיבנו ל השיבנו⁴⁹

דף 135 ע"ב

52 | שמעון בן יוחי ו(ב) יהושע⁵¹ ארכס(ר) (בן יוחי)⁵²
| עמוד וט (השחר)
| דמשום ו(א) ארכס(ר) ש ומשום ו(ב) הדפ' משום
| דאין עתה ו(ב) דעתה⁵³ וט ש (תחילה)⁵⁴
| תחילה זמן ו(א) ו(ב) תחילה זמן
| ארכס(ר) זמן תחיל' הדפ' עת

| שכיבה ו(ב) [אין לנו]
| סוף ו(ב) (זמן)
| זמן שכיבה וט שכיבה זמן⁵⁶
| והש"ר מקוצ"י וט ארכס(ר) והדפ' רבינו שמשון
| מקוצי ו(ב) [ואו'] רבי שמואל(פי')

2 | קודם כל כה"י והדפ' אקודם
| הנץ הדפ' הינץ⁵⁸
| וכן ו(ב) (פסק)
| פסק הדפ' פי'
| ראבי"ה כל כה"י והדפ' (העזרי'')
| ועוד וט (כח')

3 | יאמר וט אומר
| בחרי כל כה"י והדפ' כחרי

4 | דזמן ו(א) ארכס(ר) דאמר
| דלילה ו(א) לילה וט של לילה ארכס(ר) שכלילה
| דר' ו(א) כר'
| וכלישנא ו(ב) (קמא... יוחי)
| וכן כל כה"י והדפ' זמן⁶³

קשור ב שחר

ומשום ג(ב) ל ד"ש ומשום
| תחילה ג(ב) ב תחילה ל ד"ש (תחילה)
| שכיבה ב ארכס(א) (אלא סוף זמן שכיבה)⁵⁵

קודם ג(ב)⁵⁷ ל ד"ש אקודם
| לקרות כל כה"י וד"ש לומר
| השכיבנו ל (וכן)
| ראבי"ה ג(ב) ל ד"ש (העזרי'')
| אבל ארכס(א) אלא⁵⁹

יום ב היום (בלילה)
| בחרי ג(ב) ל ד"ש כחרי
| הילכתא ל הילכות

יחי ל יוחנן⁶⁰ ארכס(א) (דזמן... השחר)⁶¹
| ב [ומעלות השחר עד הנץ]⁶²
| דזמן ל דקרא
| קמא ד"ש כחרא
| וכן כל כה"י וד"ש זמן

ב'

א'

5 | ודיוט ו (א) מיום⁶⁴
 קרא ו (א) מקרא
 ק"ש וט [דלילה ודיוט]
 קודם ו (א) (עמוד)
 יצא כה"י⁶⁵ והדפ' (ידי חובתו)

6 | אוכל קימעא וט ש [ואשתה קימעא וכו']
 וישן ו (א) ו (ב) ארכט (ר) ד"ק ואישן
 משמ' מכאן וט ארכט (ר) מכאן משמע
 דמשע' שהגיע ו (א) דמשמע הגיע⁶⁶ ו (ב) (זמן)
 סעודה כל כה"י והדפ' (ראשונ')

7 | ויתפלל הדפ' ומתפלל
 חפילה ערבית ו (א) ערבית חפילה⁶⁷ כה"י⁶⁸
 [ט.] ואישתכור. נעשו שיכורים
 והיו [שנים:] הדפ' [דאי שתי
 משתכר והוי ישן:]⁶⁹ [כה"י⁶⁸
 [אמר מן ק"ש]⁷² ערבית תחילה
 ואח"כ תפילה:⁷³
 הסתפך ו (א) (גאולה ... דעיקר)⁷⁴
 גאולה ו (ב) [לתפילה]
 שחרית ו (ב) ארכט (ר) בשחרית הדפ' [כו']
 ו (א) [וערבית]⁷⁷
 כדכתי' ו (ב) דכת'

8 | יצאו ו (ב) הוצאתי⁷⁷ הדפ' (בני ישראל)
 וט⁷⁹ ארכט (ר) (ונכון...שחרית:)
 ליהזר ו (ב) ליהזר (ולהחמיר) ש להחמיר וליזהר
 גאולה ערבית ו (ב) גאולה
 מי' רב עמרם ו (ב) ורבי' עמרם ש מי' רבי שמחה
 כת' ו (ב) ש פי' ו (ב) (בספר...לאשמועינן)

9 | גאולה הדפ' גאולה
 לתפילת הדפ' לתפילה של
 לאשמועינן ש להשמיע
 דלא... שחרית: ו (ב) דא"צ למסמך גאולה ליי"ח
 כ"א בשחרית' ולכך אמרי' קדיש
 בערבית בין גאולה ליי"ח ולא
 בשחרית

וישן כל כה"י וד"ש ואישן
 מכאן ארכט (א) מכך
 דמשע' ל משעה
 ק"ש ארכט (א) (של לילה)
 לאכול ג (ב) [שום] ארכט (א) (סעודה)
 סעודה כל כה"י וד"ש (ראשונ')

ערביה ארכט (א)⁷⁰ [דאי שתא משתכר והוי ישן]
 גאולה ארכט (א) [לתפילה]
 גאולה ג (ב) גאולה
 שחרית ל ד"ש (דעיקר... שחרית)⁷⁵
 מצרים ארכט (א) (שחרית)⁷⁶
 ממחרת ארכט (א) [כדכתי']⁷⁷

ישראל ל ד"ש (וגו')
 ונכון להזהר ולהחמיר מלספר ל ד"ש וטוב אצא
 ליהזר ולספר⁷⁸
 גאולה ל גאולה
 ונ כל כה"י רבי' ד"ש רבינו
 כתב ל ד"ש (בספר שלו)

גאולה ג (ב) גאולה ל ד"ש גאולה
 לתפילת כה"י⁸⁰ ד"ש לתפילה ל ד"ש [של]
 ערבית ד"ש (לתפילה של ערבית)⁸¹
 לתפילת כה"י⁸⁰ לתפילה ג (ב) ב (של)
 גאולה ג (ב) ד"ש [של]

א

ב

לחפילת הדפ' (של)

גאול' שחרית לחפילת ש גאולה לחפילה של

10 | אריכתא ו(א) וט ארכס(ר) ש (דמיא)

וי"ח ד"ק י"ח ו(א) [ברכות] 84

פסוקים וט ברכה 85

חיקנו ד"ק וחקנו 86 ו(א) ארכס(ר) (חכמי')

בשביל ארכס(ר) שבביל

שכתי ו(ב) ארכס(ר) בתי

כנסיות ו(ב) (שלהם)

11 | בשדה היו ו(ב) שדות היו להם (וחקנו י"ח)

פסוקים) ו(א) וט ארכס(ר) בשדות היו

ש היו בשדות הדפ' היו בשדה

וחקנו כה"י 89 והדפ' [חכמים]

וברכת ו(א) וברכות 90

לאחריהם ו(א) לאחרים 91 ו(ב) אחריהן

וט שלאחר 92

אח זה וט לזה

אחד יחיד ו(א) אח יחיד אחד

12 | דמעתה כה"י 92 והדפ' ומעתה

ה"ל כה"י 93 [הכל]

חשיב ו(ב) הוי

94 | הפסק': כל כה"י והדפ' [גרסינן בפרק ידיעות]

כשהיו מוסיפין על העבר ועל העזר

היו אומרים שיר של פגעים 95

ויהי נועם 96 ל: להגין שאני 97 ל: ל

מפני המזיקין ואין זה רפואה: כל ימי

הייתי מצטער 98 ל: ודוחק עצמי: ל: סמוך

למיטתי 100 [ארכס(ר) [פר']

נזהרתי ו(א) [ארכס(ר) [ארכס]

מלאכה ו(ב) ארכס(ר) [ושלא]

13 | שקרשתי ק"ש והתפללתי כל כה"י והדפ' שאקרא

ק"ש באתפלל

כך פרש"י ו(א) כדפרש"י

רב' הדפ' ר' יהודה 102

מקדיש ש (וקאי)

ידיה כל כה"י והדפ' [ומברך] 103

10 | לחפילת ג(ב) ל ד"ש לחפילה ג(ב) ד"ש [של]

אריכת' ג(ב) (דמיא) 82

עינינו ל עינו 83

השכיבנו ל (חיקנו... היו) 87

11 | בשדה ד"ש בשדות

היו ארכס(א) היה 88

וחקנו ב ארכס(א) ד"ש [חכמים]

פסוקים ב (כנגד) 90

לאחריהם ג(ב) אחריהם

יחיד ג(ב) יחיד

12 | דמעתה כל כה"י וד"ש ומעתה

ה"ל ל ד"ש חשיב

98 | הפסק': ארכס(א) [כל ימי הייתי מצטער] 99

כו'.

ולעסוק ל ד"ש ושלא לעסוק

13 | שקריתי ק"ש והתפללתי ג(ב) שאקרא 101 ק"ש

ואתפלל 101 ל ד"ש (והתפללתי)

פרש"י ל פי' הקונט' ד"ש פ"ח

ויהא כל כה"י וד"ש [ומברך] 103

ומשניא כל כה"י וד"ש ומתני' 103

א

ומשני כה"י¹⁰⁴ והדפ' ומתני¹⁰³
וקרי ק"ש ו(ב) וק"ש קרי [אה"כ]

14 | לכמטא ו(א) וט ארכס(ר) ש מדפ' כי מטא
ו(ב) לכי מטא
ראשה ו(א) ראשה ו(ב) ראשו
מרגלוחיה ו(ב) מרגלוחא
מפני כה"י¹⁰⁵ והדפ' ומפני
בזרח או במערב כה"י¹⁰⁶ במערב או במזרח

15 | חשמישו ארכס(ר) הדפ' חשמיש
לרוחות אחרים ו(ב) לשאר רוחות
כששן ו(ב) כשהוא' ישן הדפ' כשמיסב
אשתו ו(א) וט ארכס(ר) (משום גנאי)
כדמוכח קרא: כל כה"י וכן מוכח¹⁰⁷ קראי¹⁰⁸
הדפ' כדמוכחי קראי כל כה"י
(אבא... מפסיק:)¹⁰⁹
בנימן ו(ב)¹¹⁰ מניומי
למחפלל שלא יהא וט¹¹⁰ הדפ' שלא יחפלל

16 | דבר הדפ' ודבר
הכוחל ו(ב)¹¹⁰ הקיר
פניו ו(ב)¹¹⁰ (וגו') [אל הקיר]
הקבועי' ו(ב)¹¹⁰ שגו' קבוע (בביה הכנסח)

17 | חיבה ו(ב)¹¹⁰ שלפני שליח ציבור
בימה ו(ב)¹¹⁰ (שורין אלמבר"א)
ארוך ו(ב)¹¹⁰ (אין מפסיק)

18 | גויצי ו(ב)¹¹⁶ הדפ' גויצי
מפסיקי: ו(ב)¹¹⁶ מפסיקא: וט¹¹⁶ מפסיקין
חפילה כל כה"י והדפ' חפילתו¹¹⁷

14 | לכמטא ג(ב) ל כי מטא ב ארכס(א) לכי מטא
ד"ש כי מטי (זמן)

ראשה ל ראשו
לצפון ל (וזה)
מפני ב ארכס(א) ומפני
במזרח ד"ש למזרח

15 | חשמישו ב חשמיש
אחרים ג(ב) אחרות
כששן ל ד"ש ששן
קרא: ל ד"ש קראי:
בנימן ג(ב) ארכס(א) בנימין
בניין ל ד"ש (למחפלל)

16 | הכוחל ל ד"ש הקיר
ענ' ל דכח' ג(ב) (מסב חזקיה פניו)¹¹¹
פניו ל ד"ש (וגו') [אל הקיר]
שאינן ב שאין
הקבועי' ל ד"ש דברים קבועין (בביה הכנסח)

17 | זינור ל ד"ש [אין מפסיקין]
או ל ד"ש וכן
אלמבר"א ג(ב) אלמבר"א ב אלמבר"א
ארכס(א) אנמבר"א
מפסיקין ד"ש מפסקה
ארוך ל אומר¹¹² ארכס(א) (אין מפסיק)¹¹³
אין ג(ב) אינור
נדאמ' ל ד"ש (בספסה)
מ' ד"ש בפרק
אילו ג(ב) ואילו

18 | לענין ל לעניי¹¹⁴
נאפיה ג(ב) לגבי ב ארכס(א) כאפי
ל ד"ש בפני

פר"ח ו(ב) כה' ר"ח ו(א) (דזהו... להסמיר)
 [מיהו דווקא בבחי כנסיות שלנו]¹⁸
 דזהו וט זהו ארכס(ר) דהיינו ו(ב) ש
 והדפ' (דזהו)
 בבחי כנסיו' ו(ב) ב"ה

ור"י כל כה"י (היה)
 אף ו(ב) (בבחי כנסיות)
 שלנו ו(ב) בשלנו ו(ב)¹¹⁹ ש הדפ' [והיה מא
 בתפילתו] ש הדפ' [עד שיצאו כלם]
 ו(ב)¹²² וט ארכס(ר) (ואם... להסמיר):
 אדם ו(ב)¹²² הדפ' [בא]
 שגמר ו(ב)¹²² שגמר
 בבית הכנס' ו(ב)¹²² לב"ה

ונאה הדפ' ונכו' 20
 להסמיר כל כה"י דין¹²³ [ג.] תפילה קצרה.
 אין זה¹²⁵ הבינו דהא לקמן¹²⁷ בעפ'¹²⁸
 מאי איכא¹²⁹ בין הבינו לחפילה קצרה⁰
 אלא תפילה¹³¹ קצרה מפרש¹³² לקמן¹³⁴
 צרכי עמך מרובין¹³⁶ ו(א) וט ארכס(ר)
 דין¹³⁷ [מפני חשד¹³⁸ זנות:] כל כה
 דין¹³⁷ [ז:] אל יפסיע¹³⁹ פסיעה גסה.⁰
 שנראה כאילו עליו בית הכנסת לטורח¹⁴¹
 כל כה"י והדפ' (אמר... המתפלל)
 הכנס' כל כה"י והדפ' (נקרא רשע)
 פרש' הדפ' פי' הקונטרס¹⁴³
 פתחי ו(ב) פתחיהן
 בחי כנסיות ו(ב) דב"ה [שלחן] וט בית הכנסת
 הוי כל כה"י והדפ' היו
 למזרח ארכס(ר) הדפ' במזרח

21 ואחרדיהם ו(א) ולאח(ר)יהם¹⁴⁴
 אחורי ו(א) מאחורי
 הכנסת הדפ' (במערב)
 במערב ו(ב) ארכס(ר) למערב
 ואינו ארכס(ר) ואין
 בבית כל כה"י והדפ' לבית

גורצ' ל גורצ' כה"י¹¹⁵ ד"ש גורצ'
 תפילה ג(ב) ל ד"ש תפילתו
 פר"ח ל פר"ח פיר' ר' חננאל
 ב ארכס(א) (דזהו)

19 מחמיר ל (אף... שלנו) כל כה"י וד"ש [והיה]¹²⁰
 מאריך¹²¹ בתפילתו עד שיצאו כלם
 היה ד"ש [בא] (שום)
 אדם ג(ב) [מתפלל]

ונאה ל ונר' ד"ש (ונאה)
 אף ארכס(א) ל ד"ש גם
 לנו ד"ש [יש]
 להסמיר ג(ב)¹²⁴ ארכס(א)¹²⁴ [תפילה קצרה]¹²⁴
 אין זה הבינו¹²⁶ דהא לקמן¹²⁷ בעי מאי איכ'
 בין הבינו לחפילה קצרה אלא תפיל' קצר'
 מ¹³³ לקמן¹³⁵ צרכי עמך מרובי' כו':¹³⁶
 ארכס(א) [מפני החשד¹³⁸ זנות:]
 ג(ב) [ז:] היוצא מבי' הכנס' ג(ב) ארכס(א)
 אל יפסיע פסיעה גסה¹⁴¹ [ז:] כל כה"י ד"ש (אמר... המתפלל)
 הכנס' כל כה"י ד"ש (נקרא רשע)
 כל כה"י [נראה ככתב כמי שהציבור א
 מתפללין לו]¹⁴²
 פרש"י ל ד"ש פ"ה
 הוי כל כה"י ד"ש היו
 למזרח ג(ב) לצד מזרח

20 למערב ג(ב) לצד מערב
 הכנסת ל ד"ש (במערב)
 בניה כל כה"י ד"ש לבית
 הכנסת כל כה"י (נר'... מתפללין.)¹⁴⁷

א

כל כה"י ד"ש (ומוק... בנישחא.)

ול"נ ד"ש ונ'

ואדרבה ל אדרבה

הור ל ד"ש מהדר ד"ש (אדרה)

נמזרח ג(ב) למזרח

למערב ל במערב

ולהכי ב להכי

א"ה ד"ש [לבי כנישחא] 153

נו' כל כה"י ד"ש (שנרא'... שרי.)

הס ל ד"ש החם

שהיו כל כה"י ד"ש היו

לזו ב ארכס(א) (מערב... לצד) 155

מזרח ל (שאנו... ישראל)

במערב ארכס(א) ד"ש במערבו

ול ג(ב) (ארץ) 157

וכתי' ד"ש שנ'

מזרח ג(ב) 160 [ההוא טעיא] 164, שהתפלל אחורי

ב"ה: ולא מהדר א"ה לבי כניש'... 164

א"ל כדו בר קיימת. פי' בב' רשויות אח

עומד: ארכס(א) 164 [ההוא טיע] 164

פי' ערבא: כדו בר קיימת. כשתי רשויות

אחה עומד: 164

הוא כל כה"י ד"ש טרנא

ב

כמי שכופר כה"י 145 והד"פ ככופר

במה ו(א) כמ' 144 ו(ב) למי ארכס(ר) 146 והד"פ

במ' מחפללין כה"י 149 והד"פ [לר]

כל כה"י והד"פ (ומוק... בנישחא)

ול"נ ארכס(ר) ולא נהיר' ש ולא נר' הד"פ

ואינו נראה

לר"י וט לראבי"ה

לבי כנישחא ו(ב) לב"ה

מיחזי ש [ליה]

והוא ו(ב) (מחפלל)

לכ"נ כה"י 149 ע"כ נר' 150 ד"ק ע"פ י"ל

ד"ן ע"כ וי"מ 151

הכנסת ארכס(ר) (מי שהוא) 152

למערב ו(ב) במערב

מהדר ו(ב) קמיהדר וט קא מהדר ארכס(ר) הדר

כו' כל כה"י והד"פ (שנר'... שרי.)

הס הד"פ לדידהו

שהיו כה"י 154 היו

מערב ו(ב) המערב

אנן ו(ב) אנו [שאנו]

מזרח ש (שאנו) 156

במערב ו(ב) וט ש כמערבו הד"פ במערבה

דכתי' כה"י וכתנב 158

והתפללו ש (לי"י)

לי"י ו(ב) ארכס(ר) אל י"י

מערב ו(ב) המזרח 159

כך הד"פ כז

מזרח ו(ב) המערב 160 כלל כה"י והד"פ [ההוא] 162

טיעא 163 סותר ערב' 166: | כה"י 167 והד"פ

[כדו בר קיימת. כשתי רשויות אח

עומד:]

דאס ו(ב) ארכס(ר) ש הד"פ דאי

ב'

חונא כל כה"י והדפ' טונא
 אחוא כל כה"י והדפ' יודעים
 דבשכיל כה"י 170 והדפ' שבשכיל
 המשווי ו(ב) ש המשווי וט המשווי
 לביחו וט בכיחו
 אם כל כה"י אי
 ירא ו(א) יראה 172
 שמים ארכס(ר) (וא) 173
 פחה אחר הדפ' פחחא אחרינא 174

28 | כנישתא ו(ב) כנישתא ארכס(ר) ש בי כנישת'
 יאמרו ו(ב) (הוא)
 לפתח ו(א) וט ארכס(ר) הדפ' בפתח ו(ב) לב"ה
 האחר ו(ב) ארכס(ר) אחר
 לבית הכנס' ו(ב) לפתח הדפ' בב"ה
 האחר: ו(א) וט האחר: ו(ב) אחר: ארכס(ר)
 ש אחרת:

אלמ' ש (יש) 175
 יש ארכס(ר) שיש
 עת ש שעה ארכס(ר) (שהוא של)

29 | שהוא ו(ב) שאי'

רצון הדפ' [היינו]
 שמתפללין כה"י 178 והדפ' שהציבור מתפללין
 המתפלל ו(א) (בביתו)
 שיחפלל ו(א) ו(ב) וט ש הדפ' שיחפללו
 ארכס(ר) שמתפללי'
 הציבור: כה"י 178 והדפ' [ה.] כביר לא ימאס 181
 הרבים 182 לא ימאס: 183 מקרב לי 184
 מן המלחמות הבאות עלי: 185 כי 186
 ברבים היו עמדי. 184 שהתפללו עמי 186
 פדה בשלום נפשי. 184 זה שעוסק 187
 בדברי שלום דהיינו 188 התורה 189
 דכתי' וכל 191 נתיבותיה שלום 192
 וכל 193 גמילות חסדים נמי שלום הוא 194
 וגורם 195 שלום 196 ואחות ואהבה 197:

30 | י"מ ארכס(ר) (שיעור שני פתחי')
 שני ד"ק כ"ב
 ליכנס וט (לבית הכנסת)

א'

חונא ארכס(א) אחייה 169 ג(ב) ב ל ד"ש יודעין
 דבשכיל ל ד"ש שבשכיל
 במשווי ב המשווי
 לביחו ג(ב) ב בביתו
 אם כה"י 171 ד"ש אי

28 | כנישתא אחריתי ל ד"ש בית כנסת אחר
 יכנס ארכס(א) נכנס
 האחר ג(ב) אחר
 האחר: ג(ב) ארכס(א) האחר: ל אחרת:
 ד"ש אחר:

29 | שהוא ארכס(א) (של)

של ד"ש עת
 רצון ארכס(א) 176 [היינו]
 בשע' ג(ב) ד"ש בשעת ארכס(א) 177 [שהציבור]
 דאפילו ל ד"ש ואפילו
 אונס ל (טוב לו להמתין) 179
 הציבור: ל ד"ש ציבור: ג(ב) 180
 ימאס. 183
 לא ימאס: 183 מקרב לי 184
 המלחמות הבאות עלי: 186 כי ברבים
 הי' עמדי. 184 שהתפללו עמי 186
 פדה בשלום נפשי. 184 זה שעוסק
 בדברי שלום דהיינו התור' דכת'
 וכל נתיבותיה שלום 192 הוא תורה
 שלו' ואתהב ואחות 197:

30 | לבית ל ד"ש בבית
 שיעור ב [שיעור] 198
 דמאחר ל ארכס(א) מאחר

לביה ו (א) ו (ב) ארכס (ר) הדפ' בביח
הכנסת ו (א) (שיעור... הכנס') 199
פתחים הדפ' [ממש]
ול"נ ו (ב) ונלר"י וט ארכס (ר) ש ול"נ לר"י
הדפ' ולא נהיר' לר"י

31 | לפתח ו (א) כפתח (מה) 200
מה ארכס (ר) ומה
אינו סמור ו (ב) רחוק [מן הפתח]
ארכס (ר) אין סמור [לפתח]
ו (א) [כפתח]
גמור ו (א) יזהר 201
להחפיל וט (מיד... הכנס') ארכס (ר) (להחפיל) 202
כשיבא ו (א) ו (ב) ארכס (ר) כשבא
מעט כה"י 203 והדפ' (עד)
שיחייש ארכס (ר) כשיחיישב שיחייש 204
צעחו הדפ' (עליו)

32 | יהא כה"י 205 והדפ' תהא
נראי' הדפ' נראה ארכס (ר) (עליו)
כמשי: ו (א) ארכס (ר) ש כמשי:
לקרוח וט לקרוא ו (ב) (בחורה)
כדאמ' ו (ב) מדא'
לההוא אתרא ו (ב) לההו ב"ה וט (חזשן)
חזא ארכס (ר) וחזא [לזה] ש חזייה
גבאא ו (ב) ש [לההוא גברא] הדפ' [גברא]

33 | עמדי ו (ב) [א"ל ואת מאי]
אני ו (ב) (והתיר לו)
והתיר וט התיר
שאר 208 ש [ל] 210
אסור ש (וכ"ש תפילה) 210
תפילה כה"י 211 והדפ' בחפילה ד"ר [שנאמר]
לעמוד ולשרת 212

34 | רוקח הדפ' הרוקח
מהדר הדפ' מיהדר
וגריס וט (התניד... וגריס) 223
החזיר וט 214
לכרין ו (ב) ש (לכו)
לכו ו (א) כו 216

ל ד"ש (לפתח)
סמור ג (ב) ב ארכס (א) [לפתח]
ג (ב) למהר
ג (ב) ארכס (א) (מיד)
ב כשבא
ד"ש [שעור ב' פתחי]
ישב ארכס (א) ד"ש שחתישב

כל כה"י וד"ש תהא
ג (ב) ב כמשי:
ארכס (א) לקרא
ג (ב) (איכלע) 206
כל כה"י וד"ש [ההוא] 207 גברא

ארכס (א) ד"ש דהוי
ל ד"ש בני אדם
ל ד"ש לא
ל ד"ש בחפילה ארכס (א) 209 [שנ' לעמוד]
ולשרת 212
ארכס (א) בספר

ארכס (א) חזר
ל שיוכלו 215
ל (וגריס בלחש)
אמ' ארכס (א) והוא אומ' 217

לגרסתו ו(ב) גרסתו
דאמר ד"ר (בסוטה) 218
שנפחה ארכס(ר) דנפחה

35 | אסור ו(א) (לספר)
לספר ארכס(א) [לדבר]
דהיינו כל כה"י והדפ' היינו
לשון ו(א) ו(ב) ארכס(ר) הלשון הדפ' אסור) 219
לספר כל כה"י והדפ' (וכן נר')
וא"א וט ארכס(ר) ש 220 (א"נ... הוא :)
שחורחו ו(ב) ש 221 והדפ' (זוהי)

36 | שהיו ו(ב) (שם)
אפי' ו(א) אכל
פרש"י הדפ' [ז"ל]
דאין (ב) הדפ' שאין

37 | ולא ארכס(ר) (שאר פסוקי' כגון)
כגון ו(א) כמו
ושמעון ו(ב) שמעון [ויהודה] כה"י 224 (משום...
ידוע) וא"א ו(ב) [וגו']
דאין ש שאין
ידוע כל כה"י ד"ק (אלא) פל כה"י [וגו']
אלא ד"ר [חרגום ירושלמי]
צריך כה"י 224 דצריך הפס' שצריך
ירושלמי כל כה"י (צריך... פעמים :)
ד"ק [הו' 225] ד"ר [או' 226]

38 | פעמים הדפ' [ויותר טוב לקרות פעם ג' 228
בתרגומן 230 מבלשון עברי]
פרשיותיו ו(ב) [עם הציבו' :]
נר' ו(ב) נ"ל
דכל ו(א) דככל ד"ר ולכל 231
השבוע ד"ק השבוע 232
מכיון ו(א) מכיון 233 ד"ן כיון
שהתחיל וט שמתחיל ארכס(ר) (לקרו') 234
הפרש' ארכס(ר) (דהיינו)
משע' כל כה"י והדפ' משבח 235
המנחה ו(א) וט 236 מנחה ארכס(ר) במנחה
הדפ' ממנחה
שבת ו(א) ו(ב) וט השבת

דהיינו כל כה"י ד"ש היינו

לספר כל כה"י ד"ש (וכן נר')
זוהי ג(ב) ל ד"ש זוהיא ב ארכס(א) היא

גלא ב (הוא) 222

וה"י ל ד"ש פ"ה
אין ל ד"ש שאין

זע"ג ג(ב) שאע"ב

חין ג(ב) שאין

ידוע ד"ש (אלא) ארכס(א) 223 [חרגום ירושלמי]
ירושלמי ד"ש [אנ]
וקוחו ארכס(א) ל לקרוח

ומים ג(ב) 227 [עם חרגו' ירושלמי]
ד"ש ארכס(א) 228 [ויותר טוב הוא לקרו'
פעם שלישי בתרגומן 230 מבלשון עברי]
מכיון ל מכיון 232
לקרו' הפרש' ארכס(א) הפ' לקרוח
משע' כל כה"י וד"ש משבח
המנחה ארכס(א) מנחה ל ד"ש (ואילך)

ב'

39 | נקראת כל כה"י והדפ' נקרא

אע"ג אובס(ר) ואע"ג

לא ו(א) [קאי]

קמי אובס(ר) מקמי ו(א) ו(ב) (שנחא)

מצוה כל כה"י [מן המובחר]

קורם ו(ב) [תפילה או]

א'

237 | נקראת כל כה"י וד"ש נקרא

אע"ג ל ד"ש ואע"ג

ולענין ל ד"ש ולגבי

גיטין ל ד"ש בט ג(ב) (לא) 238

מיקרי ג(ב) קרי 239

שנחא ל ד"ש שבו

ומצוה ג(ב) 240 ד"ש [מן המובחר]

40 | מצוה ו(ב) שצוה

אל תאכלו הדפ' שלא יאכלו וט הדפ' (לחם)

בשבת ו(ב) [שחרית]

שתגמרו אובס(ר) דהרגמו 241 הדפ' שיחזרו

וכח' ד"ו וכתב 242 הדפ' (הר"ר יצחק)

הר"ר יצחק ו(ב) ר"י וט אובס(ר) הר"י

באור זרוע אובס(ר) א"י

ראיתי ו(ב) (אנת מורי' הר"ה) הדפ' (אח)

אח וט (מוריה)

מורי' הר"ה הדפ' מורי רבי

מצוה ג(ב) שצוה ד"ש צוה ל (רבי' הקודש)

ד"ש (הקדוש)

אח ל [ל]

וכח' ל ד"ש (הר"ר יצחק)

זרוע ל ד"ש [אני]

ואיתי ב ל ד"ש (אח)

מורי' הר"ה ל ד"ש רבינו

41 | יהודה אובס(ר) יודא

חסיד ו(ב) החסיד

ואח מו' הר"ר אברהם ו(ב) ומו'

קורי' ש [הפרשת]

חרגום ו(ב) [בשבת]

דבאור אובס(ר) (ענין) 243

עסוק ו(א) וט אובס(ר) קא עסיק

ו(ב) ש קעסיק

נ"ל ו(א) ו(ב) נראה

חסיד ל ד"ש (ואח מו' הר"ר אברהם)

שהיו קורי' ל ד"ש שהיה קורא

עסוק ג(ב) קעסיק ב אובס(א) ד"ש עסוק

ל עסקינן

ו"ל ד"ש נר'

ומלמי ל ומלמדין

42 | חינוק ו(ב) והדפ' (אח)

ובספ' המצוה הדפ' ובס' מ"ח

כתו' כל כה"י והדפ' כתב כה"י 246 [הר"ר 248 משה]

הדפ' [ויזה לשון] אובס(ר) הדפ' (וכן)

שהפירו' ו(א) שבפיר' 249

מן החרגום ו(ב) מחרגום ש [וכן]

והורו ו(ב) [לי]

ובספ' המצוה ב אובס(א) ובס"ה ל ובספר

245 החכמה 244 ד"ש ובספר החרומה

כתו' ל ד"ש (וכן... רבותי)

שהפירו' ג(ב) ב אובס(א) שהעברי' 248 (או הלע"ז)

מן החרגום ג(ב) מחרגום

והורו ל ד"ש וכן הורו ג(ב) [את] 250

ר'

תכלת²⁵⁵ ויש מקומות שלא עלה שם²⁵⁶
 הצביעה²⁵⁷: לברתי. הוא כרישי וחכלת הוא
 צבע²⁵⁸ ירוק דומה²⁵⁹ קצת²⁶⁰ לברישי²⁶¹
 ערוד²⁶² חמור הבר:
 שיראה כהי²⁶³ [את]
 כו' דיק וכן²⁶⁴
 בחכירו ש [שהוא]
 לגמדי ו (ב) ארכס (ר)²⁶⁵ (בהדא אכסניא)
 בהדא וט ש הדפ²⁶⁶ כהדא
 לקצין: ו (ב) לפרקים²⁶⁷ הדפ' לקצים:
 כהי²⁶⁸ [ותיקין] חסידים ומחכבים²⁶⁹
 מצוה²⁷⁰: עם הנץ החמה. סמון²⁷¹ להנץ
 החמה מעט²⁷² כדי שתהא תפילה אחר הנץ
 החמה מיד:

44 | כוותיקין ו (א) (פי'... כוותיקין)²⁷³
 כוותיקין ו (ב) (מי... מיד)²⁷⁴
 לכרין ו (א) וט ארכס (ר) (לקדות.. מיד)

45 | אם ו (ב) (הקדים)
 וקרא ו (ב) קרא
 כדפסקין ו (ב) כדפי' הדפ' אצ כדפסק
 תכלת ארכס (ר) והלכ' ש הלכתא
 איחר כל כהי' והפ' (שלא) ו (ב) (לקרוא)

46 | לקרוא הדפ' לקרוח
 עד ש [אחר]
 שעוה דיק (יצא)
 דהכי ו (ב) דהא
 פסקין ארכס (ר) (לקמן)
 לקמן ו (ב) לעיל²⁷⁶
 יהושע ש (בתחילה... זה:)
 בתחילה ו (א) ארכס (ר) (הוא אומר) ו (ב) וט
 (הוא) וט (שפתי)²⁷⁷

47 | תפילה ו (א) וט ארכס (ר) [עדין]
 בתפיל' ערבי' ו (ב) בערכיה
 אינו... לתפילה. הדפ' הוי הפסקה בין גאולה
 לתפילה ואינו כגאולה אריכתא

א'

עלת' לה הצביע':²⁵⁷ לברתי. הוא
 כרישין וחכלת הוא צבע ירוק דומה קצת
 לברישי²⁶¹ ערוד²⁶² חמור הבר:
 חכירו ל דיש (כו')
 כהדא ב ל ארכס (א) כהדא דיש כהדי'
 אכסניא ג (ב) אכסנאי דיש אכסני
 לקצין ג (ב)²⁶⁸ [ותיקין] חסידים ומחכבין
 מצות: עם הנץ א. סמון להנץ החמה
 מעט כדי שתהא תפילה אחר הנץ החמה
 מיד:

לקיש לוקיש
 כוותיקין דיש (פי')
 כוותיקין ג (ב) כתיקין²⁷⁴
 חמה ל דיש (סמון.. מיד)

ומי' ב ארכס (א) מי'
 השור ל דיש (מיד)
 איחר כל כהי' ודיש (שלא)

והכי פסיקנן ב ארכס (א) דהא פסקין
 ל דפסקין
 לקמן ל דיש (הלכה)
 בתחילה ל דיש (הוא)
 ליוהר ל (שלא)
 לום' ארכס (א) גאמ'

תפילה ל דיש (כו')
 בתפיל' יוצר ל כיוצר
 בתפיל' ערבי' ל בערביה

כגאולה ו(ב) כחפילה²⁷⁸
והרי ו(א) ואי²⁷⁹
נמנעי' הדפ' שנמנעי' 48
לומ' ו(א) וט ארכס(ר) הדפ' מלומר
אקרא ו(ב) [וגו'] (כמו כן)
כמו ו(א) (כן)
מטעם זה ארכס(ר) מזה הטעם
וט [באדם שקרא בתורה. אע"פ שלא יצא
ידי ע"ש יש לו עיבול שכר בעולם
בתורה]²⁸³
פי' ראבי"י ו(א) וט ש פי' ראבי"י ו(ב) ארכס(ר)
פי' ריב"א²⁸⁴ כל כה"י (העזרי"י)
הדפ' ראבי"י העזרי"י פי' (דווקא)

דבמים... לומר ארכס(ר) דלא שייך לומר במים
אחר ו(ב) אחרי
שנחגאה ו(א) שנחגאה²⁸⁵ כל כה"י והדפ' [זה]²⁸⁶
כה"י²⁸⁷ [באדם שקרא בתורה. אע"פ
שלא יצא ידי ע"ש יש לו עיבול שכר
העולם]²⁸⁸ בתורה²⁸⁹ : מתני' בערב כל
אדם יטו²⁹⁰ על צדיהן²⁹¹ דרך²⁹²
שכיבה²⁹³ : קורין כדרכן²⁹⁴ . הן עומד
הן יושב או מוטה או²⁹⁵ מהלך²⁹⁶ :²⁹⁷
בשחר ו(ב) שחרפת הדפ' בשחרית
שחים ד"ק ב' ד"ו שני' ו(א) ו(ב) וט ארכס(ר)
(לפניה) כל כה"י (ושחים לאחריה)
ושחים הדפ' ואחת
בירושלם' ו(א) ו(ב) וט ובירושלמי

א'
קבעוהו ב קבעינהו ל ד"ש (חכמי' בחפילה)

לחפילה ג(ב) (ויש)²⁸⁰
נמנעי' ל (לומ')²⁸¹
לומ' ג(ב) ארכס(א) מלומר
י"י ארכס(א) (אקרא) [כו'] (כמו...זה)²⁸²
אקרא ל ד"ש (כמו כן)
ואבי"י ג(ב) ראבי"י
ל ד"ש אבי"י ג(ב) ל ד"ש (העזרי"י)

שנחגאה ג(ב)²⁸⁴ [באדם שקרא בתורה. אע"פ
שלא יצא ידי ע"ש יש לו עיבול שכר
בעולם בתורה]²⁹⁰ : מתני' בערב ב"ש
אומ' כל אדם יטו על צדיהם דרך א
שכיבה : ב"ה אומ' קורין כדרכן²⁹⁵ הן
עומד הן יושב או מוטה או מהלך :
(לפניה ג(ב) (ושחים לאחריה))

דף 136 ע"א

ברכות.. הללחין ו(ב) ביום הללחין על שבע
ברכות הללו
שבע ו(א) (ביום)³⁰²
קחשיב הדפ' חשיב
אחרוני' כל כה"י והדפ' האחרוניים³⁰³

ול ד"ש עד²⁹⁹
ש ל [שם]³⁰⁰
ביום ב ברכות³⁰¹
קחשיב ל קא חשבא
אחרוני' ג(ב) אחרונות ב ארכס(א) ד"ש
האחרוניים
וננ' ל ד"ש (כדפי לעיל)

ב'

א'

אינה ארכס(ר) אין
לאחריהן ו(ב) הדפ' לאחר ש אחר
דפסוקי ו(ב) ש פסוקי
כגון ארכס(ר) כמו
כגון ארכס(ר) כמו
שאמרו ו(ב) שנהגו ד"ק שאמ' ד"ו שאמר³⁰⁶
כמו כה"י³⁰⁷ והדפ' כגון
אמח ו(ב) באמח
לא יקצר ו(ב) ש אינו רשאי לקצר
ארכס(ר) לא יקצור³⁰⁸ ש [ומקום שנהגו]
כהשכיבנו כה"י³⁰⁹ השכיבנו
אינו ו(א) הדפ' אין
ול"נ ארכס(ר) אין נר'
חזא ארכס(ר) חזא³¹¹
דהשכיבנו ו(ב) השכיבנו
ארוכה ו(ב) [הי']
דהרבה כל כה"י ודפ' הרבה הדפ' [ועוד]
ד"ו (מאריכין.. ובעצרת)³¹³
מאריכי' בה לפעמים כה"י³²⁴ ופעמים³¹⁵
מאריכין³¹⁶ בה
הנץ ו(ב) (וכמה.. ובסוכות) [ובכל המעריכי'
ד"ט]
וכמה ו(א) וט ובכמה
מעריכי' ו(א) מאריכין³¹¹ ארכס(ר) [כגון]
ובעצרת וא( ) וט ארכס(ר) (ובסוכות) [ובשמיני
עצרת]
דחל ו(א) דכל³¹⁷ ארכס(ר) הכל
וכן ארכס(ר) וכי האי
הת' וט [אחת ארוכה ואח' קצרה]³¹⁸
ארוכות ו(ב) ארוסה
נשואו' ו(ב) נשואה
אשכחן הדפ' אשכחנא
ברכות ו(א) (ארוכו')
קצרות כל כה"י (כגון)
ברכת ו(א) ברכות ש וברכת

2 | זינה ל אינו
לאחריהן ל ד"ש לאחר
ומסוקי ל ד"ש פסוקי
וזמרה ב זמרה ל ד"ש (כגון.. הלל) ד"ש [ע"כ:]³⁰⁴
וש"י ל ד"ש פ"ה
3 | קנה ל (השכיבנו)³⁰⁵
לאחין ל (כמו אמח ואמונה)
ג"ו ד"ש כגון
נגון ג(ב) ארכס(ר) כמו
השכיבנו ג(ב) ל ד"ש השכיבנו
ול"נ ג(ב) ואל נרא' ב"ש ולא נהיר'
4 | דהשכיבנו ל (נמ')
ארוכה ארכס(א) [אי' רשאי להאריך]³¹⁰
והרבה כל כה"י וד"ש הרבה ארכס(א)³¹² [ועוד]
מאריכי' ג(ב) ל ד"ש ומאריכין
ג"ו ל ד"ש (וכמה... ובסוכות).
ובמה ג(ב) וכאן ארכס(א) ובמה³¹¹
נפסח ובעצרת ובסוכות ג(ב) דפסח ובעצרת וסוכות
אח ארוכה ואחת קצרה ל ד"ש ארוכה וקצרה
5 | דחל ג(ב) ארכס(ר) ל ד"ש הכל
ארכ' אמח ג(ב) אאמח
אשכחן ל ד"ש אשכחנא
אריך ב (כה)
נשואת ל קטנרת
6 | ארכו' ב אחרונות
קצר ל (כגון.. כגון)³¹⁹ ד"ש (כגון)
קצרות ג(ב) ב ארכס(א) (כגון) ארכס(א) [פי']

והמצות ו(ב) זה' מינים³²⁰
להאריך כל כה"י והדפ' [לחתום...] בכרוב: ³²³
שלא ³²⁴ [לחתום...] כל כה"י [בגון ברכת
הפירות - והמצות: ³²⁵ ³²³

דאמ' לקמ' הדפ' דלקמן אמרינן ו(ב) ש (כו')
כו' וט כל ³²⁷
אומר ו(ב) אמרי'
לטעמי' ו(א) לטעמא
האלפסי' כה"י ³²⁸ האלפס
דיל"מ כל כה"י והדפ' די"ל
בין בשחרית בין בערבית הדפ' בין בערבית בין
בשחרית

נהגינן כל כה"י והדפ' נהגינן וט [לום']
הכי ו(ב) כר
ובעריב' ארכט(ר) בערבית הדפ' ובמעריב
נפש' ו(א) וט ארכט(ר) נפשיה ו(ב) נפשיהו
ש נפשא הדפ' נפשינ

באהבה ארכט(ר) (רבה) ³²⁹
בירושלמ' כל כה"י והדפ' ובירושלמי
והוא ו(א) והא ³³¹
ששנה וט ארכט(ר) ששונה
לאלתר הדפ' מיד ו(ב) (שלמד.. מקום)
ומשמ' ו(ב) ארכט(ר) משמע
בינתיים הדפ' בנתיים ו(ב) (אחר ק"ש)

ברכה ארכט(ר) הכרונ' ¹⁰
איתסר כל כה"י והדפ' איתקן
אחר כה"י ³³⁴ (ואס.. פוסרת)
דאינ' ש אינה

ברכת ש [התורה וברכת] ³³⁵ כה"י ³³⁶ [אשר]
בתורה ו(ב) בדברי תורה כה"י ³³⁷ (שנתקנו...
התורה) ו(ב) (היא)

א'

והמצות ל ברכת המצות ד"ש וברכת המצו' ל ד"ש
[שהן קצרות]
להאריך ג(ב) ³²¹ ארכט(א) ³²² ד"ש [לחתום צא ³²²
בכרוב: ³²³ [שלא לחתום...] ג(ב) ארכט(א)
[בגון ברכת הפירות והמצות: ³²³
נכנן ג(ב) [דאמרי] ג(ב) ³²⁶ [אהבה עולם]

לקמן ל ד"ש (כו')
אמר ג(ב) אמר
נז' ל ד"ש (כדמפ')
ויל"מ כל כה"י וד"ש די"ל
נשחית ל שחרית

נעריבית ל ד"ש ערביה
והגינן ג(ב) ב ארכט(א) נהגינן
ונעריב' ג(ב) ובמעריב
נעלוגחא ג(ב) מן הפלוגת'

חנה ג(ב) דשנה ל (על) ³³⁰
ושמ' ג(ב) משמע

תורה ל (ופסק... התורה) ³³²
יק"ש ל ק"ש
איתסר כל כה"י וד"ש איתקן
ואס ארכט(א) (לא) ³³³
ילמוד ל מלמד ד"ש למד
דאינ' ל דאינו ד"ש אינו

נוסרה ל פסור ד"ש פוסר
גל ל אלא

נכת ל ד"ש ברכה ל [אשר] ד"ש [דאשר]

לעסוק בחורה ו(ב) ללמוד וט [הוא פוטר כל
היום] 339

12 | לברך כה"י 340 (ועל זה... שכתבתי:
לאחר וט 341 | לאחר וט 341 | הדפ' (ברכה)
והולכים וט 341 (כך)
לימוד וט 341 | הדפ' [פעמים]
היום ש [פעמים]
ואי' להק' ש וא"ח

13 | על כל סעודה וט 341 | הדפ' בכל פעם שאוכל
דשני וט 341 | הדפ' שאני וט 341 (גבי)
שאינו וט 341 | שאין
חייב אדם וט 341 | הדפ' אדם חייב
והגיה וט 341 (בו)

14 | בו ש הדפ' (כו') [יומם ולילה]
דהוי ש וט 341 | הדפ' והוי
לאכילה בסוכה וט 341 | הדפ' גבי סוכה
קבועה וט 341 | הדפ' [לאכילה]
ואין לחק' ש וא"ח
למה אינן אנו מברין וט 341 | יברין' הדפ' למה
לא יברך
וי"ל הדפ' די"ל

15 | והוי ש והויא וט 341 | הדפ' ונמצא
שהרי אין וט 341 | הדפ' דאין
כל שעה וט 341 | הדפ' בכל עת
דכשדמ ש כשדמ
ממס'חו הדפ' מעל מס'חו וט 341 (בלילה)

א' ונכ' לעסוק ג(ב) ולעסוק
בחורה ג(ב) ל ד"ש בדברי תורה
נשמשים ל כשמכונה 338

לומדים ל למדין
לאחר ג(ב) ל ד"ש אחר
עד ל (חצי) 342
היום ג(ב) [כמה] 343 | פעמים] ב [פעמים]
ל ד"ש (או יוחר)

ט"ש ג(ב) (מסוכה... דכל) 344
מסוכה ל (שצריך... בסוכה) 345
שצריך ג(ב) 346 | דצריך
סעודה ג(ב) 346 | [וסעודה] (לישב בסוכה, וי"ל)
גבי ל [סוכה] 347 | ג(ב) 346 | הכא (חור')
חור' ל ד"ש חלמוד חורה
שאינו ג(ב) 346 | דלא ל ד"ש שאין
מייאש ג(ב) 349 | (דעחו)
וכל ל כל
חייב אדם ארכס (א) ל ד"ש אדם חייב
וכח' ארכס (א) שנ'
והגיה ג(ב) (בו)
נו ל ד"ש (כו')

והוי כל כה"י וד"ש הוי
יושב ארכס (א) (כל היום)
לאכילה בסוכה ארכס (א) אכילה בסוכה
ל אכילת סוכה
וי"ל ד"ש דיש לומר'
ונכ' דאכילה ג(ב) דברכת אכילה

והוי ב והוי
הוי"ט ג(ב) 346 | [הר' משה מאו'ירא]
בלילה ג(ב) (שחרית)
חורית ל בשחרית

16	לא היה וס ³⁴¹ אל ³⁴¹ הדפ' דאין מפני וס ³⁴¹ לפי ³⁴¹ אתמול וס ³⁴¹ הדפ' (שחרית) פוסט ש הדפ' פוסרת אחר ש [ולכו ³⁴⁸] נהוג וס ש הדפ' נהגו	ב
17	וגם וס ³⁴¹ (אילו) שהיא וס ³⁴¹ הדפ' שהוא פירותיהם ש [בעולם הזה כו'] שהיא וס ³⁴¹ שהוא	א
18	כמו ש כתבתי וס ³⁴¹ כדפי' ו הדפ' כדפד' : כו' כה"י ³⁵⁰ [יערבו עלינו ³⁵¹ לעסוק בהם ³⁵² באהבה ³⁵³ ר"י פי' כה"י ³⁵⁰ והתוס' פי' ³⁵⁴ ד"ק כפי' ר"י ד"ו פי' ר"י נא ו (א) (ברכ')	
19	והערבנו (ב) וס [נא] וס אוכס (ר) ³⁵⁷ (בו"ו) לעמו ישראל ו (א) אוכס (ר) לישראל ול"ג הדפ' לא גרים חוקיק ש [לפנ'] ברכה"ו (ב) וס (והודי') והודי' הדפ' והודאה אלא ו (ב) (לשון) בקשה: כל כה"י וד"ו [וזו ³⁶¹ היא מעולה ³⁶⁶ שבברכות. לפי ³⁶³ שיש בה ³⁶⁵ הודייה ³⁶⁶ וקילוס למקום ³⁶⁷ לתורה ולישראל: ³⁶⁹	
20	בדשיכרא וס בשיכר'	

למור ל ד"ש [תורה]	א
פוסט ל ד"ש שטרת אוכס (א) [אותה]	
נהוג ג (ב) אוכס (א) נוהגין בל ד"ש נהגו	
יעור ל [הפי' אה]	
ואילו ל ויש	
זכרים ג (ב) ³⁴⁹ (שאים)	
אוכל אוכס (ר) (פירותיהם) [כו' .ג]	
אנל ל ד"ש אך	
כו' ג (ב) ³⁴⁶ [יערבו עלינו לעסוק בה' באהבה ³⁵³	
והערבנו (ב) ל ד"ש [נא] אוכס (א) [כו'] ³⁵⁵	
אוכס (א) ד"ש (בו"ו)	
גוי"ו ל בלא ³⁵⁶ (ברוך ה' ול"ג) ³⁵⁸	
ול ש עבר אוכס (א) שלשעבר	
ולא ג (ב) (לש' ון) ³⁵⁹	
נקשה ג (ב) ³⁶⁰ [אשר כחד בנו] ג (ב) ³⁶⁰ אוכס (א)	
[זוהי ³⁶² מעולה שבברכות משום ³⁶⁴ שיש בה ³⁶⁶ הודייה ³⁶⁶ וקילוס למקום לתורה ולישראל:]	
חשיטת ו (א) אורח (א) המדרש'	

א

ב

שהכל הדפ' (נהיה בדברו)

וכיון ו(ב) כיון

21 דאזמ' ו(ב) וס' ש הדפ' ואמר
שמחזירין וס' דמחזירין
דמי' וס' ונראה
הר"ם מאיבר"א ו(א) הרב משה מאוירא
ו(ב) (מאיברא) וס' מהר"ם פאפ
מאיוורא אוכס(ר) הר"ם
מאיוורא הדפ' מהר"ם מאבר"א
דאט ו(ב) הדפ' שאם ו(א) (היה)

22 ו(ג) (בטוב) הדפ' (בטוב... שיודע) 374
מה הוא ו(ג) מהו כה"י 375 (כגון... יין)
פרי' ו(א) (העץ... פרי) 376
תחת ו(ב) הדפ' (בורא)
בורא פרי הגפן אוכס(ר) שהכל אפיייה בדברו 377
יצא כה"י 378 והפ' יכול לחזור בו
כל כה"י (אחרי... יין)

23 ו(ב) (אד... י"ט) 382
או... וטעה כה"י 382 והדפ' וכן בחתימת י"ט 382
טעה בין מקדש ישראל והפמנים 383
דיבור אוכס(ר) (יצא) 385
מאחר ו(א) וס' ש אחרי אוכס(ר) הדפ' אחר
יודע וס' ש הדפ' [בטוב]
י"ט כה"י 386 [להגיד בבקר חסדיך] וברכת
אמת ויציב כולה על חסד שעשה לאבו תיצו
שהוציאם ממצרים 389 ובקע להם הים
והעבירם 390 ואמת 391 ואמונה מדבר
בניסין שאנו מצפים שיגאלנו מיד 392
מלכים ומכף העריצים 393 וכו' 394

ואומ' ל ד"ש ואמר
372 הדרינן ג(ב) (ליה)
שמחזירין ל (אדתו)
ומי' ... מאיבר"א ל ד"ש והר"ם מאיבר"א אומר
מאיבר"א ג(ב) מאיירא 373 ב אוכס(א) מאיוורא
דאט ל ד"ש אט ל (היה)

374 ל ד"ש (בטוב... שיודע)
מה הוא ג(ב) מהו
כגון אוכס(א) (שיודע)
ואמ' ג(ב) ל ואומר ג(ב) (בורא)
תחת ג(ב) ב ל ד"ש (בורא)
ויבור ג(ב) ד"ש (יצא... וטעה) [יכול לחזור בו וכן
י"ט טעה בין מקדש ישראל והפמנים]
אוכס(א) 379 [יכול לחזור בו אחר שהוא יודע בטוב שהוא]
יין וכן בחתימת יום טוב אט טעה בין מקדש
ישראל והפמנים א ואמר מקדש השבת וחזר בתוך
כדי דיבור
יצא ל (אחרי... י"ט) 380

יין ב [בטוב] ב אוכס(א) (או... י"ט) 381
מאחר ג(ב) ד"ש אחרי
יודע ג(ב) ד"ש [בטוב]
י"ט ג(ב) 387 [להגיד בבקר חסדיך ואמנותך בלילות]
לברכ' אמת ויציב כולה על חסד שעשה
לאבותינו שהוציאם ממצרים ובקע לנו הים
והעבירם ואמת ואמונה מדבר בניסים שאנו
מצפים שיגאלנו מיד כל
העריצים וכו' 394

55

א

ב

יוקב זוקף

נמזכיר אוכס (א) כשהוא מזכיר

ח' ג (ב) ש ל ד"ש (וכיוצא... פוסקין)

נא אוכס (א) 397 [כשאמר האל הקדוש] ג (ב) (צריך) 398

ועין ל ד"ש וצריך

ל ד"ש (גם)

נא ג (ב) ל ובספר

וה"ם ל והר"ר 400 אוכס (ר) (מאיבר"א)

מיובר"א ג (ב) מאורא ב מאיוורא

פס ל ד"ש פי

לא פס ל ד"ש שלא פירש

פס ל ד"ש כתב

ג"ה אוכס (א) ל ד"ש אבי"ה

ל ד"ש להם 402

ל ד"ש (אף) ...

ל אוכס (ח) (כלום... יצא) 404

ל ד"ש במלך

ל ד"ש (ושניהם כאחד טובים)

ל ד"ש כה' / ד"ש

24

כשהוא ו (א) אוכס (ר) וכשהוא

כורע ו (ב) אוכס (ר) ש 395 ד"ו 396 [כורע]

בהודאה ו 395 [כורע צבור]

יצא ד"ו 396 [כשאמר האל הקדוש] ד (א) (צריך) 399

וכן יש.. בזכרנו הדפ' גט' בזכרנו יש פוסקים

שצריך לחזור

25

אוכס (ר) (גם)

לחיים ו (ב) (בספר חיים)

ומי כמוך הדפ' וכן במי כמוך

וכתוב לחיים ש וכתבנו

בספר הדפ' ובספר

והר"ם ו (א) וס והר' משה

מאיבר"א ו (א) מאורא וס מאיוורא אוכס (ר)

מאיוורא ש מאיוורא הדפ' מאורא

פס ו (א) וס ש כתב אוכס (ר) אומר

מאותן דברים כה"י 401 באותן דברים הדפ' מכל

אותן הדברים

פס הדפ' על פ'

הספר כל כה"י והדפ' בספר כל כה"י (בפירו')

26

פס הדפ' פי

דאינו הדפ' ואין

פר' ו (א) ~~בב~~ (ב) וס בפ'

דימים הדפ' ימים

אין מחזירין אותן הדפ' אין צריך לחזור

ו (ב) הדפ' (ה"פ)

27

אומ' ו (א) (אף.. אומ') 403 ו (ב) אוכס (ר)

(אף) וס אוכס (ר) [אמ']

בהמשך ו (א) במלך

כאחד טובי' ו (א) אוכס (ר) כאחת טובים

ו (ב) אחד טובי' הדפ' אורח

ב

28 | המלך ד (ב) אוכס (א) (הקדוש) |

בדיעבד.. לרב ו (ב) א' להביא בדיעבד

הדפ' לרב בדיעבד יצא

יוצא "כה"י יצא

עיינ ו (ב) אוכס (א) (לקמ')

ס"פ ו (א) אוכס (א) פרק

מעמידין כל כה"י וחדפ' עומדין

והמיימוני וט המיימוני הדפ' עומדין |

שנהגו הדפ' שנוהגין

לומ' כל כה"י וחדפ' לאומרן הדפ' [כלל]

מכלל ו (א) בכלל

דפשינן כה"י ⁴⁰⁹ והדפ' דפשיטא

29 | מחזירין אוכס (ר) הדפ' [אותו] |

ומיכמוך ש (זכת' ... טובים)

זכת' ד"ק (לחיים ... טובים)

לחיים כה"י (בספר לחיים טובים)

(וא) [כל בני בריתך]

בספר ד"ו ובספר

חיים ד"ו (טובים)

וט ⁴¹⁰ [הג' אסור לקרו' בתור' בסמיכ' כדאמ'

ביר' ר' אחנ' איקלע לההוא אתרא חזא

ההוא גבר' בהוה קרי בסמיכ' א"ל אסיר

לר' שנ' אתה פת עמר עמדי א"ל בעל בשר

אני והתיר לו אבל שאר אדם אסור כל שכן

תפלה מספ' רוק"ח]

ש [הגהה מצאחיו: כרע כחיויא ⁴¹¹ ולקמן ⁴¹²

אמ' עד שירא' איסור ולא ס' גי בכריעה לבד

וראשו זקוף אלא בעי נמי שיכור ⁴¹³ אתראשו.

וכן יתא' בירושלמי דפרקין ⁴¹⁴ דעתני ובלבד

שלא ישדח יותר מדי א"ר ירמיה ובלבד שלא

יעשה כהדין חרובא ⁴¹⁵ ויהיינו תרגום

ירושלמי של צב ⁴¹⁶ הצב גם כשהוא שוחה ראשו

זקוף ובראש השנה וביום הכפורים שאנו שוחין

בכל שעה בתפילה צריך לזוהר שיגביה קודם

שיסיים הברכה. ר' שיכרע בברוך ושיגביה מיד

א

מלך אוכס (א) (הקדוש) [עדיף] ⁴⁰⁵

בדיעבד ל ד"ש בדיעבד

יוצא כל כה"י וד"ש יצא

ליו ל (אין) ⁴⁰⁶

מעמידין ג (ב) אוכס (א) ד"ש עומדין ⁴⁰⁶

והמיימוני ל (כת' ⁴⁰⁶)

תהגו ל (שלא לומ')

ליו פ' כל כה"י ד"ש לאומרן

דפשינן ג (ב) ל ד"ש דפשיטא ג (ב) [ליה] ⁴⁰⁸

מון ל (זכת' ... טובים)

זכת' ב אוכס (א) (לחיים)

חיים ג (ב) אוכס (א) ד"ש (טובים)

דאמ' אד פרק אין עומדין 417 אס בא לשחות אס
 כל לרכה ותחלת כל לרכה מלמדין אותו שלא ישה 418
 והלכתא כותיה דרכה 419 דצרינ לחתום המלך העז
 והמלך דמשפט ואס לא אנו מחזירין אותו וכן זכר
 ומי כמור. וכתוב לחיים טובים. ובספר חיים טובי
 מחזירין אותו אס לא אמר שכל המשנה ממטבע שטבעו
 חכמים כו' 420 ופי' רבי' יהודה אס ספק אמ' אס
 ספק לא אמ' מחזירין אותו כדאיתא בירושלמי
 דתענית פ"ק 421 היה מתפלל ואינו ידוע 422 אס אמ'
 משיב הרוח כל שלשים יום אמ' בחזקת מה שהוא למן
 פי' שלא אמ' כמו שהוא למור עתה שלא הזכיר. ה"
 בחזקת שלא הזכיר. והר"ם כתב דאין מחזירין אות
 מאותם דברים לא פסק בפירוש 423

פירוש

30 | בתורה ו (א) אוכס (ר) 1 (פרש') ש 2 (פרש' ק"ש)

הדפ' [כו']

פרש' הדפ' פי'

31 | שתים ד"ק ב ד"ו שנים

ושתים ד"ק וב' ד"ו ושני'

מוכיה אוכס (ר) הדפ' מוכח

32 | אינן אוכס (ר) אין וט הדפ' אינן

מעכבו' כה"י 6 והדפ' 8 בפרק 9 ההפסקות ולקמן 10

מפרש להו' במתני' 12: שואל מפני הכבוד.

שואל בשלום אדם נכבד 13 שראוי להקדים לו

שלום 14:

ד"ק [מושיב (!) שלום לכל אדם. אפי' אינו

נכבד וכן הלכה וכן פוסק ר"י דר' מאיר ור'

יהודה הלכה כר' יהודה דאמ' אפי' באמצע

משיב מפני הכבוד ואס כן נראה לרבינו אב"י

העזרי 16 שיותר לענות קצת באמצע ק"ש ואין

לך מפני הכבוד גדול מזה אבל בתפלה לא

דמשתמע לקמן פרק אין עומדין דבין גאולה

לתפלה אין לענות וכל שכן בתפלה עצמה 17:

הדפ' [באמצע. פירש באמצע פרש' או באמצע

לנו ב [לא] 3 ד"ש (יצא) 4

ונוכח ל ד"ש מוכח

ונוכח אינן אוכס (א) ל ד"ש דאין ברכות

ויון ג (ב) אין

מעכבו' ל מעכבד 5 (מפני הזראה)

אוכס (א) 2 [בין הפרקים. בין ההפסקות לקמן *

מפרש לה במתני' 12: שואל מפני הכבוד.

שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו

שלום 14: באמצע. פי' באמצע פרשה או באמצע

פרשה או באמצע ברכה 18: ע"כ לשון רש"י ז"ל

ויראה בנמצא ל ד"ש [מפני יראה] כל כה"י ד"ש

[אדם] 19

לנויו ג (ב) ב אוכס (א) ד"ש מלפניו ל מפניו

מנווד ל כבוד

מ"ק ג (ב) ב אוכס (א) ד"ש ופ"ק ל ובפ"ק

ברכה ע"כ לשון רש"י ז"ל¹⁸
 היראה כל כה"י וחדפ¹⁹ [אדם]
 שהוא ירא ו (ב) שירא
 לפניו ו (א) וט אוכס (ר) מלפניו ו (ב) ש מפניו
 בפ"ק ו (א) וט אוכס (ר) חדפ²⁰ ובפ"קמא ו (ב) פ"ק
 ש ופ"ק
 ודברת ו (א) ודברתם²⁰
 פיר' ו (א) אוכס (ר) [מפני]

33 | חדפ' (בה)
 אפי' חדפ' ואפילו
 שמעיה ו (ב) חדפ' שמשון אוכס (ר) [אפי']
 לספר כה"י²² (במזמור חול)
 במקום ש חדפ' בלשון
 לספר כה"י²² וחדפ' לדבר חדפ' [נמי] וט (אפי')
 בלשון ו (ב) לשון
 34 | כל כה"י²³ (וחכמי' ... לקמן):
 לא ש²⁵ שלא
 השמיע וט²⁵ ש הרפ' השמיע

35 | וכוותיה פסקינן וט חדפ' ופסקינן כוותיה
 אחא כה"י²² וחדפ' [בר' יעקב] אוכס (ר) (ובדל"ח)
 [וכו']
 דכל ו (א) כל ו (ב) דאי (מה)
 מה חדפ' כמה
 דאמ' ו (א) שאמר ו (ב) אמ'
 אי' כל כה"י וחדפ' אח
 לו (א) ולא
 משתמע ש [לו]
 ומה ו (ב) (בצע)

36 | אריכו' וט ש אריכת
 רב נחמן בר' יצק אמ' וט אמ' רב נחמן בר' יצחק
 ו (ב) (אמר)

מני ל דמפני
 שמעיה ב שמעון
 שמעון ג (ב) ה (לספר)²¹
 מניס כל כה"י וד"ש

ור"י ב ד"ש (קהלכה כחכמי')²⁴
 חלכה כרבי ל והלכה כרבי
 (ולא מחבריו)
 מלך ל ד"ש [אם]
 שמיעו כל כה"י וד"ש השמיע

וכוותיה אוכס (א) ודכוותי' ל וכמפיק²⁶
 מקינן ל ד"ש קיימא לן
 מה ב ד"ש נחמן
 כל כמה
 (ג) אח
 ד
 נחמן ל ד"ש משמע

ל ד"ש (בשביל אריכו' הדל"ח)
 ל שלא
 דנה ל יקאינה
 ושלמי ג (ב) [יש]

נחמן בר יצחק ד"ש נחמן בר אחא²⁷

ידיגיש ב אוכס (א) שלא ידיגיש

לנבך ל לבך²⁸

בירושלמי ג (ב) ובירושלמי ל (מפני) (מפר')

לכו ב לה

זיה ל ד"ש הוה

וומד אוכט (א) ועומד

ומרי ג (ב) אוכס (א) ל ד"ש אומרי

הולך אוכס (א) (שאינו.. מעלך)²⁹

מינו ג (ב) אינו³⁰ אוכס (א)³¹ שאין

ואינו אוכס (א)³¹ ואין

הולך ב (כאשר)³²

מזה כל כה"י וד"ש (מן המובחר)

ראשון ד"ש (ובעינין... ראשון)³³

נראה ד"ש בתרא

עול מלכות שמים ל ד"ש שם שמים

ויקרא ל וקורא

ומצינו ב ד"ש ולכשיגיע ל ולכשיגיעו

מחבת ג (ב) [אז]

עול ל ד"ש ילך

[בפסוק ראשון א"ל צערן.. כלומר] את ראיתני⁵⁴ (ג)

מנמנם הקצין (א): [פרקדן] שוכב על צביו

ופניו למעלה⁴¹ שהוא דרך גנאי שמא יתקשה

אברו מתוך שנתו ונר' לרבי⁴²: מיגנא.

פי' לישון⁴⁴: כי מצלי' פי' כי מוטה מעט

על צדו שפיר דמי⁴⁸ ז אבל מקרא ק"ש⁵⁵

מקרא: ק"ש: אע"ג דמצלי' [אסור]⁵⁶ פי' מוטה

על צדו אסור שהוא מקבל עול מלכות שמים ק

שרה וגאווה⁵³: [

ה"י ל משיב

37/ בדל"ת כה"י²⁴ (על לבבך.. הולף לו:)

דב"ה אמרי הדפ' דאמרי ב"ח

38/ קדרא כדרכו הדפ' קורין כדרכן

שאינו הדפ' שאין

כאשר אם היה הדפ' כאילו

39/ מצוה הדפ' (מן המובחר)

לכד הדפ' בלבד

40/ כה"י³⁴ [מה אם היה³⁵ יושב עומד³⁶ בתמיה: בפסוק

קמא וצרון. אם³⁷ תראוני³⁸ מתנמנם³⁹ הקיצוני⁴⁰

פרקדן: שוכב על גבו ופניו למעלה⁴¹ שהוא

דרך גנאי ש מא יתקשה אברו מתוך שנתו ונראה

לרבים⁴²: ומגנא. לישון⁴⁴: כי מצלי⁴⁵

שפיר דמי⁴⁶. שהוא מוטה מעט על צדו שפיר⁴⁷

דמי⁴⁸. מקרא⁴⁹ ק"ש: אע"ג דמצלי אסור⁵⁰

שהוא מקבל עול מלכות שמים⁵¹ דרך שררה⁵²

וגאווה⁵³: [

41/ אינו ו (ב) שאינו אוכס (ר) אין

א

[אם] ג (ב)

[אם] ב אוכס (א) משפ

מאיר ל ד"ש דר מאיר ב [ור מאיר] 57

ר

נכבד ו (ב) מכובד (וכן הלכה)

פוסק ו (ב) אוכס (ר) הדפ פס

ר מאיר כל כה"י והדפ דר מאיר

ור יהודה אוכס (ר) ור יודא ו (א) (הלכה)

כר יהודה אוכס (ר) כר יודא ו (ב) (דאמ) 58

דאמ ו (א) 59

ומשיב כל כה"י ור"ש משיב 60

[נר] (א) (נר) 61

נר לראב"י העזר"י ג (ב) לר"י ולראב"י אוכס (א) ל ד"ש

לאב"י (שעזר"י)

נדרש ב וקדוש

נדר כל כה"י ור"ש מפני הכבוד ל ד"ש (גדול)

נדר ג (ב) ב אוכס (א) (יותר)

עמות ו (ב) דמור

דאין וס אין

כבוד כל כה"י והדפ מפני הכבוד

גדול כל כה"י והדפ (יותר) ד"ק (מזה)

43 לענות ו (ב) (דמשמ"ל לענות) 62

בתפילה ש (עצמ)

עצמ"ל כה"י 63 (ומי... חכמי...)

שמתפלל אוכס (ר) 64 (לבדו)

יון ל ד"ש אסור

[לי] ד"ש

יון עומדין אוכס (א) אין מעמידין

[לתפילה]

[לתפילה] ל ד"ש שהתפלל ד"ש (לבדו)

[לעצמו]

[של] ג (ב)

44 למודים אוכס (ר) 64 [אלא] 65

כשעומד ש שיהיה

באמצע הברכה אוכס (ר) 64 באמצע ברכה

בטוף הדפ לסוף

לא"ש (משום)

משום אוכס (ר) 64 מפני

דנר אוכס (ר) 64 שגר

[גם הוא] ג (ב)

[גם הוא] למודים ב כורע

באמצע הברכה ב ד"ש באמצע ברכה

כורע ג (ב) כורע

45 וא"ל דאין אוכס (ר) 64 ואין ש וא"ל לעיל דאין

לכרוע אוכס (ר) 64 כורעין הדפ [בכל הברכות]

אוכס (ר) 64 ש הדפ [ר]

[אין] (ב) [אין] ל ד"ש ואין [אין] 66

[בכל הברכות] ג (ב) ב אוכס (א) [בכל הברכות]

כל כה"י ור"ש [ר]

א

נאות ל באותה ד"ש באותם אובס (א) ל ד"ש (ברכו')

יכו' ג (ב) הברכות

כל ל ד"ש את כולה ב (אינו)

וור אובס (א) (לראש)

ראש ג (ב) אובס (א) ד"ש | והאלפסי חולק 68 לקמן

פרק מי שמתו 72 | ג (ב) אובס (א) | משום 73 רב

האי גאון ופסק דבתפילה 75 את שהה כדי לגמור

את הכל 76 חוזר לראשו | ג (ב) 67 אובס (א) 67

|| י"ד. | חרלו לכם מן האדם. כשיש לכם לעסוק

בכבוד המקו' את תעסוקו בכבוד האדם 90 : צדק

לפניו יהלך. והוא 91 התפילה שמצדיקתו לבורא

והדר יש יט פעמיו לדרכו 96 חפצו 97 : כאילו

הקריב 98 זבח עולה 100 בלא נסכים 101 . שחיבו

הכתוב 102 להקריב עמה 103 שג' 104 ונסכו רביעית

ההין אף זה הקורא ואינו מניח תפילין אינו

גומר המצוה : 107

זו"ה ב לר' אבי"ה אובס (א) ל לאבי"ה

ג (ב) (הסיח) 108

זו"ה ג (ב) אובס (א) 110 [אמיא] 111

ל (ליה)

ד"ש לה

אין וההוא

ל (רשב"ל)

ל אובס (א) רשב"ג 112

אובס (א) ל (פרש"י... מגלין) 113

ג (ב) אם

ל (כ) ד"ש (מים)

ב

באותן ש באותם אובס (ר) 64 ש (ברכו')

ברכו' הדפ' הברכות

הכל ו (ב) אובס (ר) ש את כולה 46

לראש כל כה"י והדפ' [והאלפסי 68 חולק 69 לקמן 70

פרק מי שמתו 72] כל כה"י ד"ו [משום 73

רב האי גאון ופסק 74 דבתפילה אם שהה כדי

לגמור 76 את כולה 77 חוזר 78 : כה"י 80 והדפ'

[שם] ימים שהיחיד גומר בהן 81 את ההלל 82

שהוא חובה לכל אדם והם 83 כ"א יום 84 בשנה 85

חרלו לכם מן האדם 86 . כשיש לכם לעסוק בכבוד 88

המקום אל תתעסקו 89 בכבוד האדם : צדק לפניו 90

יהלך. והוא 91 התפילה שמצדיקתו לבורא 92

והדר וישם 94 פעמים 95 לדרכי 96 חפצו 97 : כאילו

הקריב 98 זבח עולה 99 בלא נסכים 100 . שחיבו

הכתוב 102 להקריב עמה 103 שנא' 104 ונסכו 105

רביעית ההין אף זה הקורא ואינו 106 מניח

תפילין אינו גומר המצוה : 107

לפנה הדפ' נפנה

לראבי"ה ד"ק לר' אבי"ה ד"ו לרבי אבי"ה

אך ו (ב) אכן

נחלכלכו וט שנתלכלכו

בטיט ו (ב) [וצואה]

בעד ד"ו בעו 109

לאהדורי הדפ' [אמיא] 109

ונר' לר"י ו (א) אובס (ר) ש נראה לר"י וט נ"ל

דל"ג ו (א) (ליה)

ליה ו (ב) לה

דמ"ש וט מ"ש

יש"ו (א) מ"מ

תפילה ש התפלה

וההיא וט והא

לתפילה ו (א) תפילה 48

פרש"י ש פ"ה

דאם ו (ב) שאם

א

וי"ג (ב) אובס (א) ל"ד"ש מניין

מחין ג (ב) ל"ד"ש ימחין ד"ש (ער)

ג (ב) לשם

תפלל ג (ב) (עמהם)

ען ל"ד"ש ד"ש

ג (ב) תהא

ל"ד"ש משמע

וכרין ל"ד"ש (את)

ג (ב) [פי']

ואהבת ל לאהבת

דף 136 ע"ב

ל"ת אובס (א) [עול מלכות]

נרים ג (ב) [אחרי] אובס (א) 117

ואהבת 118

ואהבת 120

לא היו שותקין שהיו 124

הימין 125

אויב 128

רגילותו 131

פ"י לעיל 139

מן התלמוד ולא לפסוק מן התלמוד בדברי

אחרי' ומכאן א' רבא ה' 141

חולין עובר בפשה

ב

לש"כ כל כה"י וחדפ' (מים)

לפניו ש [עד] 114

שימחין כל כה"י וחדפ' ימחין

עד אובס (ר) [שיבואן]

שט אובס (ר) (כדי)

להתפלל אובס (ר) ויתפלל [שט] כל כה"י וחדפ' (עמהם)

49 | להתיו ו (ב) לחתך אובס (ר) 115

למען תזכרו ו (ב) זי"ן תזכרו

תשכרו ש [ויהיה] חדפ' [פי']

שכר ו (ב) אובס (ר) ש פרס

וכורכין ו (ב) (את)

קבלת ו (ב) אובס (ר) 116

לדברים ו (ב) לשאר דברי' וט אובס (ר) ד"ק

[אחרי] ד"ו לואהבת

שני ש [שהם]

צואה: ו (ב) [הוא:] כה"י 119

אבל 122

אומרים בדרך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ימים 127

בס' דרך רגילותו 130

טעה:

כה"י 119

והתאינה ענפיה מרובין 135

לכן מחללין כראשן 136

בס' 137

לך רשות לדבר ולפסוק מן התלמוד 140

לפסוק מן התלמוד בדברים אחרים ומכאן אמר

רבא ה' 141

בעשה: בעושין 144

שעולה 147

משום 149

א

ל רוח (ב) [והכי] 174 אית

ב

לילה הדפ' הלילה 153

ראשונה שד"ק הראשונה 153 כל סד"ק (במסכ' שמחו'

פי') [שמחתאשתו ונקברה בו ביום] 154

איסטניס 155 (1) מעונג ושנוג 154 : אנינות

דאורייתא ביום היא 156 : כלום 157 יום 158

ראשון נוהג אבילות דאורייתא וכתוב' אני ת

בדאורייתא 159 דכתי' 160 לא אכלתי באוני

סמנו 161 ואינו 162 פחות מיום אחד דכתי' 163

ואחריה כיום מר 164 : ורבנ' הוא דגזרו 165

בלילה 166 . פי' בלילה 167 שאחר יום קבורה

היא 168 מדרבנן כשאר ימי אבילות 169 :

ואיסטניס לא גזרו 170 . משום דאית ליה צערא

ואינו 172 רוח לתענוג 173 :

דאית' כל כה"י והכי איתא

4

ברחיצה ו (א) וט אוכס (ר) ש [הכא תימא ברחיצה 175]

ו (ב) [וסיכה] הדפ' [דוקא]

אבל ו (ב) וט הדפ' (רחיצה)

רחיצה אוכס (ר) ברחיצה

כדאמ' ו (א) ו (ב) אוכס (ר) 177 ש כהרא דאמ' וט

כההוא דאמ'

כדרכו ו (ב) ש (כיום מהכפורים)

לחוף ד"ק (ראשו)

ברישיה ו (ב) וט הדפ' בראשו אוכס (א) ש ברישא

התיר ש הורה

רש"י ו (א) רבינו ו (ב) מו' וט אוכס (ר) רבינו שמשון

אבלה כל סד"י והדפ' (יכולה)

לרחוץ ש (בתוך ז')

בתוך ו (ב) ביום

ז' ו (א) ו (ב) וט ו' ו (ב) [ובתוך ז'] ו (א) ו (ב)

וט אוכס (ר) (ימי אבלה)

ימי אבלה ש בימי אבלה [דהיינו תוך ז'] 181

כה"י 182 [וחזינ' מילתא דפבירא 184 כו' 185 . מדקאמ'

ואע"ג 186 דכתי' 187 שבעת ימים לילות בכלל 188

ימים 189 : אני היום 190 ולילה מותר 192 . דכהן

לילה כל כה"י וד"ש [דוקא]

ונוג אוכס (א) (אבל.. תענוג 176)

עין ל ד"ש (בראשו.. אבלה.) [כו' עיין במסכת

שמחות 178]

לילה ג (ב) בראשו אוכס (א) ברישא

לוח אוכס (א) לאלמנה 179

ג (ב) 180 רבי' שמשון

ג (ב) ב' אוכס (א) (יכולה)

ג (ב) תוך

אניברסיטה בראון
הספרייה

א

גדול אני ולא פסלה 193 בי אנינות 194 : אתי עשה
 דרבים 195 : ושמחת בחגין 196 : שהוזהר לכל ישראל לקיים
 ביחד ודחי עשה דיחיד אבילות 197 עליו מוסל לבדו 198
 דאי 199 אבילות צמעי נרא 200 : דחל עליו קודם פרגל 201
 יבל עליו תנחומים. בשורה כדלקמן 202 : אין עומדין
 עליהן בשורה 203 . כש חוזרין מבית הקברות היו 204
 עושין ש ורה 205 סביב האבל ומנחמין אותו 206 :
 לאשילין 207 . בית קטן שלפני טרעלין 208 : נכוין
 בפושרין. כלום סבור הייתי שתבינו דבריי ברמז *
 מועט שראיתם אותי טר מעליכם 209 : אבא פלוני ואמא 210
 פלונית. לא בבניהם קאמ' אלא בשאר בני אדם בעין
 שאנו קורין 211 עכשיו מר פלוני 212 מרת 213 פלוני
 כך היו רגילין לומר אבא ואמא 209 : לא כל הרוצה
 כו. 214 . אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים אין זו
 אלא גאווה 215 :

והלכה כל כה"י והגלכת'

הלכה ג(ב) והגלכת'

4 | בכל ו(א) ואכס(ר) ש הדפ' כל
 רבן גמליאל וט אוכס(ר) הדפ' רשב"ג
 אין אנן ש (?) ד"ק אין אנו ד"ו אינו 217
 חתן אוכס(ר) החתן
 יש כה"י 218 (לו)

216 | ת"ג ג(ב) (דאמ')

ל כל כה"י ור"ש כל

מחנינו ל ד"ש במשנה

ל ד"ש כיון

אנן אוכס(א) (?) ל ד"ש אין אנו

5 | נר' הדפ' מיחזי
 נר' ... יקרא ו(ב) אם לא יקרא נר' כיוהרא
 בכל ו(ב) ש כל
 שעה: כל כה"י (או דילשא.. ומברך:) 220

שונה ג(ב) כי אדרבה

ל כיוהרא ל נר' דכיוהרא ד"ש כך נר' כיוהרא

ל ד"ש (כלום.. שעה:)

219 | עליה ג(ב)

יווי ג(ב) דאיירי

אניח ב בכל העניית

6 | בולע הדפ' בלע

ל ג(ב) בלע בלע

7 | אינו הדפ' אין

ל ג(ב) תענית

ב	א
	לכה ל ד"ש לברך
	לכה כל סה"י ד"ש [אבל]
	קראי כל סה"י ד"ש באקראי ג (ב) (בעלמ')
8 שמונה הדפ' דמותר	221 תול' ג (ב) (ומל'... תפילין)
מניח ארס שליתו הדפ' מניחה	222 וכן ב אוכס (א) ל (בטלית... וכן)
	וניה ג (ב) (אדם)
	ד"ש (טליתו)
9 הדפ' (ב"ר יהודה)	ושהה ד"ש ושהא
	ל' ל (בברכותיה)
	נחעספ ל ד"ש (בטליתו)
	ונטר ג (ב) וגמרו
	ול' ל ד"ש ומג'
10 והיו למטפות הדפ' ולמטפות [בין עיניך]	223 ורא ב אוכס (א) (והיו) אוכס (א) [ק"ש]
	למטפות ג (ב) [ובו'] ל ד"ש [בין עיניך]
11 ידכה הדפ' ירך	לאות ג (ב) לאות ל ד"ש [והיו] לאות
כדאמ' הדפ' [קורא]	לכה כל סה"י ד"ש ירך
וזוהי הדפ' וזו היא	דאמ' ג (ב) אוכס (א) ל ד"ש [קרי]
עול מלכות ד"ק מלכות עול	וזוהי ג (ב) וזו לבא וזו היא
	עול ג (ב) (עול)
	מינו ל ד"ש שאין בה
12 דמצינ' ד"ק דמצינא ד"ו דמצינו	224 וזו אין ל ואין
	ל ד"ש [טלית]
	וזה ל ד"ש (בציצית)
	הה הפסקה ג (ב) ל הוי הפסק אוכס (א) הפסק' היא
	ד"ש הוי הפסקה
	ה"י ל ד"ש (היה)
	וזה ל ד"ש (דאפי' מכאן)
	225 וכן ב אוכס (א) (אינו)
	מינו ל ד"ש דאינו
	מינו' ב ל ד"ש עמצינו

ב. . . . .

13 | עליהו הדפ' עליהן

14 | גממש הדפ' גממש

בטליתו הדפ' בטלית

א

226

ולאחר ל- [י"ב]

שמנה עשרה ל- [ברכות]

ובירך ג (ב) ומברך

עליהו כל כה"י ד"ש עליהן

ובהכי ג (ב) ולהכי

224

להחעספ ג (ב) (בטלית)

227

בעת אובס (א) עת

ע"דיו אובס (א) שיהיו ידיו

ואחר כך ג (ב) ואחר נטילת ידים

ל (כך)

67

הערות לחילופי הגירסאות

לפרק א'

לפרק ב'

(קנ"ג) 2) כ-שנו' בתחילה; ש' הכפ"ס וכה"ג בכמה מן הדפ' החדשים (3) וכה"ג בד"ח 4) ובצר-הגל' נו'
 (א"א) שנשמא' 5) הדפ' והער' 6) לש' רש"י בריש מכילתין 7) ו(א) היינו וס' דהיינו 8) ב-ו(ב) נו';
 (9) בצד הגל' נו' עי"א; 10) ו(ב) וס' והדפ' האשמו"ר (ור' גמ' דק"ס לדף ג' ע"א) 11) והדגה
 הד הגל' עי"א; ראשונה 12) ברש"י לפנינו; ומשט' ואילך 13) הדפ' עובר 14) לש' רש"י 15) החל
 התיבה, דרריש' לי' ברש"י לפנינו 16) וס' שמאכל 17) אוכס(ר) מזרין, והוא ס"ס. כ"ז לש' רש"י ושם
 מנינו; לסעודה' במ', לאכול. 18) הדפ' נו'; מטעק' ובגמ' לפנינו לי', והב"ח בהגותיו למרכי מחק
 (19) ש קדוש 20) לש' רש"י 21) ואולי צ"ל; דריש' (דרישא) 22) ונו' עי"א בגליון
 (23) וכה"ג בדפ' ריווא, שי"ט וקדפ' קראקא משי"ח ותוקן בדפוסים המאוחרים 24) ונו' עי"א בגל'
 (25) מחוץ ל-ו(ב) 26) נש"מט בט"ס 27) מחוץ ל-ו(ב) 28) ונר' כמתוקן על הגרד 29) ט"ס 30) מחוץ ל-ו(ב)
 מניצית' רמ'; פרש' ציציתי 31) ללא ספק ט"ס 32) כנ"ל 33) לש' הגמ'; סמוך למטתו 34) מחוץ ל-ש
 (35) כנ"ל, ובו נו'; ר"י 36) ט"ס 37) ב-ב וב-אוכס(א) נו' עי"א בגל' 38) ונכפל כנראה בט"ס
 (39) מחוץ ל-ש 40) ונו' עי"א בין השיטין 41) בתחילה טעה הסופר וכתב; התכלת' וחזר ומיקן את עצמו
 בנ"ל והוסיף, בטעות; בראש התיבה את ו' החיבור; 42) והוא ט"ס 43) במ' המילה; ואילך' שלפני כן
 (כתוב משנה) אחר ונגרד, ואין להבחין 44) ונו' בג' עי"א 45) אולם ב-ו תוקן שוב; "ורב"ע" וכה"ג
 (46) מחוץ ל-ש 47) וכנראה נכפלה האות מ' בט"ס 48) אולם ב-ש; גם בפרישות שאר דברים 49) ט"ס
 (50) מחוץ ל-ש 51) ותוקן מעליו עי"א; שב"י 52) ונו' מעליו עי"א 53) ונמחקה האות ד' ונו' מעליה עי"א;
 (54) ב-ש נו' עי"א בין השיטין; תחילת' 55) ונשמט בגלל שויון האות 56) ט"ס 57) האות, א' נו'
 (58) וכה"ג בדפ' ריווא, אולם מדפ' קראקא ואילך תוקן שוב ל, הנק' 59) ונמחק ותוקן מעליו עי"א;
 (60) ט"ס 61) ב-אוכס(א) היד כתובות כאן שתי תיבות שנמחקו מבלי יכולת לזהותן וכל החסרן - בשני
 י - בגל' עי"א 62) כנר' שנשמט תחילה עד, ידחאי' קשן שבשורה ולאחר שהתחיל בהמשך שלאחריו חזר
 ונחשלים חלק מן החסר 63) וס' בזמן 64) ט"ס 65) מחוץ ל-ש 66) וכנר' ט"ס 67) ט"ס 68) מחוץ
 (69) ו(ב) והו' 70) בגל' עי"א 71) ואולי השתבש ד"ק והפך, דאישתכור' לשתי תיבות; דאי שתי
 (72) לכן תיקן גם את הפירו' ונתקבלו הדברים כהמשך הפיסקה ה' ודמח' ומ"ק העתיק ד"ו וממנו
 (73) לפנינו בגמ'; אמר ש' קורא ק"ש 74) לש' רש"י לפנינו; של ערביית תחילה ואח"כ מתפלל'
 (75) השמט בגלל דמיון התחגלות' 76) ונו' ביה"ש עי"א 77) א"א בט"ס
 (78) מלספר 79) ונו' בגל' עי"א פרט לחמש המילים האחרונות; רקד. שחרית' 80) מחוץ ל-ב
 (81) מטה בגלל שויון 82) ונו' ביה"ש עי"א 83) ט"ס 84) נו' בט"ס 85) ג"ז ט"ס 86) ט"ס
 (87) מטה בגלל שויון 88) ט"ס 89) מחוץ ל-ו(ב) 90) ט"ס 91) ונשמטה האות ה' בט"ס 92) מחוץ
 (93) מדעתה 94) מחוץ ל-ש 95) נו'; הטומא' ש, פ"ב בשבועות' (והוא שם י"ד סע"א וס"ו ע"ב ור'
 (96) שם ב"ה ושיר' לש' הרי"ף בסוגיין; 97) ו(ב) נו'; דהו' 98) חה"צ צ"י; 99) א"א - ש וכל מזמור ג'
 (100) שבועות שם וברי"ף בסוגיין 97) ג"ז לש' הרי"ף ו(ב) והדפ' לי'; שאני' ושתי הפיסקות צורפו
 (101) בגל' עי"א 99) וכה"ג בכ"מ (ר' דק"ס אות ט') וברי"ף; לפנינו בגמ'; הייתי מצטער כל ימי
 (102) לי'; ודוחק.. למיטתי 100) ולפי זה לוחחת הפיסקה בהבאה מן הגמ' ובהמשך - שלש"י; התוספת'
 (103) (פרוש) שב-אוכס(ר) מאשרת הנחה זו 101) באות א' בשתי התלויות למעלה 102) וכה"ג בד"ח, רק
 (104) בהגותיו - חזר ותיקן; ר"ב 103) וכה"ג בגמ' לפנינו 104) מחוץ ל-ו(ב) 105) מחוץ ל-אוכס(ר)
 (106) מחוץ ל-ש 107) וס' ש מוכח 108) ש קרא 109) אולם ב-ו(ב) וב-ו נוספה פיסקה זו עי"א בגל' וכן גם

דפ" (110) בגל" כנ"ל (111) זנ"ל בגל" (112) ט"ס (113) ונ"ל עי"א בגל" (114) ט"ס (115) מחוץ ל-
 (117) אוכס (ר) בתפילה (118) הנוסח כאן נראה חסר ומשובש. (119) בגל" עי"א (120) ל לי" (121) ל
 (122) ונ"ל בגל" עי"א (123) אולם ב-ד"ק אין כל התוספת באה (124) בגל" (125) ו (ב) זו (126) ג (ב)
 (127) ל ע"א (128) מכאן ואילך ב-ד"ו, מה בין תפילה קצרה להביננו ומפרש לקמן דתפילה קצרה
 מרובין כו'. וכה"ג בד"ח (129) אוכס (ר) לי" (130) מכאן ואילך ב-ו (ב), ומפ' לקמ' דתפילה קצרה
 מרובין כו'. וכה"ג ב-ד"ו, ר' לעיל הערה 128 (131) נכתב בט"ס: תהיה (132) ב-ש נו': לה.
 ט (א): מה בין תפילה קצרה להביננו ומפרש (134) אוכס (ר) לי": קצרה מפרש לקמן ואי": היינו,
 התיבות החסרות הנ"ל נו' ביה"ש עי"א (135) אוכס (א) נו': דתפילה קצרה (136) וחשוה תוד"ה היה
 ב-ד"ק (138) ו (א) נכתב בט"ס: שח' ד"ו, ומפני החשד (139) ו (א) ש ד"ו יפסע ולפנינו בגמ': יפסיע
 ט (ר) נו': מפני (141) אוכס (א) ד"ו לפי ש נראה שעיכוב בית הכנסת היה עליו לטורח (142) לש' רש"י
 י, וכ"ז לי" ב-ד"ש (143) ד"ו, בקונ' וכה"ג בד"ח (144) ט"ס (145) מחוץ ל-ו (ב) (146) תלוי ביה"ש
 ב-ג (ב) וב-אוכס (א) עי"א בל"י, במי שהציבור מתפללין לו, ואי" ב-ד"ש וכן אי' ברש"י לפנינו
 ל-ו (ב) (149) מחוץ ל-ש: לכך נק' (150) וט לי": נר" (151) וכה"ג בדפ' חווא אולם בד"ח תוקן:
 ו (152) ו (א) עי"א ביה"ש (153) וכה"ג בגמ' לפנינו (154) מחוץ ל-ו (ב) (155) השמטה בגלל שויון
 בשני כה"י עי"א בגל" (156) ונ"ל עי"א ביה"ש (157) כנ"ל (158) ש שנ" (159) וכנר" ט"ס
 (161) בגל" (162) ו (ב) הא (163) כ"ה בכי"מ (וכן גם ברי"ף וברש"י), אולם לפנינו בגמ': אידימ
 ור' דק"ס אות ט (164) לפנינו בגמ', ההוא נברא (165) ד"ו פי" (166) לש' רש"י (167) מחוץ ל-ש
 כא (?) כר ו (ב) כדובר וט כדו כר (ור' דק"ס אות ט' בהגהה) (169) נמחק ונרשט ביה"ש עי"א:
 (17) מחוץ ל-ו (א) (171) מחוץ ל-ג (ב) (172) ט"ס (173) ונ"ל עי"א ביה"ש (174) וכה"ג בגמ' לפנינו
 ביה"ש (176) בצד השיטה בגל" עי"א (177) ביה"ש עי"א והאות, ש' בתגובה, שמתפללין נמחקה
 ל-ש (179) השמט, כנראה, בט"ס (180) בגל" (181) איזב ל"ו ה' ושט, ולא ימאס' וכה"ג בגמ' דידן,
 מ: לא ימאס' (ונעלם מבעל הדק"ס) (182) הדפ' הכביר, וכה"ג בדפ' ^{לולל} כאנבא אולם ביתר ד"ח תוקן
 הרביט (183) לש' רש"י, ומזדים שם חיבת: תפילת' (184) תפילת' ג"ה י"ט (185) וט הבאים (186) לש'
 (ו (ב) הדפ' ש' עסק (188) ו (א) בדרכי (189) הדפ' והיינו (190) ו (ב) ד"ו תורה וב-ד"ק לי" כלל
 לי' ובהמשך: ונתיבותיה (192) משלי ג' י"ז וב-ג (ב) נו' בצד הגל' עי"א: וכן גמילות חסדי'
 גוא מהר"ם: (193) ו (ב) וגט (194) ו (ב) לי', נמי שלום הוא (195) ו (ב) שגורמת הדפ' וגורם
 לי' (197) ו (ב) אהבה ואחווה. וכ"ז לש' רש"י בכמה שנויים. (198) ונכפל בט"ס (199) נשמט
 ו סופות (200) נשמט בט"ס (201) ונר' כט"ס (202) מחוץ ל-ג (ב) ונו' בעה"ש (203) מחוץ ל-ש
 וסופר ורצה לתקן את עצמו וחרז וטעם (205) מחוץ ל-וט (206) ונו' עי"א ביה"ש (207) ג (ב)
 (א) אוכס (ר) נמחק, שאר אדם' ונכתב מעליו, אדם' אחר' (209) ביה"ש (210) ונו' בסוף הפסקה
 יבת, רוקח' (211) מחוץ ל-ש (212) דברים י"ח ה' (213) השמטה בגלל שויון סופות ונו' בגל'
 (215) ט"ס (216) ונשמטה הל' בתחילת גתיבה בט"ס (217) ותוקן מעל לתיבות ביה"ש (218) ונו'
 ותיבות קטנות בהמשך השורה (221) בגל" - כנ"ל (222) ונו' בהמשך השורה בגל" (223) בגל' עי"א
 ל-ש (225) אולי הכוונה: הו' = הוא (226) וכה"ג בד"ח (227) בגל" (228) ד"ו, שלשה ובר"ח: שלישי'
 עי"א, ושט: וטוב יותר לקרות... (230) לש' תוס' סוף ד"ה ואפילו (231) דתו, שוב בד"ח:
 ט"ד (233) ט"ס (234) ~~בגל" ונו'~~ ביה"ש (235) אוכס (ר) בשבת (236) ונתלתה שם על התיבה
 אות מ' (237) ב נקר' (238) ונו' עי"ע בגל' (239) והאות מ' נתלתה עי"ע מעל לתיבה בתחילתה

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$

(241) ט"ס (242) - ובר"ח תוקן, וכתב (243) ונו' ביה"ש (244) מחברו של, ספר החכמה הוא רבנו
 ש' מואל מטבצא, חי במחצית הראשונה של המ' הי"ג לספירתם, ספר זה אבד ואינו בידינו (ר' אורבך,
 נפות עמ' 4-352) (245) לרבנו ברוך ב"ר יצחק מורמיזא, חי בסוף המ' הי"ב ובראשית הי"ג למנינם
 ג' (286 ואילך). וב, ספר התרומה שלפנינו אין ההלכה כנ"ל, ונראה שהסופר בל טעה תחילה והמגיה ב-
 ו' חזר וטעה טעות אחרת. (246) מחוץ ל-ו (ב) (247) אוכס (ר) רבי' ש הר"ר (248) ב-ג (ב) נו' לפני
 על, וש חי התיבות נמחזו ע"י קו, ובגל' הוגה, שפסירוש' (249) וכנראה ט"ס (250) והתיבות
 נמחזו בו ונכתב מעליהן, והר"ר (251) בגל' עי"א (252) ו (ב) לי' (253) ו (ב) בגי' (254) אוכס
 (255) אוכס (ר) לי', ונו' שט בגל' (256) ו (ב) לי' (257) ו (ב) הצבע. כ"ז לש' רש"י בשנויים קלים.
 יבוע (259) ו (א) דמה אוכס (ר) דמי (260) ו (ב) ~~שט~~ לי' (261) לש' רש"י למשנה בשנויים קלים
 ש"י שעל הרי"ף. והפסקה, ותכלת.. לכריש'ין: נמצאת גם במדרכי מה' בנעט וקדפ' וילנא
 ו"י (263) מחוץ ל-ו (ב) (264) ט"ד (265) ונו' בו ביה"ש (266) בגל' (267) ונו' שט קגל' עי"א:
 ונמא לקיצין' (268) מחוץ ל-ש (269) ו (ב) שהם מחבבי' אוכס (ר) ~~אח~~ (270) ו (ב) אוכס (ר)
 ו' רש"י שט, אנשים ער'ים ומחבבין מצוה' (271) ו (ב) נו': מעט' (272) ו (ב) לי' (273) השמטה
 סופות (274) השמטה בגלל דמיון ~~הכסף~~ (275) ותוקן בה"ש (276) ט"ס (277) ונו' ביה"ש
 (278) ואולי הכוונה: ואי' = ואיתא (280) ונו' ביה"ש (281) נשטט בט"ס (282) ונו' בחלקו בריוח
 ובחלקו ביה"ש (283) ר' להלך בת"ג לשורה 49 ונשתרבק כאן בט"ס בגלל שויון סופות לאחר התיבה
 אולי ט"ס (285) ללא סטק ט"ס (286) ו (א) זה מזה (287) מחוץ ל-ש (288) ו (ב) שלא קרא (289) ו (ב)
 וט כעוסק (290) לש' רש"י (291) כה"ג בספר המשניות ובכ"מ, אולם לפנינו בגמ': יטה' ור'
 (292) אוכס (ר) לי' (293) ו (א) צדקיהו והוא ט"ס (294) ו' מתני'. בערב וטו כל אדם על צדיהן
 וכ"ז כלש' רש"י שעל הרי"ף (295) כה"ג בכ"מ אולם לפנינו בגמ' וכן גם בס' המשניות: קורא
 דק"ס אות ת' (296) אוכס (ר), בין, ואולי ^לל: הן' (297) אוכס (ר) הן' (298) ו (ב) 4 אחרי
 ין הולך בין יושב בין עומד. והשוה לש' שעל הרי"ף (299) ט"ד (300) נכפל בטעות (301) ט"ס,
 : ביום' (302) נשטט בט"ס (303) ב-ו (ב) נכתב תחילה: הראשו' ונמחק ותוקן בגל' (כנר' עי"א):
 (304) משמעות בטוי זה כאן לא ברורה (305) נשטט בט"ס (306) וכה"ג בד"ח (307) מחוץ ל-ו (ב)
 ק' ט"ס (309) מחוץ ל-ש (310) חזר - בט"ס - על האמור אחר, בהש' כינו' דלפני כן (311) ט"ס
 עי"א (313) ונשמטה כאן ~~ש~~ (שלה שלמה שבסוף העמוד, ובר"ח אי' (314) מחוץ ל-ש (315) אוכס (ר)
 י"א: הרבה' (316) ו (ב) שמאריכי' (317) וכנר' ט"ס (318) ט"ס בגלל דמיון הביטויים, ולי'
 (319) ונשמט כנר' בט"ס (320) יתכן שבהשפעת האמור לפני כן: ברכת הפירות טעה הסופר והשתבש
 (322) כנ"ל עי"א (323) לש' רש"י (324) אוכס (א) ד"ש אוכס (ר) ושלא (325) ש' נו': וברכת' ~~נמצאת~~
 מצות' בהשמטת ו"ו החיבור. (326) בגל' עי"ע (327) ט"ס (328) מחוץ ל-ש (329) ונו' בגל'
 כנראה, בט"ס (331) כנראה ט"ס (332) השמטה בגלל שויון סנפות (333) ונו' עי"א ביה"ש
 ש- (335) ונו' כנראה בט"ס (336) מחוץ ל-ו (א) (337) מחוץ ל-ש (338) ט"ס (339) ונכפלו כאן
 האמורים ^לל: כן באותה פסקה אחרי תיבה, התורה' (340) מחוץ ל-ש ול-וט בגל' (341) בגל'
 נראה בט"ס (343) ונו' כדילוג על שורה שלימה, וכל החסר נו' בגל' (345) השמטה בגלל דמיון
 בגל' (347) נו' בט"ס מתוך שגרת הנדון וחזר הסופר והמשיך כתיב ונו' (348) נו' עי"א ברווח'
 (349) ונו' בו בל' (350) מחוץ ל-ש (351) וט עליהם (352) ב-וט' נו': בתורה' (353) לש' רש"י
 (פסקו (355) ואולי ט"ס במ': נא. ונו' למעלה עי"א: בו"ו (356) וכנר' ט"ס מתוך דמיון

נספחים

- א. השוואת ד"ש לב"י ל
- ב. השוואת ד"ו ל- ד"ק
- ג. הגהות שבשוליים

א. נסחים זהים בכ"י ל וג-ד"ש

דף	לפנינו	כ"י ל וב-צ"ש	הערות
3	קורין את שמע בערבין	לי'	וכן לי' גם ב-ג(ב)
34	וכדברי האלפס"	לי'	
	אנן	אנו	גם ב-אוכס(א): אנו
37	אותו	לי'	
	בבית הכנסת	לבית הכנסת	
38	של בית	דבית	
39	כש"ביל מזיקין	מפני המזיקין	
	מדקאמר	כדאמר	
40	שאין לברך כלל	שאין לברך	
42	ק"ש בבית הכנסת	ק"ש	וכן לי' ב-ג(ב)
45	לקליא	לילה	גם ב-אוכס(א): לילה
	וראבי"ה	ואבי"ה	" " :ראבי"ה
1	דמשום	ומשום	גם ב-ג(ב): ומשום
	תחילה	לי'	ב-ל יש כאן אות אחת בלתי ברורה וב-ד"ש לי' כלל
2	קודם	אקודם	ב-ג(ב) תלויה האות ,א' ביה"ש
3	בתרי	כתרי	גם ב-ג(ב): כתרי
7	דעיקר גאולה מצרים שחרית	לי'	השמטה בגלל שויון
8	וגו'		
	ונכון לה הר ולהחמיר	וסוב לזהר	
	בספר שלו	לי'	
9	גאולת	גאולה	וב-ג(ב): גאול'
11	רתקנו	דתקנו חכמים	
12	ה"ל	חשיב	
	הפסק	הפסקה	בבט ב-ג(ב) וב-אוכס(א): הפסקה
	ולעסוק	ושלא לעסוק	
	והתפלל	לי'	
	פרש"י	לפני הקונס'; ד"ש: ע"ה	
14	לכמטא	לזכי מטא ד"ש בכי מטא	וב-ג(ב): כי מטא
15	כשעשן	שעשן	
	קרא	קראי	
	למתפלל	לי'	
16	הכותל	הקיר	

לי, ונו"ג, אל הקיר

דברים

הקבוע

בבית הכנסת

לי

17 או בימה ש"ק אלמבר"א

אין מפסיקין וכן בימה שקורין

אין מפסיקין

אלמבר"א-אין ל: מפסיקין ד"ש מפסקת ר' גם שבלה ב' (שנויים ותיקנים)

בסוטה

לי

18 באמיה

בפני

תפילה

תפלתו

פר"ת

ל: פר"ת; ד"ש פר"ת ר' חננאל

20 ונאח אף

ל: ונר' גם ד"ש גם לנו יש

פרש"י

פ"ה

21 במערב

לי

הדר

מהדר

הם

התם

27 דבשביל

שבשביל

28 כנישתא אחריתי

בית כנסת אחר

29 דאמילו

ואפילו

הציבור

ציבור

30 לבית

בבית

31 לפתח

לי

33 אדם

בני אדם

אסור

לא

תפילה

בתפילה

35 זוהי

זוהיא

36 פרש"י

פ"ה

דאין

ש"אין

38 ואילך

לי

39 אע"ג

ואע"ג

דלענין

דלגבי

גיטין

גט

שבתא

שבת

40 הקדוש

לי

הר"ר יצחק

לי

ראיתי את מורי הר"ב בפתח

אני ראיתי רבי

יהודה חסיד ואת מורי הר"ר

יהודה חסיד שהיה

אברהם שהיו קורי

קורא

42 וכן דנתי לבני רבותי

לי

והורו

וכן הורו

גם ב-ג(ב): זוהיא

שורה	לפנינו	בכ"י ל וב-ד"ש	הערות
43	כו' ...	לי'	
44	סמוך... מיד	לי'	
45	מיד	לי'	
46	הלכה	לי'	
	הוא	לי'	
47	כו'	לי'	
	אכמי' בתפילה	לי'	
48	כמו כן	לי'	
	ראב"י העזרי	אבי"ה	וכן ב-ג (ב) לי' : העזרי"
1	כדמ' לעיל	לי'	
2	לאחריה	לאחר	
	דפסוקי	פסוקי	
	כגון... הלל:	לי'	
	פרש"י	פ"ה	
	בהש' כיבנו	השכיבנו	גם ב-ג (ב) : השכיבנו
4	מאריכין	ומאריכין	" " : ומאריכין
	וכמה.. ובסוכות	לי'	
	אחת ארוכה ואחת קצרה	ארוכה וקצרה	
5	דהכל	הכל	גם ב-ג (ב) וב-אוכס (א) : הכל
	אשכחן	אשכחנא	
6	והמצות	לי' : ברכת המצוה, ד"ש : ברכת המצו'	
	לי'	שהן קצרות	
7	כו'	לי'	
	כדמפ'	לי'	
8	בערבית	ערבית	
10	דאינ' פוטר	ל: דאינו פטור, ד"ש : אינו פטור	ר' גם פבלה ב' (שד"ץ ותיקונים)
11	ברכת	ברכה	
	מבנתורה	בדברי תורה	גם ב-ג (ב) : בדברי תורה
12	לאחר	אחר	" " : אחר
	או יותר	לי'	
13	תורה	תלמוד תורה	
	שאינו	שאיין	
	חייב אדם	אדם חייב	גם ב-אוכס (א) : אדם חייב
	כו'	לי'	
16	ללמוד	ללמוד תורה	
	פוטר	פוטר	
	נהוג	נהגו	

הערות	בכ"י ל וב-ד"ש	לענין	מקור
	אך	אבל	18
	הכל ברכה אחת	ברכה אחת	19
גם ב-ג(ב) נו' : נא	והערב נא	והערב	20
	ודעתו לומר	כדי לומר	21
	ואמר	ואומ'	22
	והר"מ מאייברא אומר	ומי היה אומר הר"מ מאייבר"א	23
	אם	דאם	24
ונשמט בגלל שויון סופות	לי'	בטוב מהו כגון ש יודע	25
ר' גם טבלה ב' (שנויים ותיקונים)	לי'	אחר שהוא יודע בטוב שהוא יין	26
		או כגון שהיה יודע שהוא י"ט וסעק	27
		וכיון שלא יצא צריך לחזור. וכן	28
	יש פוסקין	לי' ז	29
	וצריך	שצריך	30
	לי'	גם	31
	פי'	פסק	32
	שלא פירש	ש לא פסק	33
	וכן כתב	וכן פסק	34
גם ב-אוכס(א) : אבי"ה	אבי"ה	ראבי"ה	35
	לי'	ולניהם כאחד טובים	36
	דיעבד	בדיעבד	37
גם ב-ג(ב) : דפשיטא	דפשיטא	דפשיטין	38
	מוכח	מוכיח	39
גם ב-אוכס(א) : דאין ברכות	דאין ברכות	דברכו' אין	40
וליי' בכל המקורות	אם	לי'	41
ובכל המקורות: פסקינן	קיימא לן	פסקינן	42
	משמע	משחמע	43
וכן לי' ב-אוכס(א)	לי'	בש"ביל אריכו' הדל"ת	44
	הוה	היה	45
גם ב-ג(ב) וב-אוכס(א) : אומרי'	אומ'	אמרי	46
	שט שמים	עול מלכות שמים	47
	ילך	הולך	48
גם ב-ג(ב) : דר' מאיר	דר' מאיר	ר' מאיר	49
גם ב-אוכס(א) : לאבי"ה ולי', העזרי"	לאבי"ה	לראבי"ן העזרי"	50
	יותר	גדול	51
	אסור	אין	52
	שהתפלל	ש"מתפלל	53
	ואין	ואמ' דאין	54

שורה	לפנינו	בכ"י ל וב-ד"ש	הערות
45	לכרוע	לכרועין	
	ברכו	לכ"י	וכן ל"י גט ב-אוכס (א)
48	צדיק	מניין	גם ב-ג (ב) וב-אוכס (ר) : מניין
	שימתיך	ימתיך	גם ב-ג (ב) : ימתיך
49	למען תזכרו	ד"ש של תזכרוך	
	נשמע	נשמע	
	את	לכ"י	
2	בראשו... אבלה	לכ"י	
	לכ"י	כר"י עיין במטבת שמחות	
4	במש"נתינו	במשנה	
	מי' אנן	מיהן כיון	
	אין אנך	אין אנו	
	כלום' אנך מכוין בכל שעה	לכ"י	ואי' בל יתר המקורות
7	ברכה	לברך	
9	כסליתו	לכ"י	ואי' בכל יתר המקורות
	ומ"ם	ומ"ם	
10	לכ"י	בין עיניך	
1 1	לאות	והיו לאות	
	שאינו	שאיך בה	
12	לכ"י	פלית	
	מציצית	לכ"י	ואי' בכל כה"י (ולכ"י ב-דפ')
	היה	לכ"י	ואי' בכל יתר המקורות
	דאפי' מכאן	לכ"י	" " " "
	אינו	דאינו	
	דמצינו	שמצינו	גם ב-ב : שמצינו

שורה	למנוח כ"ו	ד"ש	הערות
34	לוי	מאימתי	כותרת בראש הפרק
	אל בעית אימ'	אל בעית אימ' טיפא	והתייגה, סימא"א"י בכל כה"י, וכה"ג בגמ'
35	ולא דבנן	אלא דבנן	גמ"ב-ג(ב): אלא
	דאיתא רבנן	דאיתא לרבנן	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
37	קדום	קדום לכן	" " " " " " " "
38	דק"ש של בית הכנסת	דק"ש של בית הכנסת עיקר	ונשמט, ענד, בט"ס
	דאד	כדאד	
	ואט היה	והיה אם שמע	שיבוש ב-ל
39	ולאחריה	ושתיים לאחריה	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל כה"י
	כדתנא	כדתנן	וזו משנה, גם בכל יתר כה"י: כדתנן
40	שלפני המטה	לפני מטתו	וחלף בגמ', סמון למטתו. וקלל כה"י כמו ב-ל
	פסק	פסק רבינו יצחק	ובכל כה"י כמו ב-ל
41	דקאמ'	דאמ'	ג(א) אוקם(א): דאמ' ג(ב) ב: דקאמ'
	תפילה	התפילה	גם ב-ג(ב): התפילה
42	ק"ש שניא	ק"ש	כמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
43	בתרומתן	בתרומה	גם ב-ג(ב): בתרומה
	דחאי	כהני	וכמו ב-ד"ש כה"ג ובכל יתר כה"י
46	השיבנו	השכיבנו	ש"ס ב-ל
2	פסק	וכן פסק	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
3	הילכות	הלכת'	
4	יוחנן	יוחאי	ש"ס ב-ל
	דקרא	דומן	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
6	משעה	דמשעה	" " " " " " " "
8	ולספר	מלספר	" " " " " " " "
	גאולה	גאולה	" " " " " " " "
9	לתפילת של	לתפילה של	" " " " " " " "
	גאולה ש'חרית	ש גאולה של ש'חרית	וכמו ב-ד"ש כה"ג ב-ג(ב)
10	לתפילה ש'חרית	לתפילה של ש'חרית	" " " " " " " "
	עינו	עינינו	ש"ס ב-ל
	לי'	תיקנו.. היו	ונשמט ב-ל בגלל דמיון סופות
14	ראשו	ראשה	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
	לי'	וזה	ואי' גם בכל יתר כה"י
	במזרח	למזרח	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
16	דכת'	שנאמ'	ובכל כה"י: שג'
17	אין מפסיקין	אין מפסקת	ובכל כה"י כמו ב-ל
	פרק	בפרק	ונשמט בשניהם לפני כן: בסוטה

פ' סורה	שמות	ד"ש	הערות
18	לעניים	לענין	ט"ט ב-ל
	בוויצי	בוצי	ג(א): בוויצי; שאר כה"י: בוצי
19	לי'	אף כבתי כנסיות שלנו	ואי' בכל יתר כה"י
	ומאריך	והיה מאריך	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
	היה שום אדם	היה בא שום אדם	והתיבה, בא' לו' בכל כה"י
20	ונר' גם לנו להחמיר	גם לנו יש להחמיר	ובכל יתר כה"י: ונאה גם לנו להחמיר
21	לי'	נר' כמי שכופר במת שהציבור מתפללין ולי' גם בכל יתר כה"י	
22	אורבה	דאדרבה	וכמו ב-ד"ש כה"ג בכל יתר כה"י
23	משחחויס במערב	משחחויס למערב	" " " " " "
24	מהדר אקיה כו'	מהדר אקיה לבי כנישתא כו' ד"ש הוא כלש' הגמ', אולם בכל כה"י לי':	
			לבי כנישתא'
25	לי'	שאנו במערבו ש ל ארץ-ישראל ואי' בכל יתר כה"י, ובהט: במערב'	
			רק ב-אוכס(א): במערבו'
26	דכתיב	ש"נ'	ובכל כה"י כמו ב-ל
28	לביה הכנסת אחרת	לביה כנסת אחר	ג(א) ב: האחר' ג(ב) אוכס(א): האחרת'
29	לי'	טוב לו להמתין	ובכל יתר כה"י אי'
30	מאחר	דמאחר	אוכס(א), מאחר' כל יתר כה"י: דמאחר'
31	לי'	שעור ב' פתחי'	ולי' גם בכל יתר כה"י
	שיתייעב דעתו	שתחיישב דעתו	וכמו ב-ד"ש כה"ג ב-אוכס(א)
33	דחוח	דהוי	" " " "
	כ"ש	וכ"ש	" " " " ביהר כה"י
34	שעוכל	ש"י וכלו	" " " " " "
	לי'	וגריס בלחיש	ואי' בכל יתר כה"י
37	אלא צריך	צריך	והתיבה, אלא' אי' בכל כה"י
	צריך לקרות	או צריך לקרותו	להתיבה, או' לי' בכל כה"י
38	לי'	ויותר טוב הוא לקרו' פעם והוא המשך לש' התוס' ח' ע"ב ד"ה	
		שליש' בחרגומו מבלשון עברי ואפילו ולי' בכל כה"י	
	מכיון	מכיון	ט"ט ב-ל
39	לי'	מן המובחר	לי' בכל כה"י ונו' בגל' ב-ג(ב)
40	לי'	ר'	ובכל כה"י: רבינו הקדוש' ותיבה, הקדוש'
			לי' בשניהם
41	עסקינן	עסוק	ג(ב) אז עסוק; ג(ב) קעסוק; אוכס(א) עסיק
	מלמדין	דמלמדי	וכמו ב-ד"ש כה"ג ביהר כה"י
43	אכסניא	אכסני	ג(ב): אכסניא'; יתר כה"י: אכסניא'
44	וק"ש	לקריח ~~שם~~ שמע	וכמו ב-ד"ש כה"ג ביהר כה"י ובגמ' לפנינו
46	דפסקינן	דהכי פסקינן	אוכס(א): דהא פסקינן; יתר כה"י: דהכי
			פסקינן'

וביתר כה"י אי'	שלא	לי'	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	בתפלת יוצר	ביוצר	47
" " " " "	בתפלת ערבית	בערבית	
ונכפל בש"ס ב-ל	שם שבע	ש"ס שם שבע	1
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	לא קחש"ב	לא קא חשיב	
ביתר כה"י ואחרונים, האחרונים, אחרונות	ואחרונים	אחרונים	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	אינו	אינה	2
וכן לי' בכל יתר כה"י	ע"כ	לי'	
ונשמט ב-ל בש"ס	השכיבנו	לי'	3
ואי' בכל יתר כה"י	כגון אמת ואמונה	לי'	
והוא ש"ס ב-ל	נש"אות	קטנות	5
ביתר כה"י, לקצר כגון ברכות קצרות	לקצר ברכות קצרות כגון	לקצר ברכת הפירות	
כגון ברכת הפירות והמצוות	ברכת הפירות וברכת המצוות	ברכת המצוה שהן	
גם ביתר כה"י וב-ג (ב) נו' בגל'	לחתום בברוך ושל לא לחתום	לי'	6
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	בשחרית	שחרית	7
ונשמט ב-ל כגלל שויון סופות	ופסק... בת"רח	לי'	10
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	ק"ש	לק"ש	
ובכל יתר כה"י: ילמוד	למד	מלמד	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	אבל	אלא	11
ובכל יתר כה"י לי' כלל	דאשר	אשר	
ש"ס ב-ל	כשמשכים	כשמשכוה	
ג (ב): בדברי תורה; יתר כה"י: בתורה	בתורה	בדברי תורה	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	לומדים	למדיון	12
וביתר כה"י אי'	חצי	לי'	
ונשמט ב-ל כגלל שויון סופות	שצריך... בסוכה	לי'	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	דכל	כל	13
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	לאכילה בסכה	אכילת אכ' ¹⁰	14
" " " " "	שחרית	בשחרית	15
" " " " "	ואלו דברים	ויש דברים	17
לי' גם ב-ג (ב) (ונו' בו בגל')	שארם	לי'	
וכמו ב-ד"ש כה"ג ביתר כה"י	שמחזירין אותו	שמחזירין	21
" " " " "	חיה יודע	יודע	
אולם גם ב-ג (ב): ואמר	ואמ'	ואומ'	22
וכמו ב-ד"ש כה"ג ב-ג (ב)	יכול לחזור בו	יצא	
וכן בחתימת י"ט אם טעה בין			
מקדש ישראל והזמנים ואמ'			
ואי' גם ב-ג (ב)	השבת וחור בחור כדי דיבור	לי'	
	יצא אחרי שהוא יודע בטוב שהוא י"ט		

שורה	כ"י	ל	ד"ש	הערות
25	ובטפר		בספר	אולט גס ב-ג(ב): ובספר
	וה"ר		והר"ם	ט"ס ב-ל
28	ט"ע מעמודין		סוף פרק אין עומדין	וצ"ל כמו ב-ד"ש וכה"ג ביתר כה"י (אולט ב-או
				(ה) היה כתוב תחילה, מעמידין ונמחק ונכתב
				מעליו עי"א: (עומדין)
	לי		כתב	נשמט ב-ל, כנר' בט"ס
	לי		שלא לאומרן	ג(א): ,שלא לומ', יתר כה"י: ,ולא לאומרן'
	לי		וכתוב לחיים ובספר חיים	ואי' בכל יתר כה"י
32	מעכבוד		מעכבות	ט"ס ב-ל
	לי		מפני היראה	ואי' בכל כה"י
	מפניו		מלפניו	ברב כה"י: מלפניו
	כבוד		הכבוד	בכל המקורות: הכבוד
	ובט"ק		ופ"ק	ברב כה"י מקב' א: ופ"ק
33	דמפני		מפני	ובכל המקורות: מפני
33	לי		לספר	ואי' בכל המקורות
34	והלכה כרבי		דהלכה כרבי	ובכל המקורות: דהלכה
	לי		ולא מחבריו	" " אי"
35	וכמפיק		וכוחיה	שיבש ב-ל
	כמה		מה	בכל כה"י, מה'; רק ב-ד"ק וב-ד"ו: ,כמה'
36	ש"ל		לא	ובכל המקורות: לא
	יקראינה		יקראנה	
37	לבן		לבבך	ט"ס ב-ל
	לי		מפר'	ואי' בכל המקורות
40	וקרא		ויקרא	ובכל המקורות: ויקרא
	ולכשיגיעו		ולכשיגיע	בו, ולכשיגיע' וביתר כה"י: ,ולכשיגיע'
41	משיב		ומשיב	ובכל המקורות: ומשיב
	משם		משום	גס ב-אוכס(א): ,משם' ובכל יתר המקורות: ,משום'
43	לי		לתפילה	ואי' בכל יתר המקורות
45	באותה		באותם	ביתר המקורות: ,באותן' או ,באותם'
47	לי		לה	וביתר המקורות: ליה (רק ב-ו(א): לה)
	לי		רשב"ל	ואי' בכל המקורות
48	לי		פיר' הקונ' דאם יש לפניו	וכן לי' גס ב-ב וב-אוכס(א) ושם נו' בגל'.
			תוך ד' מילין	והשמטה היא בגלל ש ויון סו פות
49	לאהבת		לואהבת	ט"ס ב-ל
1	לי		הוא	ואי' רק ב-ו(ב)
	רוחן		רוחן	ט"ס ב-ל
3	לי		ראשו	ואי' בכל המקורות

ד"ר

הערות

ד"ר	כ"י	ל	ד"ר	כ"י	ל
נר' דכיוהרא	5	נר' דכיוהרא	נר' דכיוהרא	5	נר' דכיוהרא
מכאן	7	מכאן	מכאן	7	מכאן
אין		אין	אין		אין
לי		לי	לי		לי
בברכותיה	9	בברכותיה	בברכותיה	9	בברכותיה
הוי הפסק	12	הוי הפסק	הוי הפסק	12	הוי הפסק
י"כ	13	י"כ	י"כ	13	י"כ
ואחר כך	13-14	ואחר כך	ואחר כך	13-14	ואחר כך
ובכל יחד חמ' ורורות: נר' (ד"ק ד"ו מיחזי) כיוהרא		ובכל יחד חמ' ורורות: נר' (ד"ק ד"ו מיחזי) כיוהרא	ובכל יחד חמ' ורורות: נר' (ד"ק ד"ו מיחזי) כיוהרא		ובכל יחד חמ' ורורות: נר' (ד"ק ד"ו מיחזי) כיוהרא
ובכל המקורות (מחוץ ל-אוכס(א)) ומכאן		ובכל המקורות (מחוץ ל-אוכס(א)) ומכאן	ובכל המקורות (מחוץ ל-אוכס(א)) ומכאן		ובכל המקורות (מחוץ ל-אוכס(א)) ומכאן
ל-ד"ק ד"ו (ד"ו) ז"א יכו		ל-ד"ק ד"ו (ד"ו) ז"א יכו	ל-ד"ק ד"ו (ד"ו) ז"א יכו		ל-ד"ק ד"ו (ד"ו) ז"א יכו
ול"י גט ב-ב וב-אוכס(א) והושמטה היא בגלל שריו		ול"י גט ב-ב וב-אוכס(א) והושמטה היא בגלל שריו	ול"י גט ב-ב וב-אוכס(א) והושמטה היא בגלל שריו		ול"י גט ב-ב וב-אוכס(א) והושמטה היא בגלל שריו
טופות		טופות	טופות		טופות
וא"י בכל ביתר המקורות		וא"י בכל ביתר המקורות	וא"י בכל ביתר המקורות		וא"י בכל ביתר המקורות
ג(א) ב הדפ' הויא הפסקה; אוכס(א); הפסק' היא		ג(א) ב הדפ' הויא הפסקה; אוכס(א); הפסק' היא	ג(א) ב הדפ' הויא הפסקה; אוכס(א); הפסק' היא		ג(א) ב הדפ' הויא הפסקה; אוכס(א); הפסק' היא
ג(ב): הוי הפסק		ג(ב): הוי הפסק	ג(ב): הוי הפסק		ג(ב): הוי הפסק
ט"ס ב-ל		ט"ס ב-ל	ט"ס ב-ל		ט"ס ב-ל
ביתר המקורות: ואחר כך ג(ב): ואחר נטילת ידיים		ביתר המקורות: ואחר כך ג(ב): ואחר נטילת ידיים	ביתר המקורות: ואחר כך ג(ב): ואחר נטילת ידיים		ביתר המקורות: ואחר כך ג(ב): ואחר נטילת ידיים

ג. השמות המיושנים וס"ד ב-ד"ש בהשוואה לכ"י ל

שורה	כ"י	ל	ד"ש	הערות
4	קמא	בתרא		ביתר כה"י: קמא
9	לתפילה של ערבית	לי		השמטה בגלל שויון סופות
19	זבן	לי		ואי' בכל כה"י
20	נראה ככופר במי	לי		וכן לי' ב-ג(א) אולם אי' בכל יתר כה"י
	שהציבור מתפללין לו			/
22	אפי'	לי		ואי' בכל כה"י
	ול"ג	ונ'		ובכל כה"י: ול"ג
29	של רצון	עת רצון		" " : של רצון, והעתק בגלל ב-ד"ש ממתחת יק?
				המסקנה
	בשעה	בשעה		גט ב-ג(ב) וב-ב: בשעה
40	דצוה	צוה		ובכל כה"י: דצוה, ש' צורה
41	נ"ל	נר'		" " : נ"ל
42	ובספר החכמה	ובספר החרומה		ובכל כה"י: ובספר המצוות
43	כחדא	כהדי'		" " : כחדא, בהדא
44	כי'	לי		ואי' בכל כה"י
1	על	עד		ס"ד. בכל כה"י: על
10	דאינו פטור	אינו פטור		ובכל כה"י: דאינו פטור
11	אבל	אלא		" " : אבל
14	וי"ל	דיש לומ'		" " : וי"ל
17	המראה	לי		ול"י גט ביתר כה"י
19	בלא	א"ל		ש"ס ב-ל ב"מ: בוצ"ו' ונשמט לגמרי ב-ד"ש
26	בהם	להם		ונר' כט"ד ב-ד"ש
27	אף	לי		" " "
	בהמלך	במלך		ובכל כה"י: בהמלך
30	יצא	לי		ואי' בכל כה"י
34	דחלכה כחכמים	לי		גמ' כהלכה כה"י: וכך לי' ב-ב, וההשמטה, כנר', בש"ס
35	אחא	נחמן		ובכל המקורות: אחא' ורק ב-ב: נחמן
36	נחמן בר יצחק	נחמן בר אחא		" " : נב"י' וכה"ג ביר'.
39	ובעינן כוונה בפסוק ראשון	לי		השמטה בטעות בגלל שויון סופות
	בתראא	בתרא		ונר' בטעותו של הסדפיס או המגיה
43	דמשע לי	דמשע		לי' לי' בכל יתר המקורות
	לעצמו	לי		וביתר המקורות: לבדו
44	הברכה	ברכה		" " : הברכה
48	עד	לי		ואי' בכל המקורות
	ושהה	ושהא		
12	ברכות	לי		וכן לי' ביתר המקורות

א. בטחים זהים בשני הדפוסים (בהשוואה לכה"י מקב' ר)

ש ורה	בכה"י	בדפוסים	הערות
34	ש'נטמאו	כהנים שנמאו	
	והעריב	והעריבו	במקורות מקב' א לי' לכל הפיסקה
	עבר	עובר	
	שקדש היום	ש'קדש היום מספק	
35	ו (ב) וט ש בתרומתן	לי'	וכן לי' ב-ו (א) וב-אוכס (ר)
36	ו (ב) וט ש אנן ו (א) אוכס (ר) אנו	אנו	
39	בש'ביל	משום	
40	לי'	בק"ש שלפני המטה	ואי' ב-ש ובכל המקורות מקב' א (ד"ש במ' המטה' - מסתו')
41	אותו	אותה	
	רגילין לומר	קורין	
43	כהנך	כהני	אולם ב-ש ובמקורות מקב' א': כהני (ל: כחאי)
44	ו (א) אוכס (ר) ש'בר"ק ו (ב) רי' פ' ר"פ	ר"פ	בכל המקורות מקב' א: פרק
45	ו (א) אוכס (ר) המאחרים ו (ב) המאחרים	המאחרים	בכל המקורות מקב' א': והמאחרים
	שהמאחר וט דהמאחרים ש המאחרים		
	ו (א) אוכס (ר) לקרוא ו (ב) וט	לקרוא	ג (א): לקרות
	ש לקרות		
1	ו (ב) מש וט וט דמשום ו (א) אוכס (ר) ש ומשום	משום	ג (א): דמשום
	ו (א) ו (ב) תחילת זמן וט ש	עת	ג (א): תחילה זמן
	תחילה זמן אוכס (ר) זמן תחיל'		
	ו (א) ש וחש"ר מקוצ"י ו (ב) ואומ' רבי' ש'מואל וט אוכס (ר) רבינו ש'משון מקוצי		בכל המקורות מקב' א: והש"ר מקוצ"י
	רבינו ש'משון מקוצי		
2	הנך	הינך	גם בד"ה תוקן ל, הנך'
	מסק	פי'	
7	ויתפלל	ומתפלל	
	דאישתכור. נעש שיכונק'ם והיו	דאי שתי משתכר והיו	וכ"ז לי' ב-ש ובכל המקורות מקב' א. ונר' שהמביא לביה"ש טעה ושיבש
	יש'נים	ישן	
	אמר מר ק"ש ש' ערבית	לי'	וכן לי' ב-ש ובכל המקורות מקב' א
	תחילה ואח"כ תפילה		
	כו'	לי'	ואי' ג' בכל המקורות מקב' א
8	בני ישראל	לי'	" " " " " "
9	גאולת	גאולה	
	לתפילת	לתפלה של	

רה	בכה"י	בד וס"ס	הקורות
לתפילת של ערבית	לתפילת של ערבית	לתפילת ערבית	לתפילת של ערבית
ו(א) וט אוכס(ר) בשקות היו ש	ו(א) וט אוכס(ר) בשקות היו ש	היו בשדה	בכה"י מקב' א: , בשדה היו' , וב-ד"ש
היו בשדות ו(ב)שדות היו להם	היו בשדות ו(ב)שדות היו להם		בשדות' היו'
ה"ל קבל	ה"ל קבל	ה"ל	ול' ב-ש ובכל המקורות מקב' א
רב	רב	רב יהודה	בכל המקורות מקב' א: , רב' , וכח"ג בגמ'
במערב או במזרח	במערב או במזרח	במזרח או במערב	אולם ב-ש ובמקורות מקב' א ^{כח} הבא בדפ'
תשמישו	תשמישו	תשמיש	גם ב-אוכס(ר): תשמיש
כשישן עם אשתו	כשישן עם אשתו	כשמיטב עם אשתו	
וכן מוכחי קראי	וכן מוכחי קראי	כדמוכחי קראי	בכל המקורות מקב' א: כדמוכח
לי'	לי'	אבא... מפסיק:	ב-ו(ב) וב-וט נז' קגל' ואי' בכל
ו(ב) למתפלל ש'ל/יהא	ו(ב) למתפלל ש'ל/יהא	שלא יתפלל	המקורות מקב' א
וט שלא יתפלל	וט שלא יתפלל		ובכל המקורות מקב' א: למתפלל ש'לא
דבר	דבר	ודבר	יהא
ור"י	ור"י	ור"י היה	ובכל המקורות מקב' א: ור"י היה
לי'	לי'	והיה מאריך בתפילתו עד	ואי' גם ב-ש ובכל המקורות מקב' א
ש'ום אדם	ש'ום אדם	שיצאו כלם	בכל כה"י לג' , בא' ורק ב-ד"ש:בא שום אדם
ונאה	ונאה	ונכוך	
פרש"י	פרש"י	ד"ק פי' הקונטרס ד"ו	גם ב-ל וב-ד"ש: פ"ח
		פירש בקונ'	
אוכס(ר) במזרח, יתר כה"י: למזרח	אוכס(ר) במזרח, יתר כה"י: למזרח	במזרח	
במערב	במערב	לי'	
ו(א) כמו ו(ב)למי וט במעמ	ו(א) כמו ו(ב)למי וט במעמ	במי	
אוכס(ר) ש במי	אוכס(ר) ש במי		
ו(א) ו(ב) וט ול"ג אוכס(ר) ^{לג}	ו(א) ו(ב) וט ול"ג אוכס(ר) ^{לג}	ואינו נראה	ובכל כה"י מקב' א: ול"ג
נהיר' ש ולא נר'	נהיר' ש ולא נר'		
הם	הם	לדידותו	
ו(א) וט אוכס(ר) ש היו ו(ב)היו ש'היו	ו(א) וט אוכס(ר) ש היו ו(ב)היו ש'היו		
ו(א) אוכס(ר) במערב ו(ב) וט	ו(א) אוכס(ר) במערב ו(ב) וט	במערבה	
ש במערבו	ש במערבו		
ו(א) ו(ב) וט אוכס(ר) וכתי' ששנ'	ו(א) ו(ב) וט אוכס(ר) וכתי' ששנ'	דכתיב	בכל כה"י מקב' א: דכתי' ; ד"ש ש נ'
כן	כן	כן	ובכל המקורות מקב' א"י: כך
ו(א) וט דאם ו(ב) אוכס(ר) ש דאי	ו(א) וט דאם ו(ב) אוכס(ר) ש דאי	דאי	" " " " : דאם
אי מנח	אי מנח	אם מנח	ברב כה"י מקב' א: אצמ מנח
פתח אחר	פתח אחר	פתחא אחרינא	בגמ' (ח ע"ב): פתחא אחרינא
לבית הכנסת	לבית הכנסת	בב"ק	ובכל המקורות מקב' א: לב"ח

הערות	בכח"י	בכח"י
	היינו בשעה	ע"ה
גם בדפוס ראוא, הכביר, אולם בד"ח תוקן	הכביר לא ימאס	יב"ס לא ימאס
הרבים. כל הפיסקה לי' במקורות מקב"א.	(א) וט אוכס (ר) קנורטו (ב) ענרמח ונרם	
כל הפיסקה כנ"ל	פתחים ממש	זחים
ובכל המקורות מקב"א: ול"נ	(א) ולצ' ו (ב) ונלר"י וט אוכס (ר) ולא נהיר' לר"י	(א) ולצ' ו (ב) ונלר"י וט אוכס (ר) ולא נהיר' לר"י
	ש ול"נ לר"י	ש ול"נ לר"י
	דעתו עליו	נתו
	נראה	יא"י
גם במקורות מקב"א: קזא, חזא והחזא	(א) חזא ו (ב) חזא להחזא גברא	(א) חזא ו (ב) חזא להחזא גברא
(אז: להחזא) גברא	כס (ר) וחזה לזה שחזייה לשהוא גברא	כס (ר) וחזה לזה שחזייה לשהוא גברא
	הרוקח	קח
	מיחדר	נדר
וכן לי' גם בד' ראיה ובד' קרקא אולם	לספר	וור לספר
אולם נו' בדפ' המאוחרים		
	פרש"ן ז"ל	רש"י
בכח"י מקב"א א"ז, דאין' אולם ב-ל ובד"ש	שאין	אין (ו (ב) שאין)
שאין' ובכל המקורות מקב"א: צריך'.		
ול' בכל כח"י מקב"א א אולם אי' ב-ד"ש	ויותר טוב לקרות עם ג'	ל')
	בתרגומו מבלשון עברי	
	ממנחה	(א) וממנחה ו (ב) ש המנחה
		אוכס (ר) במנחה
גם בכח"י מקב"א א לי' אולם אי' ב-ג (ב)	לי'	ן המובחר
בגל' וב-ד"ש		
	ש לא יאכלו	ל תאכלו
	שיחזרו	תנמרו (אוכס (ר) כס"ס דתרגמו)
וכן לי' ב-ל וב-ד"ש	לי'	ר"ר יצחק
	מורי רבי	ת מורי הר"ר
	לי'	ת (ו (ב) לי')
	ובס' מ"ג	מפ' המצור
	דנתי	כן (אוכס (ר) לי') דנתי
וכ"ז לי' גם בכל המקורות מקב"א א (ואי	לי'	תני' בין הכלת... חמור חברי
רק ב-ג (ב) בגל' (ו ר' ח"ג		
	לקצים	קצין (ו (ב) בגל' ולפרקים)
כנ"ל	לי'	חיקין... מיד: (ב-ש לי')
	כדפסק	דפסקינ' (ו (ב) כדפי')
	לקרות	קרא

עמ' שורה	בכח"י	בדפוסים	הערות
47	אינו כגאולה אריכתא והוי הפסק	הוי הפסקה בין גאולה	
	בין גאולה לחפילה	לתפילה ואינו כגאולה אריכתא	
48	נמנעי'	שנמנעי'	
	ו(א) וט ש פי' ראבי"ה ו(ב)	ראב"י העזרי פי'	
	אוכס(ר) פי' ריב"א		
	דווקא	לי'	
49	כאדם.. ממלך: (ב-ש לי')	לי'	וכ"ז לי' גם בכל המקורות מקב' א'
	לי'	ואחת לאחריה	(ואי' רק ב-ג(ב) בגל') ור' ח"ג.
			ובכל המקורות מקב' א(מחוץ לג(ב)
			דלי' בו): ושתיים
	בשחר ו(ב) שחית	בשחרית	ובכל המקורות מקב' א: בשחר
1	קחש"ב	חשיב	
2	ו(א) וט אוכס(ר) לאחריה ו(ב)	לאחר	
	לאחר ש אחר		
3	והשכיבנו (ש בחשכיבנו)	בהשכיבנו	
	אינו ו(א) אין	אין	ובכל המקורות מקב' א: אינו, וכח"ג במשך
4	לי'	ועוד	וכן לי' בכל המקורות מקב' א
5	אשכחן	אשכחנא	
6	ברכת	כגון ברכת	
7	דאמ' לקמ'	דלקמן אמרינן	
	ש האלפס"י, יתר כח"י: האלפס	האלפס"י	ובכל המקורות מקב' א: האלפס"י
	בין בשחרית בין בערבית	בין בערבית בין בשחרית	
8	ובערבית (אוכס(ר) בערבית)	ובמערב	
	ו(א) וט אוכס(ר) נפשיה ו(ב)	נפשין	
	נפשייהו ש נפשא		
	לאלתר	מיד	
	בינתיים	בנתיים	
11	אשר בחר (ב-א) לי', אשר	ל אשר ד"ש דאשר, ביתר כח"י מקב' א לי'	
	לי' (מחוץ ל-ש)	שנתקנו עיקר לברכת התורה	
12	לי' (מחוץ ל-ש ול-וט בגל')	ועל זה... שכתבתי:	~~ובשני הדפוסים כמה שנויים אחדים מן~~
			~~הנוסח שב-ט וב-וט (גל') ומן הנוסח~~
			~~שבמקורות מקב' א~~
18	יערבו עלינו לעסוק בהם באהבה	לי'	ולי' גם בכל המקורות מקב' א
	(ב-ש לי')		
	ו(א) ו(ב) וט והתוס' פי' אוכס(ר)	ד"ק כפי' ר"י ד"ו פי' ר"י	ובכל המקורות מקב' א: ר"י פי'
	והתוס' פסקו ש ר"י פי'	לא גריס	
19	ול"ג	והודא	
	והודיי'		

שורה	בכה"י	בדפוסים	הערות
20	ו (א) וט ש כדי לומ' ו (ב) ע"מ לברך אוכס (ר) ע"מ נהיה בדברו לי'	ודעתו לומר	ובכל המקורות מקב' אז כדי לומ'
21	ו (א) הרב משה מאוירא ו (ב) ה"מ וט מהר"ם מאוירא אוכס (ר) הר"ם מאוירא ש הר"ם מאיברא דאם ו (ב) שאם בסוב מה הוא לי'	מהר"ם מאוירא מהר"ם מאבר"א שאם לי'	בכה"י מקב' אז, בסוב מה הוא כגון שיודע' וכ"ז לי' ב-ד"ק וב-ד"ו ולי' גם ב-ל וב-ד"ש ולפי זה ההשמטה היא בגלל שויון טופות
22	בורא (כ-ו (ב) לי') לי'	אחרי שהוא יודע בסוב שהוא יין	ואי' בכל המקורות מקב' א (מחוץ ל-ל ור' הערה 352 לח"ב)
23	ו (א) וט ש אחרי אוכס (ר) אחר להגיד... העריצים וכו': (ב-ש לי')	אחד לי'	ולי' גם בכל המקורות של קב' א (אולם ב-ג (ב) נן' בגלל)
24	וכן יש פוסקין שצריך לחזור גם בזכרנו ומי כמוך בספר	גם בזכרנו יש פוסקין שצריך לחזור וכן במי כמוך ובספר	
25	ו (א) מאורא ו (ב) מאיברא וט מאוירא אוכס (ר) מאוירא ש מאוירא באותן (ש מאותן) דברים שלא פסק	מאורא מכל אותן הדברים שלא פי'	גם ב-ל וב-ד"ש: פי' ביתר המקורות מקב' אז פסק
26	וכן פסק דאינו דימים אין מחזירין אותו ה"פ (ב-ו (ב) לי')	וכן פי' ואין דימים אין צריך לחזור לי'	ב-ל וב-ד"ש: כתב', ביתר המקורות מקב' אז פסק
27	ו (א) אוכס (ר) כאחת טובים ו (ב) כחד ש"ים וט ש כאחד טובים בדיעבד אלא אפי' לרב (וכ-ו (ב): אע"ל לרב יצא בדיעבד והמיימוני (ב) וט: המיימוני	טובים כאחד לרב בדיעבד יצא ובמיימוני	

שורה	בכה"י	בדפוסים	הערות
	שנהגו	שנוהגין	
	לאומרן	לאומרן כלל	
29	מחזירין (ב-אוכס(ר) נו' נאח)	מחזירין אותו	
30	לי'	כו'	
	פרש'	פי'	
31	מוביח (אוכס(ר) מוכח)	מוכח	ב-ל וב-ד"ש: מוכח
32	אינן (וט אינם)	אינם	
	בפרקי' (ו(ב) וט בפירקי')	בין הפרקים	
	ולקמן	לקמן	בפסקאות שאינן במקורות מקב' א וב-ש
	לחו	לח	
	לי'	באמצע... לשון רש"י ז"ל	
	ו(א) וט אוכס(ר) ובפ"ק	ובפ"ק קמא	
	ו(ב) פ"ק ש וש"ק		
33	בה	לי'	
	אפי'	ואפילו	
	ש"מזיה (ו(ב) שמשון)	שמשון	
	לי' (ואי' רק ב-ש)	בלשון	ואי' בכל המקורות מקב' א (ב-ג(א) בשעות: במקום)
	לי'	וחכמי' .. לקמן:	ונו' ב-ש וב-ש בגל' וכן אי' בכל המקורות מקב' א
35	מה	כמה	
36-40	לי' (מחוץ ל-ש)	על לבין .. הולך לז:	ואי' גם בכל המקורות מקב' א ובמקורות מקב' א:דב"ה אמרי (או:אומ')
	ש דב"ה אמרי	דאמרי ב"ה	
38	קורא כדרכו	קורין כדרכן	
	שאינו	שאינן	
	כאשר אם היה	כאילו	
39	מן המובחר	לי'	וכן לי' בכל המקורות (מחוץ ל-ג(א) מקב' א
	לבד	בלבד	
41	ו(א) וט ש פוסק ו(ב)	פוסק	ובכל המקורות מקב' א: פוסק
	אוכס(ר) פוסק		
42	נר' לר"י ולראבי"ה	נראה לראבי"ה	
43	לי' (מחוץ ל-ש ול-אוכס(ר))	מי .. חכמים.	ואי' גם בכל המקורות מקב' א
		בגל'	
44	בסוף	לסוף	
45	ברכו'	הברכות	
46	כ"א אג יום	כ"א ימים	כל הפיסקה לי' במקורות מקב' א
	ויש"ם פעמים	ישים פעמים	
	הכתוב	התורה	גם ב-אוכס(א) בגל': בתורה

שורה	הערות	הערות	שורה
עמה	לי	גם ב-אוכס (א) בגל: לי	47
יפנה	נפנה	ובכל המקורות וגם בגמ: יפנה	49
לראבי"ה	לר' (ד"ו לרבי) אבי"ה		
לי	אמיא		
לי	זיין	ואי' גם ב-אוכס (ר) בגל	
לי	פי		
ו (א) וט ש קבלת שמים ו (ב)	קבלת מלכות שמים		
אוכס (ר) קבלת מלכות שמים			
ו (א) ו (ב) הימין וט אוכס (ר) ימין	ימין	גם ב-ג (ב) כגל: ימין	
ימים	לי	וכן לי' ב-ו (ב) וב-ג (ב) כגל	
ו (א) וט אוכס (ר) רגילותו	רגילותו	גם ב-ג (ב) כגל: רגילותו	
ו (ב) בגלל			
ו (א) ו (ב) אוכס (ר) אומר וט אומר	אמר	גם ב-ג (ב) כגל: אמ'	
מתניתי' ... משום ביאה:	לי	ולי' גם במקורות מקב' א אולם אי' ~~בגמ~~	
לילה	הלילה	בחלקו ב-ג (ב) בגל.	
שמתה ... לתענוג:	לי	ולי' גם במקורות מקב' א וב-ש	
דאית'	וחכי איתא	ורק ב-ג (ב), וחכי (והוא בגל' אית')	
לי	דוקא		
רחיצה	לי	ולי' גם ב-ו (ב) וב-ט	
ו (א) ברישיה ו (ב) וט בראש'ו	בראש'ו		
אוכס (ר) ש ברישא			
ו (א) רבינו ו (ב) מו' וט	רש"י	ובכל המקורות מקב' א: רש"י	
אוכס (ר) רבינו שמעון ש רש"י			
ו (א) וט בתוך ו (ב) ביום ו'		ובכל המקורות מקב' א: בתוך (ג) (ב)	
ובתוך ז' אוכס (ר) בתוך ז ש		תוך ז' ימי אבלה	
בימי אבלה (ונז' אח"כ			
בין החיבות: דהיינו תוך ו')			
וחזי'נ' .. גאוח:	לי	שורת פסקאות קצרות המוסבות בחלקן על	
והילכת'	והלכה	הבאות מן הגמ' ובחלקן מן הרי"ף תוך	
ו (א) ו (ב) ש רבן גמליאל וט	רשב"ג	הבאת לש' רש"י בגמ' או רש"י' שעל הרי"ף	
אוכס (ר) רשב"ג		א והן אינן בכל המקורות מקב' א וב-ש	
יש לקרות	יש לו לקרות	ובכל המקורות מקב' א': א"ש ר"ג	
נר'	מיחזי	ובכל המקורות מקב' א' אי' ר, לו	
לי	או דילמא ... ומברך	כל הפסקאות עד סוף הפרק והן ישנו ברוב	

ב. הוספות, שנויים ותיקונים ב-ד"ר

ד"ק	ד"ר	הערות
לי'	פירוש	לי' בכל כה"י ואי' בד"ח
וכן פי'	וכך פירשו	ובכח"י: וכן פסק (פסקו)
ורביעית	ורבלע	ובכל כה"י: ורביע
י"ח	וי"ח	" " : וי"ח
ותקנו	תקנו	" " : תיקנו
לי'	תפילה קצרה... לסורח:	ולי' במקורות מקב' א; ר' ח"ג.
לי'	תורה	בכל כה"י מקב' רז, התורה; ובכל המקורות מקב'
		א לי' לכל הפיסקה
כב'	שני	ובכל המקורות: שני
לי'	ש' נאמר לעמוד ולשרת	ולי' בכל המקורות (אולם ב-אוכס (N) וביה"ש)
לי'	אלא תרגום ירושלמי	וכ"ז לי' בכה"י מקב' ר וב-ד"ש, אולם בכה"י
		מקב' א אי', , אלא; ; אלא (k) (l) (m) (n) (o) (p) (q) (r) (s) (t) (u) (v) (w) (x) (y) (z) (aa) (ab) (ac) (ad) (ae) (af) (ag) (ah) (ai) (aj) (ak) (al) (am) (an) (ao) (ap) (aq) (ar) (as) (at) (au) (av) (aw) (ax) (ay) (az) (ba) (bb) (bc) (bd) (be) (bf) (bg) (bh) (bi) (bj) (bk) (bl) (bm) (bn) (bo) (bp) (bq) (br) (bs) (bt) (bu) (bv) (bw) (bx) (by) (bz) (ca) (cb) (cc) (cd) (ce) (cf) (cg) (ch) (ci) (cj) (ck) (cl) (cm) (cn) (co) (cp) (cq) (cr) (cs) (ct) (cu) (cv) (cw) (cx) (cy) (cz) (da) (db) (dc) (dd) (de) (df) (dg) (dh) (di) (dj) (dk) (dl) (dm) (dn) (do) (dp) (dq) (dr) (ds) (dt) (du) (dv) (dw) (dx) (dy) (dz) (ea) (eb) (ec) (ed) (ee) (ef) (eg) (eh) (ei) (ej) (ek) (el) (em) (en) (eo) (ep) (eq) (er) (es) (et) (eu) (ev) (ew) (ex) (ey) (ez) (fa) (fb) (fc) (fd) (fe) (ff) (fg) (fh) (fi) (fj) (fk) (fl) (fm) (fn) (fo) (fp) (fq) (fr) (fs) (ft) (fu) (fv) (fw) (fx) (fy) (fz) (ga) (gb) (gc) (gd) (ge) (gf) (gg) (gh) (gi) (gj) (gk) (gl) (gm) (gn) (go) (gp) (gq) (gr) (gs) (gt) (gu) (gv) (gw) (gx) (gy) (gz) (ha) (hb) (hc) (hd) (he) (hf) (hg) (hh) (hi) (hj) (hk) (hl) (hm) (hn) (ho) (hp) (hq) (hr) (hs) (ht) (hu) (hv) (hw) (hx) (hy) (hz) (ia) (ib) (ic) (id) (ie) (if) (ig) (ih) (ii) (ij) (ik) (il) (im) (in) (io) (ip) (iq) (ir) (is) (it) (iu) (iv) (iw) (ix) (iy) (iz) (ja) (jb) (jc) (jd) (je) (jf) (jg) (jh) (ji) (jj) (jk) (jl) (jm) (jn) (jo) (jp) (jq) (jr) (js) (jt) (ju) (jv) (jw) (jx) (jy) (jz) (ka) (kb) (kc) (kd) (ke) (kf) (kg) (kh) (ki) (kj) (kk) (kl) (km) (kn) (ko) (kp) (kq) (kr) (ks) (kt) (ku) (kv) (kw) (kx) (ky) (kz) (la) (lb) (lc) (ld) (le) (lf) (lg) (lh) (li) (lj) (lk) (ll) (lm) (ln) (lo) (lp) (lq) (lr) (ls) (lt) (lu) (lv) (lw) (lx) (ly) (lz) (ma) (mb) (mc) (md) (me) (mf) (mg) (mh) (mi) (mj) (mk) (ml) (mm) (mn) (mo) (mp) (mq) (mr) (ms) (mt) (mu) (mv) (mw) (mx) (my) (mz) (na) (nb) (nc) (nd) (ne) (nf) (ng) (nh) (ni) (nj) (nk) (nl) (nm) (nn) (no) (np) (nq) (nr) (ns) (nt) (nu) (nv) (nw) (nx) (ny) (nz) (oa) (ob) (oc) (od) (oe) (of) (og) (oh) (oi) (oj) (ok) (ol) (om) (on) (oo) (op) (oq) (or) (os) (ot) (ou) (ov) (ow) (ox) (oy) (oz) (pa) (pb) (pc) (pd) (pe) (pf) (pg) (ph) (pi) (pj) (pk) (pl) (pm) (pn) (po) (pp) (pq) (pr) (ps) (pt) (pu) (pv) (pw) (px) (py) (pz) (qa) (qb) (qc) (qd) (qe) (qf) (qg) (qh) (qi) (qj) (qk) (ql) (qm) (qn) (qo) (qp) (qq) (qr) (qs) (qt) (qu) (qv) (qw) (qx) (qy) (qz) (ra) (rb) (rc) (rd) (re) (rf) (rg) (rh) (ri) (rj) (rk) (rl) (rm) (rn) (ro) (rp) (rq) (rr) (rs) (rt) (ru) (rv) (rw) (rx) (ry) (rz) (sa) (sb) (sc) (sd) (se) (sf) (sg) (sh) (si) (sj) (sk) (sl) (sm) (sn) (so) (sp) (sq) (sr) (ss) (st) (su) (sv) (sw) (sx) (sy) (sz) (ta) (tb) (tc) (td) (te) (tf) (tg) (th) (ti) (tj) (tk) (tl) (tm) (tn) (to) (tp) (tq) (tr) (ts) (tt) (tu) (tv) (tw) (tx) (ty) (tz) (ua) (ub) (uc) (ud) (ue) (uf) (ug) (uh) (ui) (uj) (uk) (ul) (um) (un) (uo) (up) (uq) (ur) (us) (ut) (uu) (uv) (uw) (ux) (uy) (uz) (va) (vb) (vc) (vd) (ve) (vf) (vg) (vh) (vi) (vj) (vk) (vl) (vm) (vn) (vo) (vp) (vq) (vr) (vs) (vt) (vu) (vv) (vw) (vx) (vy) (vz) (wa) (wb) (wc) (wd) (we) (wf) (wg) (wh) (wi) (wj) (wk) (wl) (wm) (wn) (wo) (wp) (wq) (wr) (ws) (wt) (wu) (wv) (ww) (wx) (wy) (wz) (xa) (xb) (xc) (xd) (xe) (xf) (xg) (xh) (xi) (xj) (xk) (xl) (xm) (xn) (xo) (xp) (xq) (xr) (xs) (xt) (xu) (xv) (xw) (xx) (xy) (xz) (ya) (yb) (yc) (yd) (ye) (yf) (yg) (yh) (yi) (yj) (yk) (yl) (ym) (yn) (yo) (yp) (yq) (yr) (ys) (yt) (yu) (yv) (yw) (yx) (yy) (yz) (za) (zb) (zc) (zd) (ze) (zf) (zg) (zh) (zi) (zj) (zk) (zl) (zm) (zn) (zo) (zp) (zq) (zr) (zs) (zt) (zu) (zv) (zw) (zx) (zy) (zz) (aa) (ab) (ac) (ad) (ae) (af) (ag) (ah) (ai) (aj) (ak) (al) (am) (an) (ao) (ap) (aq) (ar) (as) (at) (au) (av) (aw) (ax) (ay) (az) (ba) (bb) (bc) (bd) (be) (bf) (bg) (bh) (bi) (bj) (bk) (bl) (bm) (bn) (bo) (bp) (bq) (br) (bs) (bt) (bu) (bv) (bw) (bx) (by) (bz) (ca) (cb) (cc) (cd) (ce) (cf) (cg) (ch) (ci) (cj) (ck) (cl) (cm) (cn) (co) (cp) (cq) (cr) (cs) (ct) (cu) (cv) (cw) (cx) (cy) (cz) (da) (db) (dc) (dd) (de) (df) (dg) (dh) (di) (dj) (dk) (dl) (dm) (dn) (do) (dp) (dq) (dr) (ds) (dt) (du) (dv) (dw) (dx) (dy) (dz) (ea) (eb) (ec) (ed) (ee) (ef) (eg) (eh) (ei) (ej) (ek) (el) (em) (en) (eo) (ep) (eq) (er) (es) (et) (eu) (ev) (ew) (ex) (ey) (ez) (fa) (fb) (fc) (fd) (fe) (ff) (fg) (fh) (fi) (fj) (fk) (fl) (fm) (fn) (fo) (fp) (fq) (fr) (fs) (ft) (fu) (fv) (fw) (fx) (fy) (fz) (ga) (gb) (gc) (gd) (ge) (gf) (gg) (gh) (gi) (gj) (gk) (gl) (gm) (gn) (go) (gp) (gq) (gr) (gs) (gt) (gu) (gv) (gw) (gx) (gy) (gz) (ha) (hb) (hc) (hd) (he) (hf) (hg) (hh) (hi) (hj) (hk) (hl) (hm) (hn) (ho) (hp) (hq) (hr) (hs) (ht) (hu) (hv) (hw) (hx) (hy) (hz) (ia) (ib) (ic) (id) (ie) (if) (ig) (ih) (ii) (ij) (ik) (il) (im) (in) (io) (ip) (iq) (ir) (is) (it) (iu) (iv) (iw) (ix) (iy) (iz) (ja) (jb) (jc) (jd) (je) (jf) (jg) (jh) (ji) (jj) (jk) (jl) (jm) (jn) (jo) (jp) (jq) (jr) (js) (jt) (ju) (jv) (jw) (jx) (jy) (jz) (ka) (kb) (kc) (kd) (ke) (kf) (kg) (kh) (ki) (kj) (kk) (kl) (km) (kn) (ko) (kp) (kq) (kr) (ks) (kt) (ku) (kv) (kw) (kx) (ky) (kz) (la) (lb) (lc) (ld) (le) (lf) (lg) (lh) (li) (lj) (lk) (ll) (lm) (ln) (lo) (lp) (lq) (lr) (ls) (lt) (lu) (lv) (lw) (lx) (ly) (lz) (ma) (mb) (mc) (md) (me) (mf) (mg) (mh) (mi) (mj) (mk) (ml) (mm) (mn) (mo) (mp) (mq) (mr) (ms) (mt) (mu) (mv) (mw) (mx) (my) (mz) (na) (nb) (nc) (nd) (ne) (nf) (ng) (nh) (ni) (nj) (nk) (nl) (nm) (nn) (no) (np) (nq) (nr) (ns) (nt) (nu) (nv) (nw) (nx) (ny) (nz) (oa) (ob) (oc) (od) (oe) (of) (og) (oh) (oi) (oj) (ok) (ol) (om) (on) (oo) (op) (oq) (or) (os) (ot) (ou) (ov) (ow) (ox) (oy) (oz) (pa) (pb) (pc) (pd) (pe) (pf) (pg) (ph) (pi) (pj) (pk) (pl) (pm) (pn) (po) (pp) (pq) (pr) (ps) (pt) (pu) (pv) (pw) (px) (py) (pz) (qa) (qb) (qc) (qd) (qe) (qf) (qg) (qh) (qi) (qj) (qk) (ql) (qm) (qn) (qo) (qp) (qq) (qr) (qs) (qt) (qu) (qv) (qw) (qx) (qy) (qz) (ra) (rb) (rc) (rd) (re) (rf) (rg) (rh) (ri) (rj) (rk) (rl) (rm) (rn) (ro) (rp) (rq) (rr) (rs) (rt) (ru) (rv) (rw) (rx) (ry) (rz) (sa) (sb) (sc) (sd) (se) (sf) (sg) (sh) (si) (sj) (sk) (sl) (sm) (sn) (so) (sp) (sq) (sr) (ss) (st) (su) (sv) (sw) (sx) (sy) (sz) (ta) (tb) (tc) (td) (te) (tf) (tg) (th) (ti) (tj) (tk) (tl) (tm) (tn) (to) (tp) (tq) (tr) (ts) (tu) (tv) (tw) (tx) (ty) (tz) (ua) (ub) (uc) (ud) (ue) (uf) (ug) (uh) (ui) (uj) (uk) (ul) (um) (un) (uo) (up) (uq) (ur) (us) (ut) (uu) (uv) (uw) (ux) (uy) (uz) (va) (vb) (vc) (vd) (ve) (vf) (vg) (vh) (vi) (vj) (vk) (vl) (vm) (vn) (vo) (vp) (vq) (vr) (vs) (vt) (vu) (vv) (vw) (wx) (wy) (wz) (xa) (xb) (xc) (xd) (xe) (xf) (xg) (xh) (xi) (xj) (xk) (xl) (xm) (xn) (xo) (xp) (xq) (xr) (xs) (xt) (xu) (xv) (xw) (xx) (xy) (xz) (ya) (yb) (yc) (yd) (ye) (yf) (yg) (yh) (yi) (yj) (yk) (yl) (ym) (yn) (yo) (yp) (yq) (yr) (ys) (yt) (yu) (yv) (yw) (yx) (yy) (yz) (za) (zb) (zc) (zd) (ze) (zf) (zg) (zh) (zi) (zj) (zk) (zl) (zm) (zn) (zo) (zp) (zq) (zr) (zs) (zt) (zu) (zv) (zw) (zx) (zy) (zz)

שורה	ד"ק	ד"ו	הערות
34	דמשע'	דמשעת	גם לדפוס ריווא העתק, דמשעת' אולם תוקן
			בדפוסים ^{ההמשכה} חבא"ה ל, דמשעת'
6	ואישן	וישן	ברב המקורות (וכן גט בגמ'), ואישן' רק
			ב-ג (א) וט ו-ש: וישן
20	הקונטרס	בקונטרס	ל ד"ש, פ"ה' ביהר המקורות: פרש"י בד"ח:
			בקונטרס,
23	ע"כ י"ל	ע"כ וי"מ	גם לדפוס ריווא העתק: ע"כ וי"מ' אולם
			בדפוסים ^{ההמשכה} תוקן: ע"כ נראה' וכתב"ג בכה"י
			מקב' ר (מחוץ ל-ש: לכך נראה' וכתב"ג בכל
			המקורות מקב' א)
34	בסומה	לי'	ואי' בכל המקורות, אולם לי' בד"ח
38	פעט ג'	פעט שלשה	ובד"ח: פעט ש'לישי
	בכל	דלכל	בכל המקורות ובד"ח: דכל' (רק ב-ו (א): דבכל)
	מכיון	כיון	גם בדפ' ריווא וקראקא: כיון' אולם בכל כה"י:
			מכיון (רק ב-ו (א) בש"ס: מכיון') וכתב"ג בדפ'
			המאותרים
40	וכת' באו"ז	וכתיב באו"ז	בכל המקורות, וכתב' וכתב"ג בד"ח
3	שאמ'	שאמר	בכל המקורות: שאמר' (רק ב-ו (ב): שנהגו) ^{בבב}
			ובד"ח: שאמר'
4	מאריכין בה לפעמים כנון } אור יום הנז' וכמה מעריבי' לי' } בפסח ובעצרת		נשמטה כס"ד שורה שלמה בראש העמוד. אולם בדפ'
			מאותרים אי'
31	ב' לפניה וב' לאחריה	שנים לפניה ושני' לאחריה	ובכל המקורות: שתיים... ושתיים...
32	מושיב שלום... בתפלה עצמה: לי'	לי'	ולי' גם בכל יתר המקורות
1	הראשונה	ראשונה	ובכל כה"י וב-ד"ש: לילת (במ': הלילה)
			שנ-ד"ק וב-ד"ו) ראשונה'
4	אין אנו	אינו	ס"ד ב-ד"ו וחוקנה בד"ח

נספח ג'הגהות שבשוליים

אשר גרשמו בגליונות כה"י (ע"א) ואשר אינן עוסקות בעניני גירסה. (ציוני המקומות הם לפי הטכסט המדמם בזה העתק מכ"י ג(א))

ג (א)

(ליד דף 135 ע"ב ש' 1)

ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג בסוף כל אשמורה מג' אשמורות על חורבן הבית ולשפוך תחנה שנא' קומי רוגי בלילה בראש אשמורות: אשר¹

ג (ב)

(ליד דף 135 ע"א ש' 44)

התו' הקסו' דבתפיל' המנח' נחגיגין כרבנ' דר' יודה עד הערב א"כ מלג המנחה יום הוא ובק"ש קערבי' אנן סמכי' אר' יודה דלליא הוא א"כ הוי ב' חומר' דסתן אהדיי כמו שבר (?) וגולגלת ותיר' דבתפילה שהי' מדרבנן הקילו וכן פי' רבי' משה דהיכ' דבשל ישר' כמאכל בן דרוסא תשי' בגמר ביסול ואם הגוי ביסל כמאכל ב"ד לא הוי גמר ביסול סמ"ק במצו' שלא לאכל שלקות:

(ליד דף 135 ע"ב ש' 7)

ומיהו בלילה אחר מכת בכורות מיד התחילה גאולה בלילה שהיו מחמזין אות' לילך ונתנו לה' רשות ולא יצאו עד שחרית דכתיב (דכת') ואת' לא תצאו איש כו' רש"י³

(שם ש' 35)

רבי' שמח' פי' משו' דרב ששת סגי נהור ופסור דדברי' שבכתב אי את' רשאי לומ' בעל פה:

(ליד דף 136 ע"א ש' 49)

בתוס' יש כשמטשים לעסוק בדברי תור' מברך ברכ' התור' וכשהולך לב"ה ואו' פסוקי דזימור' חוזר ומברך ברכ' התור' ולא הוי ברכ' לבטלה כמו קור' בתור' שמברך אע"פ שכבר ברך קודם קרבנות ויש דוחין דברכה בציבור על קריאה ניתנה לחובת התור' ולא משום מתו' חלמוד תורה שהרי כהן מברך וחוזר ומברך וכשאינן יודע לקרות יצא אחר מברך וחוזר ומברך עד ז':

1. ולפנינו ברא"ש בסוגיין: וראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג באותה שעה ולשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש כמו שנא' קומי רוגי בלילה לראש אשמורות (איכה ב' י"ט).
2. במכילתין ב' ע"א ד"ה מאימתי
3. ולק' ברש"י לפנינו.

- 2 -

ב

(ליד דף 135 ע"ב ש' 38)

מצינן תשובה בגאונ' שכתבו על הא דאמרו פר' א' דברכו' רב ביבי בר אבבי סבר לאשקלמינח
להני פרשיות דכולי שתא במעלי יומא דיום הכפור וכו' פי' שלא יעבור עליו יום הכיפור בלא
מצוה זו ולא היה חושש לסעודה היום אלא קורא כל היום. תנא לי' חייא בר רב מדכתי' ופנייתם
וגו' הני דגרסי פרשיו' דכולי שתא וכו'.....(?).....(?), שני דברים היו חד שחיוב
להשלים עם (צבו' פרשת מועדות וזולת' לאפוקי מהאומרי' אינו חייב רק מפרשיו' של שבת והשני
דאין אדם יוצא לקרא בשמח' תורה התו' בחומש עכ"ל ההגהה.

אוכס (א)

(ליד דף 135 ע"ב ש' 7)

ואם התחיל בהיתר קודם שהגיע זמן ק"ש אין צריך להפסיק כשיגיע זמן ק"ש בדאית שהות עיינן
במרשכי ביציאות שבת⁴

וט

(בראש הפרק)

זמן ק"ש של ערבי' מצאת חכוכבים עסה"ה⁵ והוא כל הליל כדאמ' בגמ' ומש' ואיל' ⁶ עבר זמן דלאו
זמן שכיב' ומקמי הכ' לא מיקרי בשכבך הילכך הקורא קוד' לכן לא ⁷ י"ח לפיכך חוב' עלינו
לקרות' משתחש' בקריא' פ' ראשון' שאד' קור' על מיטתו יצא. רש"י ז"ל ומי' הלכ' כר"ג דאזל
עד שיעל' עמוד השח' קור' שמ' בערבי' דאזל⁸ יחוד' אמ' שמאל הלכ' כר"ג. אגא תניא ⁸ פעמי'
אד' קור' ק"ש ב' פעמי' בלילה א' קוד' שנעל' ע"ה וא' אחר שיעל' ע"ה ויוצא בה' י"ח א' של לילה
וא' של יום א"ר אחא א"ר⁹ חנינא הלכ' כר' שמעון ב"י ואיכ' דמנתי' אהא דתנאג רשב"י אומ' משום ר'
יעקב ⁹ פעמי' שאדם קור' ק"ש ב' פעמי' ביום א' קוד' הנץ החמה וא' לאחר הנץ החמ' ויוצ' א' משום
לילה וא' משום יום א"ר זירא ובלבד שלא יאמ' השכיבנו וכת' רי"ף (?) ונ"ל הא דר' שב"י דחק בשעת¹⁰

אוכס (ר)

(בתחילת המסכת)

מניח אדם כל אומנות שבעולם ומלמד את בנו תורה: שאי' לך אומנות שעומד' לאדם לעת ילדותו
וזקנותו כתורה. בילדותו....?

4. הכוונה למרדכי למס' שבת ט' ע"ב ד"ה, ואם התחילו אין מפסיקין' והמדובר שם בתפילת מנחה.
5. עד סוף האשמורה האחרונה.
6. התיבות במלואן הן כנראה: ומשחר ואילך.
7. חסרה כאן כנראה התיבה: יצא.
8. היה כתוב כאן: אדם ב' (?) ונמחק ע"י קו מלמעלה.
9. לפנינו בגמ' (ח' סע"ב): ר' עקיבא.
10. לפנינו ברי"ף: בשעת הדחק.
11. ההמשך בצילום שלפנינו אינו קריא. השוה הנאמר בגמ' בסוף מס' קידושין.

4/8

מ ו ס ס י מ

-
- א. לוח ראשי החיבות והקיצורים
  - ב. ביבליוגרפיה
  - ג. דוגמאות מכתבי-היד
  - ד. תקציר חמבוא בעברית ובאנגלית

לוח ראשי התיבות והקיצורים שבמבוא ובהערות

(שמות ספרים וחיבורים צוינו במרכאות)

אבדר"נ	=	אבות דרבי נתן
או"ז	=	אור זרוע
אח"ז	=	אחר זה
אי', ואי'	=	איתא, ואיתא
א"י	=	ארץ ישראל
אע"פ	=	אף על פי
ב"ח	=	בית חדש
ביה"ד, לביה"ד	=	בית הדפוס, לבית הדפוס
ביהמ"ד	=	בית המדרש
ביה"ש	=	בין השיטין
במ'	=	במקום
ג"ז, וג"ז	=	גם זה, וגם זה
ג"כ	=	גם כן
גל', בגל' ובגל'	=	גליון, בגליון, ובגליון
גמ', בגמ'	=	גמרא, בגמרא
גר', הגר', כגר' לגר'	=	גרסה, גרסת, הגרסה, כגרסת, לגרסת
ד"ה	=	דיבור המתחיל
ד"פ, בד"ה	=	דפוסים חדשים, בדפוסים חדשים
דפ', בדפ'	=	דפוס, בדפוס
דק"ס	=	דקדוקי סופרים
ה"א, ה"ב, ה"ג...	=	הלכה א', ב', ג'....
הוצא'	=	הוצאה, הוצאת
הל'	=	הלכה, הלכות
ז"ל, וז"ל	=	זה לשונו, וזה לשונו
ח"א, ח"ב, ח"ג+	=	חלק א', ב', ג'...
ח"ג, חז"ג	=	חילופי גרסאות, חילופי הגרסאות
ט"ד, בט"ד	=	טעות דפוס, בטעות דפוס
ט"ס, בט"ס	=	טעות סופר, בטעות סופר
יר'	=	ירושלמי
כ"א	=	כי אם
כ"ה, וכ"ה	=	כך הוא, וכך הוא
כה"ג, וכה"ג	=	כך הוא גם, וכך הוא גם
כ"ז, וכ"ז	=	כל זה, וכל זה
כ"י, לכ"י, כה"י	=	כתב יד, כתבי יד, לכתבי יד, כתב היד, כתבי היד, בכתבי היד, מכתבי היד
בכה"י, מכה"י	=	כתב יד מינכן
כ"מ	=	כמו כן
כ"כ	=	
ל', דל', ול'	=	ליתא, דליתא, וליתא
לש', הלש', כלש'	=	לשון, הלשון, כלשון

מהדורה, מהדורות	=	מח', מח'
מועד קטן'	=	מוע"ק
מסכת, מסכתא; מספר	=	מס'
נוסח אחר	=	נ"א
נוסף	=	נר'
נזכר לעיל, הנזכר לעיל, כנזכר לעיל	=	נ"ל, הנ"ל, כנ"ל
נראה, כנראה	=	נר', כנר'
סך הכל, בסך הכל	=	ס"ה, בס"ה
סימן	=	סי'
ספר מצוות גדול'	=	סמ"ג
עמוד א', ב', ג', ד'	=	ע"א, ע"ב, ע"ג, ע"ד
על גבי	=	ע"ג
על זה	=	ע"ז
על ידי	=	ע"י
על ידי אחר	=	ע"א
על ידי עצמו	=	ע"ע
עד כאן	=	ע"כ
עד כאן לשון	=	עכ"ל
על כל פנים	=	עכ"פ
עמוד, בעמוד, מעמוד	=	עמ', בעמ', מעמ'
על פי, שעל פי	=	ע"פ, שע"פ
עיון שם, ועיון שם	=	ע"ש, וע"ש
פרק א', ב', ג'...	=	פ"א, פ"ב, פ"ג...
פסקה	=	פס'
פרק, פרשה	=	פר'
צריך להיות, וצריך להיות	=	צ"ל, וצ"ל
קבוצה, מקבוצה	=	קב', מקב'
ראה וראה	=	ר' ור'
ראשי תיבות, ראשי התיבות	=	ר"ת, רה"ת
שורה	=	ש'
שם הגדולים'	=	שה"ג
שאלות וחשובות', ה, שאלות וחשובות'	=	שול"ת, השול"ת
שם נסמן, ושם נסמן	=	ש"נ, וש"נ
תוספות דיבור המתחיל, בתוספות דיבור המתחיל	=	תוד"ה, בתוד"ה
תוספות, בתוספות, התוספות	=	תוס', בתוס', התוס'
תוספתא	=	תוספ'

100

רשימה ביבליוגרפית

הרשימה כוללת את הספרים והמאמרים הנזכרים במבוא ובהערות.
שמות המחברים נרשמו להלן לפי הסדר אלפבטי של השמות - גם לפי הרשום במקור.
הציונים במבוא ובהערות הם לפי הסדר אלפבטי של השמות.
הסדר להלן: ברשימה א' - לפי שמות הספרים, וברשימה ב' - לפי המחברים.

א. מקורות שקדמו למדכי.

1. אור זרוע, לרבנו יצחק ב"ר משה מוינה - נדפס כמה פעמים, אולם אין עדיין מהדורה בקרתית ממנו.
2. ספר רב עמרם גאון: וארשה תרכ"ה (1865) וירושלים - מהדורת פרומקין - הרע"ד (1914).
3. ספר הראב"ה, לרבנו אליעזר ב"ר יואל הלוי - נדפס כמה פעמים. מהדורה מדעית שהוכנה ע"י אביגדור אפטוביצר הופיעה ע"י "מקצי נרדמים", ברלין הרע"ג-תרצ"ה, ונדפסה מחדש עם השלמות ע"י מכון הרי פישל, ירושלים, תשכ"ד-תשכ"ה.
4. ספר הרוקח, לרבנו אלעזר ב"ר יהודה מגרמייזא - נדפס כמה פעמים ולאחרונה בהוצאת "אוצר הפוסקים", ירושלים, תשכ"ז.
5. ספר מצוות גדול (סמ"ג), לרבנו משה ב"ר יעקב מקוצי - נדפס כמה פעמים, אולם אין עדיין מהדורה בקרתית ממנו.
6. שרידי הירושלמי, ערוך ע"י לוי גינזבורג, בהוצאת בית מדרש הרבנים, ניו-יורק, תרס"ט.
7. תוספות רבנו יהודה (ב"ר יהודה) שירליאן, מהדורת הרב ניסן זק"ש, חלק א', ירושלים תשכ"ט (1969).
8. תלמוד בבלי, כ"י מינכן - פקסימיליה.

ב. חיבורים מאוחרים

1. א. אבן-שושן, המלון החדש, כרך א', הוצ' קרית ספר, ירושלים תשכ"ו.
2. א. אורבך: בעלי התוספות, תולדותיהם, חיבוריהם ושיטתם. הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"ח (הדפסה שלישית).
3. חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א): שם הגדולים (שה"ג) - ועד לחכמים. נדפס לראשונה ליוורנו תקל"ד ואח"כ הופיעו עוד כמה מהדורות ממנו. הדפסה מצולמת מן המהדורה הראשונה - ת"א, תש"ך.
4. א. איגוס: תשובות בעלי התוספות, ניו-יורק, תש"ך.
5. אביגדור אפטוביצר: מבוא לספר הראב"ה. הוצאת "מקצי נרדמים" ירושלים, תרצ"ח (1938).
6. יהודה לייב ביאלר: מן הגנזים. הוצאת היכל-שלמה, ירושלים, תשכ"ז.
7. מ' גידמן (גידעמאנן): התורה והחיים בארצות המערב בימי הביניים. תורגם מגרמנית ע"י א"ש פרידברג (פרידברג), וארשה, תרנ"ז.
8. אלעזר גרינהוט: ספר הליקוט, ירושלים תרנ"ח-תרס"ג.
9. צבי גרץ (גראטץ): דברי ימי ישראל, בתרגומו ובעיבודו של שאול פנחס רבינוביץ (ראבינאוויץ) מהדורה ראשונה, ורשה תרנ"ז (1897).

10. שמואל כהן: ר' מרדכי בן הלל האשכנזי. הופיע בשפה הגרמנית בברסלאו בשנת 1878. תורגם לעברית ע"י י"א זיידמן ופורסם בהמשכים ב, סיני', כרכים ט'-ט"ז (תש"ב-תש"ה).
11. אליעזר מאיר ליטשיץ: המאמר על רש"י בכרך א' של כתביו, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ז.
12. אייזיק הירש וייס (ווייס): דורך דור ודורשיו, חלק ה', מהדורה ראשונה, וילנא תרס"ד (1904).
13. עזרא ציון מלמד: מכילתא, דפוס קושטא ודפוס וויניציא, תרביץ' שנה ו' (תרצ"ה), ספר ד' עמ' 498-509.
14. מרדכי מרגליות: אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, כרך ד', הוצאת יהושע צ'צ'יק, ח"א.
15. חיים צ'רנוביץ (טשרנוביץ): תולדות הפוסקים, חלק ד', גיו-יורק, תש"ז (1947).
16. זאב וולף רבינוביץ: שערי תורת ארץ ישראל, בהוצאת בנו של המחבר - יצחק רבינוביץ, ירושלים, ה' ת"ש.
17. הנ"ל: שערי תורת בבל, ערוך בידי ע"צ מלמד, הוצאת ביהמ"ד לרבנים באמריקה, ירושלים, תשכ"א.
18. רפאל נתן נטע רבינוביץ (ראבינאוויטש): ספר דקדוקי ספרים, הכרך למסכת ברכות, נדפס ע"י המחבר במינכן בשנת בר"ץ (1868). צולט ונדפס מחזש בניו-יורק, תש"ך.
19. הנ"ל: המאמר על הדפסת החלמוד, נדפס יחד עם, ספר דקדוקי ספרים מס' ברכות ובגפרד (לאחר עיבוד) ע"י א"מ הברמן, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשי"ב.
20. ממ רטנר (בער ראטנער): ספר אהבת ציון וירושלים, וילנא תרע"ב (1912).
21. שמואל שיינבלום (שענבלום): פרקי רבנו הקדוש, לבוב, תרל"ז.

J. Elbogen, A. Freimann, H. Tykocinski:

Germania Judaica, Breslau 1934

(תוספת)

23. י"א בן יעקב: אוצר הספרים, וילנא, תר"מ.

[illegible]

וְלֹא יִשְׁחָדוּ
 וְלֹא יִשְׁחָדוּ
 " אֲשֶׁר

[illegible]

۱۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۲۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۳۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۴۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۵۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۶۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۷۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۸۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۹۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔
 ۱۰۔ یہ سبھی کے ناموں کے ساتھ لکھے ہوئے ہیں۔

" **הַיְיט** "

חלוקת הספר ל, סימנים' מופיעה לראשונה רק בדפוס ריווא די טרונטו (שי"ט - 1559) ושם היא זיועדת בעצם לציון מקביל של מסקי המרדכי שהוכנו ע"י המהדיר, ר' ח'טף אוטולינג, וצורפו בסופו. דפוס שלאחריו - קראקא (משי"ח - 1598) שאין בו רשימת מסקים - אין ~~אף~~ גם ציון, סימנים'. בשניים וכל עשרת כה"י - ורק בהם בלבד - יש ציוני, סימנים' בגליונות. אולם גם בהם נראה בבירור שהם אינם ולא תוספת מאוחרת. יתר על כן, בכל אחד ממקורות אלה - שני כה"י ודפוס ריווא - החלוקה שונה בתכלית אף אחת מהן איננה זהה לזו שנחבלה אח"כ בדפוסים המאוחרים. ואמנם גם טבעו ואפיו של החיבור, הכנוי ייבורים דיבורים, אינו עולה בקנה אחד עם חלוקה לסעיפים למי נוסאים.

• • •

לעריכת מהדורה זו רוכזו - כאמור - עשרה כ"י. מהם שניים מאוסף מאיר גולשמיד מפרנקפורט ונמצאים כעת במקורם בהיכל-שלמה בירושלים: ג(א) ו-ג(ב). שניהם שייכים לקבוצה א (אוסטרייך). לאותם קבוצה מצטרפים עוד שלשה כ"י: ב (בזונשון) - הנמצא בספריית האוניברסיטה בקמברידג'; ל - הנמצא מוזיאון הבריטי בלונדון ו-א (ארכא) הנמצא בספריית בוליאן באוקספורד.

קבוצה ר (ריינוס) מרכבת גם היא מחמשה כ"י: שניים - ו(א) ו-ו(ב) - הנמצאים בספריה הלאומית ואוסטרית בווינה, אחד - וט - בספריית הושיקן ברומא, עוד אחד - ארכא (ר) - גם הוא בספריית בוליאן באוקספורד והאחרון - ש - בספריית ששון באנגליה. מכל שמונת כ"י אלה ישנם מיקרופלימים במכון לכ"י וליד הספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים או במכון התלמוד השלם שליד יד הרב הרצוג בירושלים, מהם סודרו ההעתיקים לצורך מהדורה זו.

לכ"י אלה צורפו גם שלשת הדפוסים הראשונים: ד"ש - שונצינו ממ"ד (1484), ד"ק - קושטא רס"ט (1509) ו-ד"ו - וונציה רפ"א (1521) אשר עותקים מקוריים נמצאים גם הם במכון התלמוד השלם שליד יד הרצוג בירושלים. ד"ש שייך לקבוצה א והוא - כאמור - העתק מכ"י ל. צויין ~~אף~~ כבר לעיל, ו-ד"ק הוא אקלקטי ו-ד"ו הוא בעצם העתק ממנו. ד"ש נשאר יחיד במינו. כל הדפוסים שהופיעו אח"כ עתקו - באורח ישיר או עקיף - מדפוס ונציה.

• • •

כיסוד למהדורה זו נבחר כה"י ג(א), שהוא גם הקדום בזמן מכל כה"י שברשותנו אשר נרשם בהם אריך העתקם והוא גם הברור, המדויק והמוגה ביותר מכולם. השכסט שלמנינו אהעתיק ממנו ללא כל שגיאות, וחזן להשלמת מערכת הפיסוק והוספת ציוני הדפים שבגמרא. פתיחות הדיבורים צוינו ע"י קו רחוק ותחתיהן, וההבאות מן המקורות השונים שבתוכם - ע"י קו מרוסק. חילופי הגרסאות ע"פ יתר כה"י ושלשת הדפוסים הראשונים הנ"ל נתנו - במקביל - למי שתי הקבוצות א ו-ר.

לשם השלמת התמונה על השנויים וההתאמות שבדפוסים החדשים נבחרו כמייצגים הדפוסים: ריווא יי טרונטו שי"ט (1559), קראקא משי"ח (1598), מהדורת בנעט, וינה תקס"ג (1813) וראם וילנא (שעם

ש"ס).

הפרטים מהם לא נכללו בתוך, חילופי הגרסאות' (זה"ג) כי אם הובאו בנפרד בהערות להן.

III

In those two manuscripts the division and numbering differ from each other and from Riva di Trento print. In my view, the very character of the book, structured originally by incipits militates against an original division into paragraphs too; it proves that the paragraph division must have been superimposed later on, as stated above.

*   *

*

Ten manuscripts lie at the base of this edition, five of them (marked: (א) אכס , ל , ב , (ב) λ , (א) λ) are of the A family, five others (marked: ש , (ג) אכס , וט , (ב) י , (א) י) are of the R family. except for two ((א) λ and (ב) λ) found in Jerusalem (in the Heikhal Shelomo Library) all the others were used in microfilm (in possession of the Jewish National and University Library and the Institute for the Talmudic Encyclopedia and Complete Israeli Talmud, Jerusalem). I used also for this work the first three printed editions (see above).

*   *

*

The (א) λ manuscript was used as the main text, being the earliest and - to my opinion - the best of all. Punctuation and reference to Talmud pages were added by me. The copious quotations in the Mordekhai were marked by a broken line. Readings of other manuscripts are given in full, by reference to the text lines, ordered according to families - A and R.]

I have used also several more modern prints giving their readings in the notes.